

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

TÜRKİYE’DE KENTLEŞMENİN ARTMASININ SEÇMENLERİN OY TERCİHLERİNE ETKİSİ

Tamer KUDUN

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2024

TÜRKİYE'DE KENTLEŞMENİN ARTMASININ SEÇMENLERİN OY
TERCİHLERİNE ETKİSİ

Tamer KUDUN

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2024

KABUL VE ONAY

Tamer KUDUN tarafından hazırlanan "Türkiye'de Kentleşmenin Artmasının Seçmenlerin Oy Tercihlerine Etkisi" başlıklı bu çalışma, 01 Ağustos 2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Asmin KAVAS (Başkan)

Dr. Bülent ÖZÇELİK (Danışman)

Dr. Hikmet KURAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Sinan Akıllı

Enstitü Müdürü

ÖZET

KUDUN, Tamer, *Türkiye’de Kentleşmenin Artmasının Seçmenlerin Oy Tercihlerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2024

Kendisini yönetecek partileri ve yöneticileri, demokratik seçimler yöntemiyle belirleyebilen, denetleyebilen ve görevden alabilen; toplumsal sınırların, rasyonel yasalar ve kurallar tarafından belirlendiği toplumlar hem gelişmişlik hem de şehirlerinin sağladıkları imkanlar açısından diğer toplumların önünde yer alırlar. Bu tarz toplumların, mimari açıdan iyi planlanmış, yeşil alanları yeterli, toplumdaki bütün sınıfların ihtiyaçlarının düşünüldüğü ve mühendislik açısından sağlam inşa edilmiş şehirlere sahip olmaları sürpriz değildir.

Demokrasinin çalıştığı ve demokratik seçimlerin özgürce yapıldığı bir toplumda, bilimsel verilerin, bireysel iradenin, eşitlik, özgürlük ve birlikte yaşama kültürünün baskın olduğu varsayılır. Bazı dönemlerde farklı tercihler gösterebilir de demokratik bir toplumda, seçmenlerin oy verirken rasyonel tercihler yapacakları düşünülür.

1946 yılından beri çok partili genel seçimlerin yapıldığı Türkiye’de de kentleşmenin artması ile seçmen tercihlerinin değişimleri arasında bir bağ bulunması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nde gelişimlerine XX.yüzyılın ikinci yarısında başlayan küçük Anadolu kentlerinde, kentleşmenin artması ile seçmenlerin oy tercihlerindeki değişimler arasındaki bağlantıları anlayabilmek önemlidir.

Bu çalışmada, kentleşmenin artmasının, seçmen davranışlarındaki etkisi değerlendirilirken Türk toplumunun, oy verme davranışlarında büyük değişimlere ve kırılımlara sebep olduğu düşünülen, 1980 Askeri Darbesi başlangıç alınmıştır. Askeri darbe sonrası durumu değerlendirebilmek için ülkenin değişik bölgelerinden büyükşehir statüsündeki beş şehir seçilerek, 1977 - 2023 yılları arasında belirlenen altı genel seçimin sonuçları analiz edilmiştir. Böylece Türkiye’de kentleşmenin artmasının seçmenlerin oy verme davranışlarına olan etkileri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kentleşme, Demokrasi, Demokratik seçimler, Siyasi parti, Seçmenlerin oy verme davranışları

ABSTRACT

KUDUN, Tamer, The Effects of Increasing Urbanization on Voter's Voting Behavior in Turkey, Master's Thesis, Nevşehir 2024

Societies that are able to determine, control and dismiss the parties and administrators who will govern them through democratic elections, and where social boundaries are determined by rational laws and rules, are ahead of other societies in terms of both development and the facilities provided by their cities. It is not surprising that such societies have cities that are architecturally well-planned, with sufficient green areas, where the needs of all classes in society are taken into account, and which are built soundly in terms of engineering.

In a society where democracy works and democratic elections are held freely, it is assumed that scientific data, individual will, equality, freedom and the culture of living together are dominant. In a democratic society, it is assumed that voters will make rational choices when voting, even if they show different preferences in some periods.

In Turkey, where multi-party general elections have been held since 1946, there should be a link between the increase in urbanisation and the changes in voter preferences. It is important to understand the links between increasing urbanisation and changes in voter preferences in small Anatolian cities in the Republic of Turkey, which started their development in the second half of the twentieth century.

In this study, while evaluating the effect of increasing urbanisation on voter behaviour, the military coup of 1980, which is thought to have caused major changes and fractures in the voting behaviour of Turkish society, is taken as a starting point. In order to evaluate the situation after the military coup, five cities with metropolitan status were selected from different regions of the country and the results of six general elections between 1977 and 2023 were analysed. Thus, the effects of increasing urbanisation on the voting behaviour of voters in Turkey are tried to be understood.

Keywords: Urbanisation, Democracy, Democratic elections, Political party, Voter voting behaviour

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM :TEMEL KAVRAMLAR	11
1.1. KENT VE KENTLERİN GELİŞİM SÜREÇLERİ	11
1.2. KENTLEŞMENİN GELİŞİMİ İLE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	20
1.2.1. Antik Yunan Kentlerinde Demokrasi Süreçleri.....	21
1.2.2. Orta Çağ Avrupa'sında Demokrasinin Gelişimi.....	24
1.2.3. Modern Dönemde Demokrasinin Gelişimi.....	26
1.3. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME SÜREÇLERİ	31
1.3.1. Coğrafi Nedenler	34
1.3.2. Sosyoekonomik Nedenler	35
1.3.3. Kültürel Nedenler	35
1.3.4. Tarihsel Nedenler	36
1.3.4.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kentleşme	36
1.3.4.2. 1923 – 1950 Arası Dönemde Kentleşme	37
1.3.4.3. 1950 – 1980 Arası Dönemde Kentleşme	38
1.3.4.4. 1980 Sonrası Dönemde Kentleşme	41

1.4. DEMOKRASİDE SEÇİMLER.....	47
1.4.1. Siyasi Partiler	49
1.4.2. Seçmenlerin Oy Verme Davranışlarının Sebepleri	51
2.BÖLÜM :ŞEHİRLERDEKİ SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZLERİ ...	55
2.1. ŞEHİRLERİN SEÇİLME KRİTERLERİ.....	55
2.2. İNCELENECEK SEÇİMLERİN TERCİH KRİTERLERİ	58
2.3. ANALİZ YÖNTEMİ	60
2.4. ŞEHİRLERDEKİ SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZLERİ	64
2.4.1. Antalya	64
2.4.2. Kayseri	74
2.4.3. Sakarya	84
2.4.4. Trabzon	94
2.4.5. Van	103
3.BÖLÜM :KENTLEŞME ve SEÇMEN DAVRANIŞLARININ	
DEĞERLENDİRİLMESİ	113
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	138
ORJİNALLİK RAPORU FORMU	143

KISALTMALAR DİZİNİ

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
SEGE	Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi
ADNKS	Adres Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
TDK	Türk Dil Kurumu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
BM	Birleşmiş Milletler
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

ŞEKİLLER DİZİNİ

Grafik 1	Türkiye Kent ve Köy Nüfus Oranı Değişimi (1927 – 2023)
Grafik 2	Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı I
Grafik 3	Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı II
Grafik 4	Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı I
Grafik 5	Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı II
Grafik 6	Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı I
Grafik 7	Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı II
Grafik 8	Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı I
Grafik 9	Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı II
Grafik 10	Van Siyasi Konumlar Dağılımı I
Grafik 11	Van Siyasi Konumlar Dağılımı II

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	G-7 Ülkeleri GSYİH (milyon \$) (2024)
Tablo 2	Almanya İktidar partileri
Tablo 3	İngiltere İktidar partileri
Tablo 4	Fransa İktidar partileri
Tablo 5	İtalya İktidar partileri
Tablo 6	Cemaat ve Cemiyet Özellikleri
Tablo 7	Kent ve Köy Nüfusu Değişimleri (1927 – 2023)
Tablo 8	Türkiye Cinsiyete Göre Nüfus Oranı (1927 – 1980)
Tablo 9	Türkiye Nüfus Artış Hızı (1927 – 1980)
Tablo 10	Türkiye Kent – Köy Nüfusu Oranı (1927 – 1980)
Tablo 11	Türkiye’de Gecekondu Nüfusu (1955-2003)
Tablo 12	Büyükşehir Belediyeleri Listesi (1984 – 2023)
Tablo 13	Sanayileşmenin Kent Nüfuslarına Etkisi (1950-2022)
Tablo 14	Turizmin Gelişmesinin Kent Nüfuslarına Etkisi (1950-2022)
Tablo 15	Terör Olaylarının Kent Nüfuslarına Etkisi (1950 – 2022)
Tablo 16	Dönemler Bazında Kent Nüfusu Artışı (1940-2020)
Tablo 17	Siyasi Partilerin Konumlarını Etkileyen Konu Başlıkları
Tablo 18	Şehir Seçme Kriterleri 1
Tablo 19	Şehir Seçme Kriterleri 2
Tablo 20	Şehir Seçme Kriterleri 3
Tablo 21	Şehir Seçme Kriterleri 4
Tablo 22	Şehir Seçme Kriterleri 5
Tablo 23	Analizi Yapılacak Şehirler ve Milletvekilliği Seçimleri
Tablo 24	Şehirlerin SEGE Çalışmalarındaki Sıraları
Tablo 25	Siyasi Partilerin Konumlandırılması
Tablo 26	Antalya Ticaret Verileri (2019 – 2023)
Tablo 27	Antalya SEGE Sıralamaları
Tablo 28	Antalya Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)

Tablo 29	Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Antalya - % oran)
Tablo 30	Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Antalya - % oran)
Tablo 31	Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı I
Tablo 32	Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı II
Tablo 33	Antalya Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)
Tablo 34	Antalya Yurt İçi Göç Hareketlerinde Doğu İlleri Miktarı(2008-2023)
Tablo 35	Antalya İli Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)
Tablo 36	Kayseri Ticaret Verileri (2019 – 2023)
Tablo 37	Kayseri SEGE Sıralamaları
Tablo 38	Kayseri Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)
Tablo 39	Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Kayseri - % oran)
Tablo 40	Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Kayseri - % oran)
Tablo 41	Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı I
Tablo 42	Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı II
Tablo 43	Kayseri Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)
Tablo 44	Kayseri Yurt İçi Göç Aldığı İller (2008 - 2023)
Tablo 45	Kayseri İli Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)
Tablo 46	Sakarya Ticaret Verileri (2019 – 2023)
Tablo 47	Sakarya SEGE Sıralamaları
Tablo 48	Sakarya Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)
Tablo 49	Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Sakarya - % oran)
Tablo 50	Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Sakarya - % oran)
Tablo 51	Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı I
Tablo 52	Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı II
Tablo 53	Sakarya Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)
Tablo 54	Sakarya Yurt İçi Göçlerdeki Pozitif İller (2008 - 2023)
Tablo 55	Sakarya Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)
Tablo 56	Trabzon Ticaret Verileri (2019 – 2023)
Tablo 57	Trabzon SEGE Sıralamaları

Tablo 58	Trabzon Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)
Tablo 59	Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Trabzon - % oran)
Tablo 60	Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Trabzon - % oran)
Tablo 61	Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı I
Tablo 62	Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı II
Tablo 63	Trabzon Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)
Tablo 64	Trabzon Yurt İçi Göç Verilen İller (2008 - 2023)
Tablo 65	Trabzon Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)
Tablo 66	Van Ticaret Verileri (2019 – 2023)
Tablo 67	Van SEGE Sıralamaları
Tablo 68	Van Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)
Tablo 69	Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Van - % oran)
Tablo 70	Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Van - % oran)
Tablo 71	Van Siyasi Konumlar Dağılımı I
Tablo 72	Van Siyasi Konumlar Dağılımı II
Tablo 73	Van Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)
Tablo 74	Van Göç Verilen İller (2008 - 2023)
Tablo 75	Van Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)
Tablo 76	1980 Askeri Darbesinin Etkileri

GİRİŞ

Bir ülkenin veya toplumun, gelişmişlik seviyesini değerlendirmenin, birden çok yöntemi olabilir. Bilimsel görünen tek yöntem, sosyoekonomik onlarca veri toplamak, istatistiki veri analizleri yapmak, tablolar ve grafikler oluşturmak ve diğer toplumların verileri ile karşılaştırarak karar vermek olarak görülebilir. Diğer yöntemde ise sadece iki parametre bulunmaktadır. Toplumun yönetim şekline ve kentlerinin bireylere sağladıkları yaşam kalitesine bakmak, toplumların dünyadaki gelişmişlik seviyesinin neresinde olduklarını anlamak için yeterli olmasa da çok fazla fikir verebilir.

Ülkenin yönetilmesine, bireysel ve kurumsal olarak katılım serbestliğinin temel haklar olduğu ve bu hakların yasalar tarafından korunduğu yönetim şekli olan demokrasi ile yönetilen toplumların aynı zamanda mimari açıdan iyi planlanmış, yeşil alanlar bakımından yeterli, toplumdaki bütün sınıfların ihtiyaçlarının düşünüldüğü, mühendislik açısından sağlam inşa edilmiş şehirlere sahip olmaları sürpriz değildir. Ulusal ve yerel düzeyde kendisini yönetecek partileri ve yöneticileri, demokratik seçimler ile seçebilen, denetleyebilen ve görevden alabilen, kişi ve kurumların sınırlarının rasyonel yasalar ve kurallar tarafından belirlendiği toplumlar hem ekonomik hem teknolojik hem de şehirlerinin vatandaşlara sağladığı imkanları açısından diğer toplumların önünde yer alırlar. Bu çalışmada, Türkiye’de büyükşehir statüsündeki şehirler içerisinden beşi seçilerek seçim sonuçları analiz edilmiştir. Böylece kentlerin, nüfuslarının ve kapladıkları alanların büyüklükleri artarken, vatandaşların oy verme davranışlarındaki değişimler anlaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kentler, insan medeniyetinin yeryüzündeki en görünür eserleri olarak tarım devriminden günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. İnsanlar, kentlerin sağladığı güvenlik, barınma, besin ve iş bulabilme imkânlarının farkına varmaya başladıklarından beri kentlerin nüfusları artmaktadır. Kendilerine has bir ekonomik hayat yaratan kentler de gelişimlerini sürdürmeye devam etmektedirler. Topluluklar halinde kısıtlı alanlarda yaşamayı öğrenerek yeni bir medeniyet geliştirmeye başlayan insanlar hem sosyal özelliklerini hem de fiziki ortamlarını değiştirmişler ve modern kentlerin ilk örneklerini oluşturmuşlardır. Toplum değişime uğrarken barınma dışındaki ihtiyaçları için de yeni binalar ve yaşam alanları inşa ederek şehirlerini maddi yönden geliştirmişlerdir. Bu karşılıklı etkileşimler sayesinde kentsel mekânlarda bir arada yaşamayı öğrenen insanlar,

ahlaki ve hukuki kurallar geliştirerek yeni bir medeniyet inşa etmişlerdir. İnsan medeniyetinin gelişim hızı ile kentlerin ve insan topluluklarının gelişim hızları birbirlerine paraleldir. Dünyadaki şehirler incelendiğinde XVI. yüzyıla kadar doğu ve batı şehirleri arasında fiziki imkânlar açısından çok büyük farklar görülmezken, keşifler çağının başlaması ile Avrupa'ya gelen zenginliklerle birlikte Avrupa şehirleri çehre değiştirmişlerdir. Artık kapitalizmin yaşam alanları olan modern kentlerin çağı başlamıştır. Modern şehirler, insan topluluklarının doğal yaşam alanları haline gelmişlerdir. Kentler, toplumlara hem maddi hem de sosyal zenginlikler sağlarken, toplumlar modern kentlere uygun yeni bir kültür biçimi geliştirmişlerdir.

Modern kentler gelişirken en önemli motorları ekonomik gelişim olmuştur. Kentler, ekonomik ihtiyaçların öncelendiği iş bölümünü merkeze alan, kendine has bir kültür ve kentli bir topluluk yaratmışlardır. Modern kent ve kentli insan toplulukları ayrılmaz ve birbirlerini tamamlayan bir yaşam şekli yaratmışlardır. İş bölümü, empati, dayanışma ve kurallara uyum sağlamak modern kentlerde yaşayanlar için vazgeçilmezdirler.

Şehir, başlı başına coğrafi ve ekolojik bir birimden ibaret değildir, o aynı zamanda iktisadi de bir birimdir. Kentin iktisadi düzenlenmesi iş bölümüne dayanır. İş bölümünün sorunsuz işlemesi de belirlenen kurallara uyulması ile sağlanır. Şehir yaşayan bir organizma olarak fiziki olduğu kadar ahlaki bir örgütlenmeye de sahiptir. Bu iki örgütlenme şekli de şehirde karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. (Park & Burgess, 2020)

Unutulmamalıdır ki modern kent ve modern birey arasındaki ilişki karşılıklılık üzerinde bina edilmiştir. Kent gelişirken ve değişirken bireyin toplumsal ve bireysel özellikleri de değişmektedir. Tönnies'in cemaat (gemeinshaft) ve cemiyet (gesellschaft) kavramları ile ifade ettiği gibi birey, tarım toplumunda sahip olduğu cemaat özelliklerini yitirerek kent yaşamına daha uygun olan cemiyet özelliklerini kazanmıştır. (Tönnies, 2019)

Değişikliğe uğrayan mevcut yaşam şekillerinden en önemlisi kentlerin ve ülkelerin yönetim şekillerinin değiştirilmesi süreciydi. Teokratik, monarşik veya oligarşik yönetimler altında yönetilen insan toplulukları, karar verme süreçlerine katılmadıkları yönetim şekillerini değiştirerek daha çok hakka sahip oldukları demokrasiye ulaşmaya çalışmışlardır. Gelişmiş ülkelerde, baskın yönetim şekli olan

demokrasinin gelişim süreçleri hem çok uzun sürede olgunlaşmıştır hem de toplumlar için çok acı verici deneyimlere sebep olmuştur. İnsanlar başlarına gelen her kötü olaydan dersler çıkararak demokrasiyi bugünkü seviyesine getirmişlerdir.

Antik Yunan'daki sitelerde, karar verileceği zaman oy hakkı olan bütün vatandaşların agorada toplandığı ve konu hakkında kararlarını açıkladıkları 'doğrudan demokrasi' yöntemi kullanılıyordu. Fakat imparatorlukların kurulması, teokratik ve monarşik yönetim şekillerinin dünyada baskın yönetim şekilleri olması ile demokrasi uygulamaları unutulmuştur. Ancak keşifler çağı ile başlayan zenginleşme ve kentlerin büyümesi ile beraber insanların, demokratik yönetim şekillerine ilgisi tekrar artmaya başlamıştır. Vatandaşlar, ülkelerinin gidişatı ile ilgili kararları verecek olan temsilcilerini seçtikleri, temsili demokrasi fikrine daha sıcak bakmaya başlamışlardır.

En basit tanımıyla halkın kendisi için kendini yönetimi olarak tanımlanabilecek demokrasi, dünya siyasi tarihi boyunca çeşitli toplumlar tarafından çeşitli şekillerde uygulanarak günümüze kadar varlığını korumuştur. Her toplum demokrasiyi kendi siyasi, tarihi, kültürel, ekonomik ve politik geçmiş ve birikmiş tecrübelerine uygun olarak uygulamıştır. (Alabaş, 2022)

Antik Yunan'daki anlamından uzaklaşan doğrudan demokrasi kavramı günümüzde daha çok halkın yasama faaliyetine etkin katılımını ifade etmektedir. Günümüzde artık modern ulus demokrasilerinin büyük kısmı temsili demokrasi modeline yönelmiş durumdadırlar. Buna göre; yasama işlevleri halk tarafından doğrudan bir yolla değil, düzenli aralıklarla yapılan seçimler aracılığıyla belirlenen ve halkın seçtiği temsilcileri ile dolaylı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. (Topukçu, 2011)

Temsili demokrasilerde halk egemenliği, siyasi partiler ve halkın seçtiği temsilcilerle oluşturdukları meclislerde hayat bulur. Kentler, gelişen dünyada hem ekonomik faaliyetlerin hem de insan nüfuslarının arttığı, kapitalist süreçlerin merkezinde yer alan yaşam yerleridir. Kapitalist kentler, yeni üretim ve tüketim süreçlerinin vazgeçilmez temel dinamiklerini barındırırlar. Demokrasi ise kentli bireyler için en uygun yönetim şeklidir. Kentlerdeki gelişmenin sürekliliği ancak her konuda katılımcı demokrasinin artırılması ile sağlanabilir. Kentli topluluklar, birlikte yaşamının ve diğer bireylerle iş birliğinin değerinin farkına çok erken dönemlerde varmışlardır. Ülkelerde temsili demokrasilerin gelişebilmesi için kentleşmenin artması en önemli destek

noktalarından biridir. Siyasi olarak merkezde konumlanan partiler de parti programlarının temellerine, vatandaşların bireysel özgürlüklerini yerleştirirler. Bu sebeple de seçmenler, liberal demokrasi kurumlarının ve devlet mekanizmalarının gelişmesi ile politik olarak daha merkezde konumlanan siyasi partilere bağlı temsilcilerin çoğunlukta olduğu meclisler seçmeye başlamışlardır.

Zenginlikleri arttıran dinamiğin, şehirdeki iş bölümü, dayanışma ve barıştan geçtiğini fark eden vatandaşlar, toplumun birleştirici özellikleri yerine ayrıştırıcı özelliklerine vurgu yapan ideolojik programlara sahip partiler yerine daha pragmatist ve siyasi yelpazenin merkezinde yer alan partilere oy verme davranışı geliştirmişlerdir.

Demokrasi ile yönetilen gelişmiş ülkeler, değişik sınıflamalar ile birlikler oluşturarak dünyadaki ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine politikalar oluşturmaya çalışırlar. G-7 olarak adlandırılan grup da dünyanın gelişmiş 7 sanayileşmiş ülkesinin bir araya geldiği bir gruptur. G-7 ülkeleri olarak adlandırılan dünyanın en gelişmiş ekonomilerine sahip demokratik ülkeleri; ABD, Almanya, Japonya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada'dır. Avrupa kıtasında bulunan G-7 ülkelerinde, I. Dünya Savaşı sonrasında 2024 yılına kadar yürütme görevinde bulunan siyasi partilerin siyasi konumlarına bakılmasının, çalışmanın hipotezine temel oluşturacağı düşünülmüştür. Seçilen bu ülkeler; Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'dır.

Aşağıdaki tablolarda bu ülkelerin Amerikan doları cinsinden GSYİH (Gayrisafi Yurt İçi Hasıla) verileri ve ülkeleri yöneten iktidar partilerinin siyasi konumları bulunmaktadır. Tablo, para birimi olarak \$ (ABD doları) cinsinden veriler içerir.

Tablo 1: G-7 Ülkeleri GSYİH (milyon \$) (2024)

ÜLKE	GSYİH (milyon \$)	NÜFUS (kişi)
ABD	27.360.900	333,530,000
ALMANYA	4.457.216	83,445,000
JAPONYA	4.212.945	125,171,000
İNGİLTERE	3.340.032	67,081,000
FRANSA	3.051.832	68,401,997
İTALYA	2.254.851	58,989,749
KANADA	2.142.471	40,097,761

(G-7 Country, 2024)

Tablo 2: Almanya İktidar partileri

ALMANYA	İktidar Partileri Siyasi Konumları
1918 - 1919	Merkez-sol
1919 - 1933	Merkez-sol ve Merkez-sağ koalisyonu
1933 - 1945	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
1949 - 1969	Merkez-sağ parti koalisyonları
1969 - 1982	Merkez-sol parti koalisyonları
1982 - 1998	Merkez-sağ parti koalisyonları
1998 - 2005	Merkez-sol parti koalisyonları
2005 - 2021	Merkez-sağ parti koalisyonları
2021 -	Merkez-sol ve Merkez-sağ koalisyonu

Tablo 3: İngiltere İktidar partileri

İNGİLTERE	İktidar Partileri Siyasi Konumları
1918 - 1924	Merkez-sağ parti
1924 - 1925	Merkez-sol parti
1925 - 1929	Merkez-sağ parti
1929 - 1935	Merkez-sol parti
1935 - 1945	Merkez-sağ parti
1945 - 1951	Merkez-sol parti
1951 - 1964	Merkez-sağ parti
1964 - 1970	Merkez-sol parti
1970 - 1974	Merkez-sağ parti
1974 - 1979	Merkez-sol parti
1979 - 1997	Merkez-sağ parti
1997 - 2010	Merkez-sol parti
2010 - 2024	Merkez-sağ parti
2024 -	Merkez-sol parti

Tablo 4: Fransa İktidar partileri

FRANSA	İktidar Partileri Siyasi Konumları
1918 - 1924	Merkez-sol ve Merkez-sağ koalisyonu
1924 - 1932	İdeolojik sağ
1932 - 1940	Merkez-sol ve Merkez-sağ koalisyonu
1947 - 1954	Merkez-sol parti
1954 - 1959	Merkez-sağ parti
1959 - 1981	Merkez-sağ parti koalisyonları
1981 - 1995	Merkez-sol parti
1995 - 2012	Merkez-sağ parti koalisyonları
2012 - 2017	Merkez-sol parti
2017 -	Merkez-sol ve Merkez-sağ koalisyonu

Tablo 5: İtalya İktidar partileri

İTALYA	İktidar Partileri Siyasi Konumları
1918 - 1922	İdeolojik sol
1922 - 1944	Askeri Yönetimler
1944 - 1945	İdeolojik sol
1945 - 1946	İdeolojik sağ
1946 - 1983	Merkez-sağ parti
1983 - 1987	Merkez-sol parti
1987 - 1992	Merkez-sağ parti
1992 - 1994	Merkez-sol parti
1994 - 1996	Merkez-sağ parti
1996 - 2001	Merkez-sol parti
2001 - 2006	Merkez-sağ parti
2006 - 2008	Merkez-sol parti
2008 - 2013	Merkez-sağ parti koalisyonları
2013 - 2018	Merkez-sol parti
2018 - 2022	Merkez-sol ve Merkez-sağ koalisyonu
2022 -	İdeolojik sağ - Merkez sağ koalisyonu

XX.yüzyılın ilk yarısında hem iki büyük savaş hem de 1929 Büyük Ekonomik Buhranı'nı yaşayan dünyada, halkların ekonomik durumları, devlet kurumuna bakışları ve birbirlerine karşı duyguları değişikliğe uğramıştı. Savaş sonrası dönem, Avrupa kıtasında büyük bir yenilenme ve gelişmeye sebep olmuştur. Tablolarda da görüleceği gibi dünyadaki demokratik yönetimler için bir dönüm noktası olan II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak hızla büyüyen ve gelişen Avrupa demokrasilerinde, toplumu oluşturan bireylerin ve grupların birbirleri ile olan farklılıklarını değil benzerliklerini vurgulayan, merkez partilerin tartışılmaz bir başarıları vardır. Sanayileşmenin desteklediği modern kentlerdeki toplumlar, birlikte yaşamanın gereklerini yerine getirebilmek için kentli kültüre uyum sağlamayı başarmışlardır. Böylece de hem demokratikleşebilmeyi hem de ekonomik olarak gelişebilmeyi başarmışlardır.

Çalışmada, dünyadaki gelişmiş kent toplumlarının değişim tarihleri ve demokratik yönetime ulaşmak için verdikleri mücadeleler hakkında bilgiler aktarılacaktır. Bu modern toplumlar ile nispeten genç bir demokrasi olan Türkiye'deki kentlerin ve kent toplumlarının ulaştıkları konum, seçmenlerin siyasi parti tercihleri üzerinden karşılaştırılmaya çalışıldı.

Sanayi toplumunun yaşam mekânı olan kentlerdeki nüfus özellikle XX.yüzyılın başından itibaren artmaya başlamıştır. BM (Birleşmiş Milletler) Dünya Kentleşme Olasılıkları Raporu'na göre XX.yüzyılın ortasında dünyadaki insan nüfusunun % 29,4'ü kentlerde yaşarken bu oran 2014 yılı itibari ile % 54 civarına gelmiştir ve 2050 yılı kentleşme oranı ise % 66 olarak öngörülmektedir. Türkiye'de ise 1927 nüfus sayımı sonuçlarına göre % 24,2 olan kentleşme oranı, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre 2022 yılı itibari ile % 93 olmuştur. (TÜİK, 2023)

Son yüzyılda Türkiye'deki kentleşme oranında meydana gelen pozitif değişimin, kentlerdeki seçmenin oy verme tercihine olan etkileri anlaşılmaya çalışıldı. Şehirli seçmenin, gelişmiş ülkelerin seçmenleri gibi merkez partilere daha çok destek verip vermediği analiz edilmesi amacıyla Anadolu'daki farklı bölgelerden kentleşme oranları artış göstermiş olan büyükşehir statüsündeki şehirler arasından beş şehir belirlendi. Bu şehirlerdeki seçmen tercihlerinin gösterdikleri değişimler, kentleşmenin arttığı 1977 – 2023 yılları arasındaki seçimler içerisinden, belirlenen genel seçimlerin sonuçlarına göre nasıl bir değişiklik gösterdikleri analiz edildi.

Bu çalışmada giriş ve sonuç bölümleriyle beraber beş bölüm bulunmaktadır.

- Giriş bölümünü takip eden üç bölümden birincisinde, çalışmanın temel kavramları incelendi. Kentlerin gelişimi, Türkiye'nin kentleşme tarihi, demokrasinin gelişimi, seçimler ve vatandaşların oy verme tercihlerine etki eden sebepler açıklanmaya çalışıldı.
- İkinci bölümde, inceleme için seçilen kentlerin ve milletvekilliği seçimlerinin belirlenme kriterleri ve şehirlerdeki seçim sonuçlarının analizleri bulunmaktadır.
- Üçüncü bölümde, analize konu edilen şehirlerdeki seçim sonuçlarının, ülkedeki sosyal, siyasal sebepler ve kentleşmenin geldiği seviye bağlamında değerlendirilmesi bulunuyor.
- Sonuç kısmında ise çalışmadaki verilerin, hipotez açısından genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmanın hipotezi:

Türkiye'de kentleşme oranları artış göstererek büyükşehir statüsü kazanmış şehirlerde (seçilen beş şehir için), kentleşme oranı yükseldikçe, seçmenler politik yelpazede merkezde konumlanan partilere daha çok destek verirler.

Çalışmanın amacı:

Avrupa demokrasilerinde, temsili demokrasinin gelişme gösterdiği son iki asırda toplumlar, parti programlarında birlikte yaşama, iş birliği, hoşgörü ve hukuk devleti ilkelerine yer veren, siyasi konumları açısından merkez siyasi partileri tercih etmişlerdir. Çalışmada bu ülkelerin bazılarının seçim verileri ile Türkiye'de büyükşehir statüsündeki beş şehrin seçmenlerinin, genel seçimlerdeki tercihlerinin karşılaştırılmaları yapılmaktadır. Böylece Türkiye'de kent alanları büyürlerken, demokrasinin yerleşmesi için toplumun kentleşme açısından geldiği nokta anlaşılacak istenmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada oluşan liberalleşme rüzgârı, Türkiye'yi de etkiledi. Çok partili milletvekilliği seçimleri ile tanışan ülkede 1946 yılında ilk kez çok partili bir genel seçim yapıldı. 1950 yılındaki genel seçim sonuçları ile ülkenin kurucu

partisi olan CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) yirmi yedi yıllık iktidar pozisyonundan ayrıldı ve ülkedeki yeni iktidar partisi DP (Demokrat Parti) oldu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin son yetmiş sekiz yıllık çok partili temsili demokrasisi, 1971 muhtırası, 1960 ve 1980 askeri darbeleri ile kesintiye uğramış olsa da gelişimine devam etmektedir. Özellikle 1980 askeri darbesi sonrası ülkenin pek çok şehrinde, hızlı kentleşme hareketleri görülmüştür. Bu temelsiz kentleşmenin, toplumda yarattığı etkilerin en iyi anlaşılabilceği yerlerden biri de seçmen davranışlarındaki değişimlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ekonomik ve sosyal gelişimlerine, XX.yüzyılın ikinci yarısında başlayan küçük Anadolu kentlerinde, kentleşmenin artması ile beraber seçmenlerin davranışlarındaki değişim arasındaki bağlantıları çözebilmek, sosyolojik çalışmalar açısından ve bölgesel dengesizliklerin giderilebilmesi açısından, bilimsel çalışmalara yardımcı olabilir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler yardımı ile Türk toplumunun bir gerçeği olan iç göçün şehirlere ve seçmen tercihlerine olan etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın yöntemi:

Tez hazırlığında, nitel ve nicel veriler birlikte kullanıldı. Literatür taraması yardımı ile ulaşılan kavramlar, istatistiki veriler yardımı ile hazırlanan tablolar ve grafikler ile birlikte kullanılarak, karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır.

İstatistiki veriler için TÜİK, YSK (Yüksek Seçim Kurulu) verileri, sosyoekonomik veriler için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı raporlarından SEGE (Sosyoekonomik Gelişme Endeksi) analizleri kullanıldı. Demokrasi bileşenleri ve siyasi partilerin konumları hakkında tanımlamalar hazırlanarak, seçim sonuçlarına göre merkez partiler ve diğer partilerin oy oranları yardımı ile değerlendirmelerde bulunuldu.

Tez hazırlanırken, literatür taraması ve istatistiki veriler birlikte kullanılarak, Anadolu şehirlerinde kentleşme ile seçmen tercihleri arasındaki bağlantılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Kentleşme oranlarının arttığı şehirlerin, gerçekleşen seçim tercihleri ve sosyoekonomik durumlarının karşılaştırmaları yapılmıştır.

Çalışmanın kapsamı:

Çalışmada özellikle Cumhuriyet ile başlayan kentleşmenin toplumun seçim tercihlerine olan etkileri anlaşılmaya çalışılacaktır. 1946 yılı ile başlayan çok partili milletvekilliği seçim tarihinde önemli bir kırılma temsil eden 1980 Askeri Darbesi'nin başlangıç sayıldığı çalışmada öncelikle ülkedeki büyükşehir statüsündeki şehirler arasından beş adet şehir belirlenecektir. SEGE raporu analizlerindeki bölge ayrımları esas alınarak gelişmişlik seviyelerine göre şehirler belirlendi. 1977 – 2023 yılı arasındaki milletvekili seçimleri arasından incelenecek seçimler belirlenerek, şehirlerdeki genel seçim sonuçlarının verileri kullanıldı.

Şehirlerde genel seçimlere katılarak seçmenlerden oy alabilmiş olan siyasi partiler, araştırılarak analizleri yapılmış ve siyasi yelpazenin neresinde oldukları belirlenmiştir. Belirlenmiş şehirlerde, partilerin konumlanmaları ve seçimlerde aldıkları oy oranları ile kentleşme oranları arasında bir bağlantı kurulup kurulamayacağı değerlendirilmiştir.

Tezin sonunda, çalışmanın hipotezinde yer alan, kentleşme oranının artmasının, seçmen tercihlerinin, merkez partilere yönelmesine sebep olacağı önermesi ile ilgili olarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLARI

Bu çalışmanın ilk bölümünde kentler, kentleşme ve modern dönemin yönetim şekli olan demokrasi ile ilgili temel kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır. Kentlerin ortaya çıkış ve gelişme süreçleri ile hem gezegende hem de insan toplumunda sebep oldukları değişimler anlaşılmasına çalışılacaktır.

Kentler gelişirken yeni oluşan kentli toplumun geçirdiği sosyolojik evreleri anlamlandırmaya çalışarak, kapitalist üretim süreçleri sayesinde büyüyen ve insanlığın yaşam merkezleri olan kentlerde yaşayan toplulukların ve bireylerin temel özellikleri belirlenecektir. Devamında ise Türkiye’de son yüzyılda meydana gelen kontrolsüz kentleşmenin sebep ve sonuçları belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece çalışmanın sonuç ve değerlendirme bölümünde Türkiye’de son yüzyılda gelişen şehirlerdeki kentlilerin davranışları ile gelişmiş ülkelerdeki kentlilerin davranışları arasında bir kıyaslaması yapılabileceği düşünülmektedir.

1.1. KENT VE KENTİN GELİŞİM SÜREÇLERİ

İnsan ırkını diğer canlı türlerinden ayıran en önemli özellikler olarak dünyadaki her canlı ve cansız varlık ile iletişimde bulunabilmesi ve hayalinde kurduğu soyut düşünceleri gerçekleştirmek için yollar araması gösterilebilir. Topluluklar halinde yaşayabilmesi, kompleks bir dil geliştirebilmesi, daha iyi bir yaşam için iş bölümü yapabilme yetenekleri ve soyut bir hayal kurarak hemcinsleriyle bu amaç için planlı çalışmalar yapabilmesi gibi özellikler, insanoğlunun bugün evrenin en uzak köşelerine gidebilme hayalini kurmasını sağlayan farklılıklarıdır. Bu özellikler günümüzde de insan topluluklarının gittikleri her ortamda hayatta kalabilmelerinin ve modern dünyanın yaşam alanları olan kentlerde yaşamlarını sürdürebilmelerinin temel kaynağı olarak gösterilebilir.

Şanlıurfa’da bulunan Göbeklitepe ve Karahantepe yerleşim yerlerinin bulunmaları ile başlangıç tarihi konusunda ihtilaflar olsa da yaklaşık olarak 15 bin yıl önce Mezopotamya’da gerçekleşen Tarım devrimi ile insanoğlunun yaşam şekli tamamen değişti. Avcı toplayıcı ve göçebe bir yaşam tarzından yerleşik hayata geçilmiş oldu.

İletişim yeteneklerini geliştiren insan ırkı, sosyal özelliklerini arttırmasının ödülünü yeni buluşlarıyla hayatta kalma şansını arttırarak aldı.

İnsanlar bireysel olarak da toplumsal olarak da değişerek yerleşik hayata uyum sağlamaya çalışıyorlardı. İnsanoğlu yaşamın başlamasından on binlerce yıl sonra ailesi ve içerisinde bulunduğu klanla (aşiret, kabile) beraber yaşadığı küçük köyde, daha önce hiç olamadığı kadar güven içerisinde idi. Toprağa ekdiği ürünler ve ehliştirdiği hayvanlardan elde ettikleriyle beraber aç kalma riskini de ortadan kaldırmıştı. Bu durumun neticesinde de daha önce hiç olmadığı hızla hayatını kolaylaştıracak yeni buluşlara imza atmaya başlamıştı.

Tarımın ortaya çıkışı, toplumların siyasi organizasyonlarında önemli bir değişime yol açtı. Avcı ve toplayıcı topluluklarda ailelerden oluşan kabilenin üyeleri arasında çok az farklılaşma vardı. Avın düzenlenmesi ve koordinasyonu dışında karar almayı gerektiren önemli bir organizasyon ihtiyacı da yoktu. Oysa yerleşik tarım, çok daha karmaşık bir sosyal ve ekonomik organizasyonu gerektirmekteydi. (Özaydın, 2020)

Göçebe yaşamdan vazgeçerek sürekli yiyecek garantisini ve güvenliği seçen insanoğlu kısa zamanda çadırlarının yerine topraktan imal ettiği evlerde ve küçük köylerde yaşamaya başlamıştı. Hem ürettiği ürünler hem de hayatları için güvenlik sağlamak amacıyla küçük köyler, askeri amaçlarla küçük kalelere dönüştüler. Küçük kalelerse önce askeri garnizonlara sonra da sağlanan güvenlik ve kabileler arasında belirlenen kurallar sayesinde kabilelerin ellerindeki ürün fazlalıklarını değiş tokuş yapmak için ihtiyaç duydukları pazar yerleri haline geldiler. Böylece Mezopotamya ve Akdeniz çevresinde ilk büyük şehirler ve medeniyetler oluşmaya başladı.

Çalışmanın burasında “kent” kavramının tanımı ve kentlerin sağlaması gereken asgari özellikler üzerinde durulacaktır. Bu özellikler, kent yaşamının gelişmesi ile demokrasinin gelişiminin nasıl paralel olduğunu anlamak açısından önemli olabilir. Kent olgusu farklı coğrafyalarda ve farklı zaman dilimlerinde değişik anlamalara sahip olan dinamik bir kavramdır. Bu yüzden de farklı topluluklar için aynı oranda kabul gören bir kent tanımı mevcut değildir. ‘Kent’ ve ‘Şehir’ sözcükleri Türkçe’de aynı anlamda kullanılır. Çalışmanın değişik yerlerinde bazen kent bazen de şehir sözcüklerinin kullanıldığı görülecektir. Bu kelimelerin kullanıldığı yerlerden bağımsız olarak aynı anlama geldikleri hatırlanmalıdır.

Soğdca¹ kökenli olan 'kent ("kend")' ve Farsça olan 'şehir' sözcükleri Türkçe'de aynı anlamda kullanılmaktadır. Orta Asya Türklerinde "Taşkend", "Semizkend" (Semerkant), "Yarkend" örneklerinde olduğu gibi birçok büyük şehir bu adlarla anılmıştır. Eski Türkler kentler için "balık" kelimesini de kullanmışlardır. Bu kelime şehirleri korumak için yapılan surların yapıldığı "balçık" ile yakın ilişkilidir. (Kaya, 2017)

Kent sözcüğü farklı coğrafya ve dillerde ise uygarlık anlamındaki kelimelerle ifade edilmiştir. Yunanca'da "polis", Arapça'da "medine", Fransızca'da "cite", İtalyanca'da "citta", Almanca'da "stad" ve Saksonya'dan İskandinavya'ya kadar kale ya da oturma alanı anlamında "burgh". Latince'de ise yurttaşlık anlamındaki "urbs" ve "civitas" sözcükleriyle tanımlanır. (Güven, 2016)

Bir yerleşim yerinin kent veya kır ilan edilebilmesi için kentle ilgilenen hemen her bilim dalı için farklı yaklaşımlar görülebilmekte bu durum da farklı tanımlar meydana getirmektedir. İktisatçılar şehirdeki üretim ilişkilerini, mimarlar fiziki yapı ve plânlamayla ilgili gelişmeleri, coğrafyacılar mekân-toplum etkileşimini, siyaset bilimciler yönetim ilişkilerini ve sosyologlar toplumsal yapıyı ve toplumsal ilişkileri esas alan tanımlar geliştirmişlerdir.

Bu değişik tanımlar incelendiğinde kentler ile ilgili dört kısıtın, yapılan tanımların temellerini oluşturdukları görülmektedir. Bunlar;

- İdari yönetim şekilleri,
- Nüfus büyüklüğü,
- Sosyoekonomik verilerin değerlendirilmesi,
- Kültürel çeşitlilik,

Türkiye'de yerleşim yerleri için kır ve kent ayrımında, 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı Büyükşehir yasası sonrasında idari yönetim biçimi ve nüfus büyüklüğü kriteri olarak 1924 yılında kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu'nun 1. Maddesindeki tanımlama esas alınmıştır. Madde 1'de köy sayılması gereken yaşam merkezleri için belirlenen nüfusun 2000 (iki bin) altında olması gerektiği baz alınarak iki bin kişinin üzerinde nüfusu olan yerleşim yerleri kentsel alan olarak kabul edilince TÜİK verilerine göre Türkiye'de

---

¹ Soğdca, Soğutça veya Soğdakça, Orta Asya'da yer alan Soğdiana'da ve Çin'deki Soğd göçmen gruplarının yaşadığı bazı bölgelerde kullanılmış bir dil.

kentte yaşayanlarının nüfusunun tüm nüfusa oranı 2022 yılı itibari ile % 92 olmuştur. (TÜİK, 2023)

Kent sayılması gereken yaşam mekanlarını, kültürel ve sosyoekonomik kriterler açısından tanımlamak istediğimizde ise ilk baskısı 1980 yılında TDK (Türk Dil Kurumu) tarafından bastırılan Prof. Ruşen Keleş'in eseri Kentbilim Terimleri Sözlüğü'ndeki kent tanımını iyi bir örnek oluşturabilir.

Kent: Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir. (Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2021)

Sanayileşme çağının başlangıcı ile önemleri daha da artan kentler üzerine özellikle sosyologlar çalışmalar yapmışlardır. Kentlerin kurulma ve gelişim süreçlerini açıklamaya çalışan bu kuramlar oluşturuldukları topluma ve zamana göre değişiklikler göstermektedir.

Avrupa'daki modern kentlerin temellerinin Orta Çağ'ın feodal kentlerinde atıldığını söyleyerek, sosyoekonomik ve kültürel değişimleri merkeze alarak inceleyen Weber bir kentin sahip olması gereken en önemli özellikleri 'Şehir, Modern Kentin Oluşumu' isimli kitabında listelemiştir. Bu özellikler şunlardır;

- Kale,
- Pazar yeri,
- Kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk,
- Kenti bir ortaklık haline dönüştürebilecek bir birliktelik biçimi,
- En azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme,
- Şehir sakinlerinin katılımları ile seçilen yetkililerce yönetilme,

(Weber, Şehir-Modern Kentin Oluşumu, 2018)

Sanayileşme hareketlerinin, Avrupa'daki kentlerde dünyanın geri kalanından daha başarılı olmasının en önemli sebepleri bu listede saklıdır. Feodal Orta Çağ kentlerinde kentsel topluluklar, şehirdeki ekonomik çeşitliliğin ve iş bölümünün artması sayesinde bir ortaklık oluşturabilmişlerdir. Meslek loncalarını geliştirerek önce özerk

hukuk sistemlerini kurabilmişler ve kentleri yönetebilme haklarını kazanmışlardır. Böylece de sıradan kentliler, asillerin ve papazların sahip oldukları hakların benzerlerine sahip olabilmışlardır.

İşgücünün çoğalması ve ekonominin çeşitlenmesi sonucu uzmanlaşmanın artması ile toplumda hem bireysel özgürlükler öne çıkmış hem de sosyal yaşamda karşılıklı bağımlılık vazgeçilemez hale gelmiştir. Bu sayede de toplumsal iş bölümünün desteklediği modern toplumlara özgü bir dayanışma ortaya çıkmıştır. İş bölümü modern kentlerin sakinleri olan modern insan topluluklarının gösterdikleri tek değişim değildi, toplumların değişimlerini anlamlandırmak için ortaya yeni bir bilim dalı olan sosyoloji çıkmıştır.

Sosyoloji bilimi ışığında sosyologlar toplumda gerçekleşen değişimleri kendi açılarından açıklamaya girişmişlerdir. Eski toplumdaki homojen yapının heterojen hale gelmesi, aile içerisindeki birincil ilişkiler yerine ikincil ilişkilerin daha fazla gelişmesi, yeni toplumdaki iş bölümünün rolü ve işlerde uzmanlaşmanın getirdiği avantajlar ana araştırma konuları olmuştur.

Aydınlanma çağı olarak adlandırılan dönemde toplumun sürekli olarak gelişme yönünde ilerlediği gibi bir temel varsayımla hareket edilmiş, teoriler pozitivist ve evrimci yaklaşımlar üzerine kurulmuştur.

Comte, pozitivistimin ışığında toplumların gösterdikleri gelişimi “Üç Hal Kanunu” ile tanımlar. Toplumlar önce “teolojik” sonra “metafizik” dönemleri geçirmişler en sonunda da sanayi çağında “pozitif” evreye varmışlardır. (Kabakçı, 2019)

Toplumsal düzenin temelinde görev dağılımı ve çabaların birliği olduğunu varsayan Comte ‘görev dağılımı’ ile iş bölümünü ve buna bağlı olarak emeğin artan uzmanlaşmasını ve ‘çabaların birliği’ ile bütün toplumun eylemlerinin ortak bir hedef etrafında bir araya gelmesi gerekir. En gelişmiş dönemi olan pozitif evreye varmış olan insanlık iyi düzenlenmiş bir akıl yürütme sayesinde metafizik olan her şeyi reddeder.

Durkheim, toplumu bir bütünü oluşturmak amacıyla farklı işlevler üstlenmiş parçalardan oluşan bir organizmaya benzetir ancak toplum onu oluşturan parçaların özelliklerinin toplamından farklıdır. Yani parçaların bir araya gelerek oluşturdukları yapı parçaların özelliklerinden farklıdır.

Kapitalist üretim süreçlerinin bir sonucu olan kentleşmenin artmasıyla kentlerde, yani modern toplumlarda, ikincil ilişkilerin hâkim olduğu organik dayanışma etkin olmuştur. (Durkheim, 2014)

Ona göre toplumda düzen ve dayanışmanın kaynağı iş bölümü ve uzmanlaşmadır. İş bölümü arttıkça bireylerin birbirine olan bağımlılığı da artmaktadır. Toplumlardaki değişim için iki tür dayanışma tanımlamıştır.

- Mekanik dayanışma; sanayi öncesi toplumlarda bireysel kimliğin ve bilincin, kolektif bilincin baskısı altında olduğunu öne sürerek, bu toplumlardaki dayanışmayı “mekanik dayanışma” olarak tanımlamıştır.
- Organik dayanışma; sanayi sonrası toplumlarda ise tanımladığı dayanışma türünde bireysel bilincin üstün olduğu toplumun heterojenleşmesine dayalı daha karmaşık iş bölümü ve uzmanlaşmanın olduğu dayanışma türüdür.

Durkheim’a göre iş bölümü bir sosyal sistemde düzen ve birlik için gerekli konsensüsün önkoşuludur. Nüfus artışının yarattığı baskı mekanik bir toplumun doğasını değiştirmeye başlayacak, toplumun hem üretim sayıları hem de bireylerin artan nüfus miktarlarıyla baş etme ihtiyacı uzmanlaşmanın, yani iş bölümünün gelişmesine yol açacaktır. (Durkheim, 2014)

Alman düşünür Weber ise toplumda olan değişimler için açıklama getirirken rasyonelleşme ve bürokratikleşme kavramlarını temel alır. Değişimin toplum üzerindeki araştırmalarını ideal tip kavramları üzerinden açıklamıştır. Otorite kavramı ile meşru güce dayalı yasal gücü tanımlayan Weber, modern toplumlara özgü örgütlü bir yönetim modeli olan bürokrasi kavramı üzerinde yoğunlaşır.

Weber’e göre rasyonel eylem, açıkça belli olan bir hedefe doğru giden ve bu amaca ulaşmayı sağlayacak en akılcı yolları ve araçları seçmiş, organize ve planlı düşünmeye dayalı bir eylem türüdür. Bunun da en açık örneği olarak giderek yaygın hale gelen yasal otoriteye dayalı bürokratik örgütlenmenin kendisini işaret etmektedir.

Bir başka ifadeyle modern toplumda yönetim insanlar tarafından yapılmasından ziyade yasalar ve yönetmelikler aracılığıyla yapılmaktadır. Bununla birlikte yasalar ve yönetmelikler aracılığıyla yönetmenin bir diğer adı olan bürokrasi ile bürokratik yöntemlerdir. (Weber, Sosyolojinin Temel Kavramları, 2018)

Kentlerin gelişmesi ile toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri inceleyen Tönnies ise sosyolojik analizlerini yaparken toplumdaki psikolojik unsurları da temele yerleştirerek diğer sosyologlardan ayrılmıştır.

Toplumdaki değişimi, irade kavramı ile açıklamaya çalışan Tönnies, kırdaki yaşayan eski toplumu, ortak irade etrafında şekillenen ‘cemaat’, kentli toplumu ise bireysel iradenin şekillendirdiği ‘cemiyyet’ kavramları ile açıklamıştır. (Tönnies, 2019)

Sömürge ekonomilerinin yarattığı sanayileşme ve zenginleşme ile yeni kurulan veya büyümeye başlayan kentlere akın eden ve kentlerdeki yaşama alışmaya çalışan cemaat bireyleri gerçekten de şehirlerde kendilerini bir kaosun içerisinde buluyorlardı. Cemiyyet içindeki birey, cemaat içinde yaşayan bireylerle karşılaştırıldığında dünyadaki kaos ve sorunlar karşısında tek başına mücadele etmek zorunda kalmışsa da hem cemiyyetleri var eden yazılı kuralların ve bireysel mülkiyet haklarının teşvik edici yönleri hem de bireysel iradeleri ile geleceklerini şekillendirebilme olasılıklarının itici gücü ile cemaat yaşam şekilleri cemiyyetlere ve feodal topluluklar da sanayi topluluklarına doğru evrilmiştir. Aşağıdaki tablo, cemaat ve cemiyyet olarak tanımlanan toplulukların özellikleri verilmektedir.

Tablo 6: Cemaat ve Cemiyyet özellikleri

Cemaat (Gemeinschaft)	Cemiyyet (Gesellschaft)
Ortak irade	Bireysel irade
Cemaatın menfaatleri üstün	Birey menfaatleri üstün
İnançlar	Mantık
Din	Kamuoyu
Örf ve âdetler	Moda
Doğal dayanışma	Sözleşmeli dayanışma
Ortak mülkiyet	Özel mülkiyet

(Sorokin, 1974)

Kıta Avrupası’nda toplum ne kadar birey üzerinden anlaşılmaya çalışılsa da cemaat kültürünün etkilerinden kaçınılamamıştır. Yeni dünya olan Amerika Birleşik Devletleri’nde ise liberalizmin sınırsız şekilde uygulanması ile toplum daha bireysel ele alınmıştır. Parsons, organizmacı ve yapısal işlevselci bir görüş açısı ile toplumu incelemiştir.

Kapitalist üretim süreçleri ve sanayileşmenin dinamikleri ile gayet uyumlu olan organizmacı görüşe göre toplumun içerisindeki gruplar ve kurumlar canlı bir organizmanın içindeki parçalar gibi birbirlerine bağımlıdırlar ve yaşamak için çok iyi çalışan bir iş bölümüne ihtiyaç duyarlar. Sosyal Darwinizm’i de içeren bu görüşe göre organizmaya yarar sağlamayan parçalar zamanla sistemin dışına itilerek toplumun daha iyi çalışması sağlanacaktır. (Parsons, 2015)

Avrupa’da başlayan sanayileşme ve paralelinde gelişen kentleşme olgusu, XIX.yüzyılın başından itibaren, kapitalist süreçlerle beraber yeni kıtada, değişiklikler yaratmaya başlamıştır. Hızla büyüyen Amerikan şehirleri kıtanın her tarafına yayılmış ve o günler için inanılmaz bir zenginlik yaratmışlardı. Avrupa’da Spencer ve Durkheim ile temellenen organizmacılık ve işlevselcilik görüşleri yeni kıtada Parsons gibi sosyologların işlevselci görüşleri ile birleşerek yeni bir toplum yaratmışlardır.

Yeni yaşam alanlarında yaşayan modern toplumlar, insanlık için yeni bir çağın habercisidirler. Toplumların geçirdikleri bu değişimleri ve ulaştıkları yeni durumu tanımlayan bilim insanlarından Lefebvre XX.yüzyılı tanımlarken artık kentlerin gelişiminden bağımsız düşünülemediği üzerinde durur. İnsanlığın geçirdiği dönemleri üç ana başlığa ayıran Lefebvre, içinde bulunduğumuz dönemi “kentsel çağ” olarak tanımlamaktadır.

İnsanlığın tarım devriminden bugüne geçirdiği dönemler üç ana başlığa ayrılabilirler.

- Tarımsal çağ
- Endüstriyel çağ
- Kentsel çağ (Lefebvre, 2022)

Modern dönemdeki toplumlarda yukarıdaki değişimleri açıklamak amacıyla kullanılan üzerinde durulması gereken iki kavram daha vardır. Modern toplumların hem yaşam alanlarında hem de toplumsal ve kültürel gelişimlerinde görülen değişimleri açıklamak için kullanılan bu kavramlar, çalışmanın geri kalanında sık sık kullanılacaktır. Modern kentlerin fiziki olarak kapladığı alanların, kentlerde yaşayan insan nüfusunun

artmasını ve kentli toplumun kültürel olarak gelişimini açıklayan ancak sıklıkla birbirlerine karıştırılan bu kavramlar şunlardır;

- Kentleşme
- Kentlileşme

Kentleşme; sanayileşme, dolayısıyla ekonomik büyüme gerçekleşen yerlerde kent sayısının, kent alanlarının ve kentli nüfusun artması sonuçlarını doğuran, toplumda artan oranlarda örgütlenme, uzmanlaşma ve toplumsal ilişkilerde kente özgü değişikliklere sebep olan nüfus artışıdır. (Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2021)

Bu süreçlerin başarılı olabilmesi için toplumda demokratik hakların gelişmesi, bireyin değerinin artması, işlerde uzmanlaşma ve bir arada yaşayabilme kurallarının yerleşmesi gerekmektedir. Fiziksel olarak büyük binalar ve altyapı yatırımları inşa ederek kentsel alanlar büyütülseler de toplumsal değişimin kentleşmeye ayak uyduramadığı coğrafyalarda toplumsal sorunlar ortaya çıkarlar. Kentleşmenin topluma faydalı yönlerinin, ortaya çıkabilmeleri için kentleşme artarken toplumun kentleşmeye paralel gelişim gösterebilmesi yani kentlileşebilmesi en önemli noktadır. Demokratik yönetimlerin toplumlarda yerleşebilmelerinin temelinde, toplumun değişime uğrayarak sanayileşme öncesi cemaat toplumundaki özelliklerinden sıyrılmaları ve modern kentlerdeki yaşama uyum sağlayabilen kentli cemiyet toplumları olabilmeleri vardır.

Kentlileşme olarak tanımlanan bu değişim Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde şöyle tanımlanmaktadır. Kentlileşme; *“çoğu kez kentleşmeyle karıştırılmakla birlikte ondan ayrı olan ve kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma sürecidir.”* (Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2021)

Özellikle son beş yüz yıllık insanlık tarihine bakıldığında, toplumdaki gelişimin ve kentlerin büyüyebilmelerinin ana sebebi kentli toplumu oluşturan bireylerin bir arada yaşayabilme isteklerinin, tarım toplumlarındakinden daha fazla olabilmesidir. Güvenlik, barınma ve yiyecek garantisi sağlayan kentler, aynı zamanda kentte yaşayan insan nüfusu arttıkça hem ticaret yapma şekilleri hem de yönetim şekillerinin gelişmesini sağlamıştır. Çalışmanın sonraki kısmında modern dünyanın ve kentli toplumun yönetim şekli olan demokrasinin, kentlerin gelişmesine paralel devam eden gelişimi ele alınacaktır.

1.2. KENTLEŞMENİN GELİŞİMİ İLE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tarım devrimi ile yerleşik hayata geçerek küçük yerleşim yerlerinde kabile üyeleri ile yaşamaya başlayan insanoğlu, küçük köylerinin gelişmesini takiben ise değişik kabilelerden insanların da bulunduğu büyük kentlerde yaşamaya başladılar. Birlikte yaşayan topluluklardaki en önemli sorun; “Toplulukla ilgili kararları kimin veya kimlerin vereceği” konusudur. İlkel topluluklarda bu sorunu aşmak nispeten kolaydı. Kaba kuvvet her sorunu çözüyordu. Ancak ticaret ve iş bölümü sayesinde zenginleşen, barınma, korunma ve beslenme sorunlarını göreceli de olsa çözebilen kent toplumunda, kaba kuvvet başvurulması gereken en son yoldu. İnsanlığın toplumu yönetecek olan kişiye veya kurumlara, nasıl karar verileceğine ilişkin soruya bulduğu yönetim şeklinin adı demokrasidir.

Demokrasi, kent devletlerinden modern ulus devletlere kadar egemenliğin tek kaynağını, kendi adına karar alacak iktidarı, seçimle iş başına getiren “halk” olarak gören yönetim biçimidir. (Uygun, 2013)

Kent devletler ile basit kurumsal yaşama başlayan insanlık, yöneten ve yönetilen ikilemini daha çok hissetmeye başlamıştı. Değişik kabilelerden insanların bir arada yaşadıkları devletli toplumlar içlerinden çıkan gruplar tarafından yönetildiler. Ancak tarihleri 5000 yıl öncesine kadar dayanan kent devletleri ve uygarlıklarına rağmen günümüz demokrasisine yakın özelliklerin görüldüğü ilk siyasal yapılar, yaklaşık 2500 yıl önce Antik Yunan Sitelerinde görülmektedir. (Uygun, 2013)

Kökünü Yunanca olan demokrasi sözcüğü de “demos” ve “kratos” kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Demos, “halk” anlamına, krat kökünden gelen kelimeler ise “güç”, “yönetim” ve “hükümdarlık” gibi kavramları karşılar. (Uslu, 2021)

Günümüz siyaset biliminde kabul gören bir başka tanımda ise Abraham Lincoln’e göre demokrasi; “Halkın halk tarafından halk için ve halk adına yönetimidir.” (Çeçen, 1984)

Kent toplumlarının vazgeçilmez yönetim şekli olan demokrasinin gelişim süreçleri incelendiğinde hem ilkelerinin hem de uygulama şekillerinin değişime uğradığı

görülmektedir. Bu değişimleri daha iyi anlayabilmek için bu süreçleri üç farklı zaman dilimine ayırarak değerlendirmek gerekir. Bunlar;

- Antik Yunan Kentlerinde Demokrasi
- Orta Çağ Avrupası'nda Demokrasi
- Modern Dönemlerde Demokrasi

1.2.1. Antik Yunan Kentlerinde Demokrasinin Süreçleri

M.Ö. V. yüzyıla gelindiğinde, Mezopotamya'da başlayan ve Ortadoğu'ya yayılan medeniyetler yerlerini Yunan yarımadasında ve Batı Anadolu'daki kent devlet oluşumlarına bırakmışlardı. Uygarlık merkezinin yer değiştirmesinde iki önemli sebep vardı. Bunlar;

- Kolay sevk edilebilen ticari ürünler olan şarap ve zeytinyağı sayesinde tarım ürünleri ticari metalar olarak kentler için zenginlik yaratmışlardı. Ticaretin yarattığı iletişim çeşitliliği ve özgürlük, maddi zenginlik ile birleşerek düşünce dünyasını geliştirmiş ve kent devletlerinde yepyeni fikir tartışmaları ortaya çıkmıştı.

- Kentlerin ticaretlerini koruyabilmek amacıyla, sık saflarda yürüyen büyük mızraklı ve kalkanlı piyade askerlerinden oluşan bir ordu sistemi kurmuşlardı. Artık kent orduları, sadece soylulardan değil köylülerden de oluşuyordu. Bunun sonucunda sıradan yurttaşlar da cesaret göstererek toplumda yükselme şansı elde edebilmiş ve kent devletlerde yaşayan sıradan insanlar arasında daha önce oluşmamış olan bir yurttaşlık bilinci gelişmişti. Ticaret sayesinde Akdeniz çevresindeki diğer toplumlarla ilişkilerini arttırabilen kent devletlerinde yeni dünyalara karşı bir ilgi oluşmuştu. Düşünce dünyasını da etkileyen bu değişim çağında demokrasi fikirleri yeşermeye başlamıştır.

Medeniyet için yeni bir yönetim şekli olan demokrasinin en büyük destekçilerinden biri ise aynı zamanda Atina kent devletinin yöneticiliğini de yapan Perikleştir (M.Ö.495-429). Cenaze Töreni Söylevleri isimli eserde demokrasinin erdemini anlatan Perikles; *“idare şeklimizin adı demokratiadır. Bu ad ona birkaç kişiye değil, bütün yurttaşlara dayandığı için verilmiştir. (...) Devlet işlerinde herkesin alabileceği yer şu ya da bu soydan oluşuna değil, gösterdiği yüksek yetenekle kazandığı üne göredir.”* demektedir. (Yalçınkaya & Ağaoğulları, 2013)

Kent devletleri için bir yenilik ve bilinmezlik olan demokrasinin taraftarları olduğu gibi muhalifleri de bulunuyordu. Kentlerde uygulanan, sıradan erkek vatandaşların, siyasal ve yönetsel haklara sahip olabildiği, kısmi demokrasi bile soylular tarafından toplumun kafasının karışmasına sebep olan zararlı fikirler ve tanrılara bir karşı çıkış olarak algılanmıştı.

Yaşlı Oligark, demokrasi muhaliflerinin ilk örneklerinden sayılabilir. Yazıları önce Ksenophon'a ait varsayılsa da sonradan müstakil bir fikir adamı olduğu belirlenmiştir. Atinalıların Anayasası adlı eserde Yaşlı Oligark, toplumun daha iyi sınıfı olan soylular dururken, aşağılık halkın refahını merkeze koyan demokrasiyi övmeyeceğini belirtir.

Toplum kurallarına uyum, saygı, gözü peklik ve adalet toplumun en iyileri olan onurlu insanlarda yani soylularda bulunan özelliklerdir. Oysa demokrasi avamın, soylulardan daha çok yönetim gücü elde etmesine sebep olur. Ancak halk güç elde ederse yanlış davranışlara yönelir. (Yalçınkaya & Ağaoğulları, 2013)

Platon demokrasi konusunda Yaşlı Oligark ile aynı düşüncelere sahiptir. Pek çok araştırmacıya göre Platon, 'Demokrasi' konusundaki en tanınmış ve en etkili eleştirmendir. Yoksul çoğunluğun, kamu işlerini yürütebilecek kapasitede olmadığını belirtmektedir. Yönetimin özel bir eğitim gerektirdiğini düşünen Platon siyaset ve yönetim işinin soylulara bırakılması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Platon "Devlet" isimli eserinde demokrasiyi fakirlerin ve cahillerin, eğitilmiş ve bilgili olanlara hükmetmesi olarak açıklar. Toplumda oluşan otorite boşluğu sonucunda olması gereken hiyerarşi ve iş bölümü ortadan kalkmaktadır. (Uslu, 2021)

Platon'a göre çözüm, yönetimin, filozof krallar ve koruyucular sınıflarının eline bırakılmasıdır. Yöneticiler seçilmiş kişilerdir, tanrılar idareyi alacak kişilerin mayasına bir altın atmıştır. Bütün değişiklikler tamamlandı demokrasi sona erdirildiğinde yeni kurulacak devletteki sistem, aslında aydınlanmış bir dikta yönetimi olmalıdır. (Heywood, 2013)

Aristoteles ise her ne kadar demokrasiye negatif baksa da demokrasinin Atina'da sağladığı pozitif etkilerin üzerinde de durmaktadır. Aristoteles'e göre aristokrasinin yozlaşınca despotik bir yönetim şekli olan oligarşiye dönüşmesi gibi halk yönetimi olan

politeia da yozlaşınca demokrasi halini alırdı. Demokrasi, toplumun bütün kesimleri için genel bir yararı olduğu düşünülmeyen bir halk egemenliği türüydü.

Demokrasinin genel işleyişi ile ilgili eleştiriler getirse de Aristoteles aynı zamanda “Politika” isimli eserinde Atina’da uygulanan demokrasi yönetimi ile ilgili ayırt edici pozitif görüşler de öne sürmüştür. (Uygun, 2013)

Karakteristik olarak yurttaşlar arasında eşitlik, yasalara ve kamu otoritesine boyun eğme, kamusal alana ve kararlara devamlı katılım kent devletlerindeki demokrasinin temel kavramlarıdır. Yurttaşlar meclis oturumlarına katılmak dışında karar verme sürecinin sorumluluklarını almaya da her zaman hazır olurlardı. (Heywood, 2013)

Bütün bu gelişimlere rağmen Atina demokrasisinin kısmi bir demokrasi olduğu akıldan çıkartılmamalıdır. Bahse konu olan özgürlüklerden ve haklardan sadece Atina doğumlu olan yirmi yaş üstü erkekler yararlanabilmekteydi. Toplumun büyük kısmını oluşturan kadınlar, çocuklar ve kölelerin hiçbir hakları yoktu.

Nüfusu 300 bin olan Atina’da siyasal haklara ve özgürlüklere sahip olabilen 20 yaş üzerindeki Atina doğumlu erkek nüfusu sadece 30 bin kişiydi. (Uygun, 2013)

Atinalı vatandaşların siyasetle çok fazla ilgilenebilecek zamana sahip olabilmeleri ve adanmışlıkları, toplumun hak sahibi olmayan kısımları olan kadınlar ve kölelerin günlük hayatın zahmetli işlerini yapmaları ile mümkün olmaktadır. (Heywood, 2013)

Kent devletlerindeki demokrasilerin sonu sık sık savaştıkları Makedonlar’ın saldırıları ile gerçekleşmiştir. Roma İmparatorluğu’nun kuruluşu ve gelişmesi döneminde ise şehirlerin kendi kendilerini yönetebilecekleri demokrasi tarzı yerel yönetim sistemlerinin oluşması mümkün değildir. Yurttaş bilincinin gelişemediği şehirler sadece imparatorluğa gelir sağlayan ticaret merkezleri olabilmişlerdir. Avrupa kıtasında ve dünyanın geri kalanında demokrasi benzeri oluşumlar, Aydınlanma dönemine kadar genel manada görünür olamamışlardır.

1.2.2. Orta Çağ Avrupası’nda Demokrasinin Gelişimi

Yönetimi altındaki bölgelerde bulunan kentler arasındaki ticarete büyük önem veren Roma, bütün sistemini bu ticaretin geliştirilmesi üzerine kurmuştur. Şehirler

arasında ticaret yolları ve köprüler, deniz kenarı kentlerde ise büyük limanlar inşa eden imparatorluk hem kara yollarının hem de deniz yollarının güvenliğini de döneminde yenilmez varsayılan askeri gücü ile sağlıyordu. Roma döneminde ticaretin artması, imparatorluğa ve halka büyük zenginlik sağlarken çok kültürlü bir toplum yaratarak Antik Yunan kent kültürünün yok olmasına sebep olmuş ve kendi kent kültürünü oluşturmuştur.

Hem kent içinde hem de kentler arasındaki barışın korunması uygarlığın yayılması adına önemli kılındığı için Roma İmparatorluğu'nda kentler hem önemli merkezler haline gelmiş hem de kentlerin gelişmesi merkezi yönetim tarafından desteklenmiştir. Kuzeyden gelen halkların baskısına dayanamayan Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 476 yılında Batı Roma, 1453 yılında da Doğu Roma İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilmiştir.

Neredeyse bütün Avrupa ve Akdeniz havzasına hükmeden imparatorluğun yıkılması ardında çok uzun dönem boyunca kendisine gelemeyecek bir Avrupa bırakmıştır. Yıkımın büyüklüğü, imparatorluğun büyüklüğü ile paralel olmuştur.

“Beşinci yüzyılın başında her şey olup bitmişti. Bütün Batı istila edilmişti. Roma eyaletleri Germen krallıklarına dönüşmüştü. Vandallar Afrika'ya, Vizigotlar Akitanya ve İspanya'ya, Burgondlar Ron vadisine, Ostrogotlar İtalya'ya yerleştiler” (Pirenne, 2019)

Batı Roma'nın yıkılması ve Doğu Roma'nın gücünün ise sınırlı kalması ile imparatorluk bölgesindeki topluluklar arasındaki iletişimi, barışı ve dolayısıyla da ticareti garanti altına alan otorite kaybolmuştur. Bu boşluk doğuda yeni devletler tarafından doldurulabilirken batıda feodal prensliklerin ve Kilise'nin çağı başlamıştır.

Orta Çağın yönetim şekli, imparatorluğun yıkılması sonrasında oluşan yerel yönetimler ve bunları yöneten lord ve prensler temelinde şekillenen feodalitedir. Güven ortamının kaybolduğu ve imparatorluk zamanında köle statüsündeki insanların amaçsız şekilde Avrupa'ya dağıldığı ilk zamanlarda insanlar için önemli olan tek şey hayatta kalabilmektir. Feodalite bir nevi bu ihtiyacı karşılıyordu. Feodal lord veya prens ücretini ödediği askerlerle hem kilise hem de insanlar için güvenli bir ortam oluşturuyor. İnsanlar da kendilerine verilen topraklarda lord için çalışarak borçlarını ödüyorlardı.

Feodalite, yerel efendinin gelecekteki hizmetleri ve sağlayacağını düşündükleri maddi gelirler için elindeki toprakların bir kısmını, halktan kişilere hediye etmesi şeklinde tanımlanabilir. (Davies, 2011)

Feodal yönetimde var olan insan sınıfları; kilise ya da ruhban sınıfı, savaşımlar yani şövalyeler ve feodal lord veya prensler ve de hayatta kalma ortamları sağlandığı için bu iki sınıfı doyurmakla görevlendirilmiş olan serflerdir. Bu dönemi tanımlayan en önemli söz ise, “topraksız lord, lordu olmayan toprak olmaz” dır. (Huberman, 2021)

Yasama, yürütme ve yargı güçlerini tek başına kullanan lordun en büyük yardımcısı ise serfleri moral olarak destekleyen ve sistemin aksamadan devam etmesini telkin ederek gündelik işlerin aksamasını önleyen kilisedir. Orta Çağ Avrupa’sında pazarların güvenliğini sağlayarak geçiş ücretleri, mihmandarlık paraları, pazar vergileri ve koruma ücretleri adı altında vergilerini alan lordlar ve kilise zenginlik kaynakları olan kentlerin ayakta kalmasını sağlıyorlardı. Kentlerin de demokrasinin de gelişebilmesi için en önemli unsur toplumun iletişim halinde olabileceği ve mal mübadelesinde bulunabileceği, güvenli bir pazar yerine sahip olmasıdır. Kentler de bu ihtiyacı karşıladıkları ölçüde gelişebilmişlerdir.

Orta Çağ şehirleri güvenli bir mal mübadelesi imkânı sağladıkları oranda zenginleşiyorlardı. Bu zenginliğin en büyük payını da lordlar ve kilise alıyordu. Şehir aslında bir pazar yerleşimidir. Pazara sahip olan bir yerleşim yeri hem sürekli yerleşimcilere hem de gezgin tüccarlara, bir sığınak sağlıyorlardı. (Weber, Şehir-Modern Kentin Oluşumu, 2018)

Onuncu yüzyıla gelindiğinde şehirlerin pek çoğunda lordlar ve kilise arasında ikili bir yapı oluşmuştu. Bu yapı aslında gelecekte oluşacak olan özgürlük ve demokrasi ortamının da habercisiydi. Durumun stabil olarak devam etmesini isteyen ve gücünün sınırlandırılmasına direnen kilise ile zenginliğini ve gücünü arttırmak isteyen yerel lordlar arasında fikir ayrılıkları artıyordu. İki ayrı güç merkezinin çatışma noktaları sayesinde halk için nefes alabilecek alanlar oluşmaya başlamıştı.

Şehirlerin ticaret ve alışveriş yöntemleri sayesinde oluşturabildikleri zenginlikleri ve gücü fark eden pek çok lord, serflerini ve kölelerini kendi evlerinde ve iş yerlerindeki çalışanlar olarak değil birer yatırım aracı olarak görmeye başlamışlardı. (Weber, Şehir-Modern Kentin Oluşumu, 2018)

Avrupa demokrasisine temel oluşturan diğer bir sınıf ise loncalar halinde örgütlenerek soylular, kent aristokrasisi ve şövalyeler karşısında bir güç odağı

oluşturabilen esnaf ve zanaatkârlardır. Loncaların ve kentli aristokrasilerin kuvvetlendiği ve kurumsallaşabildiği yerlerde Antik çağın klan bazlı örgütlenme biçimi yıkılmış ve demokrasiye giden yol olan sınıf bazlı örgütlenme şekilleri işlerlik kazanmaya başlamıştır.

Modern dönemler öncesindeki şehirlerde oluşan sınıflara bakılırsa, bunlar;

- Lordlar ve soylular,
- Kilise ve ruhban sınıf,
- Şövalyeler ve askerler,
- Kent memurları,
- Kentlerle zenginleşen kent aristokrasisi (burjuvazi)
- Küçük tüccar, esnaf ve zanaatkarlar (burjuvazi)
- Özgür bireyler
- Özgürlük sürelerini bekleyen serfler ve köleler

Şehirler özgürlük ilkesi ile nüfuslarını arttırmışlardır. Kentlerdeki özgür bireylerin sayılarının artması ile sonuçlanan bu süreç, hakları olan şeyleri almak için küçük tüccar ve zanaatkarların kardeşlik birlikleri(loncalar) kurmaları ile devam etmiştir. Klan temelli örgütlenmeyi toplumsal süreçlerin dışında bırakabilen bu kardeşlik birlikleri, kentli kültürünün oluşmasına liderlik etmişlerdir. Sürecin sonunda kentli topluluklar lorda ait sayılan yönetim gücünü zor kullanarak elde etmişler ve şehir ile ilgili her konuda söz sahibi olmuşlardır.

1.2.3. Modern Dönemde Demokrasinin Gelişimi

İnsan topluluklarında dünyanın bütün gidişatını değiştirebilecek kadar büyük bir zihniyet değişimini ifade eden “modern dönem” tanımlamasını hangi tarihten itibaren başlatmak gerekmektedir. Avrupa’da ne olmuştur da insanlar bir anda farklı düşüncelere sahip olmanın toplumlar için çok daha değerli olduğunun farkına varmıştı?

Orta çağ ile modern çağı ayıran en önemli nokta ekonomik olarak “Keşifler Çağının” başlaması ve dünyanın değişik yerlerindeki bilgilerin ve zenginliklerin Avrupa

kıtasına akması olsa da asıl büyük değişiklik egemenlik erkindeki dramatik değişikliklerdir. Orta Çağ boyunca en güçlü konumunda bulunan Kilise, krallara karşı olan iktidar mücadelesini kaybetmiştir.

J.N. Figgis “Gerson’dan Grotius’a Siyasi Düşünce Üzerine İncelemeler” isimli eserinde devlet yapısında değişmesi gereken ve sonuçta insanlığı demokrasiye ulaştıran detayı çok güzel vermiştir.

”Orta Çağ’da, Kilise bir devlet değil, devletin kendisiydi. Devlet ya da sivil otorite sadece Kilise’nin kolluk gücüydü. Kilise, Roma Hukuku’ndan en üstün otoritenin mutlak ve evrensel yasama gücüne sahip olduğu kuramını almış ve onu Papa’nın kayıtsız şartsız iktidarı biçiminde geliştirmişti. Papa en üstün yasa dağıtıcı, krallığın onuru da dahil tüm onurların bağışlayıcı ve iktidarın tek meşru dünyevi kaynağı, dini tarikatların ve akademik unvanların hukuki ya da en azından fiili kurucusu, uluslar içinde en üstün yargıç ve bölüştürücü, uluslararası hukukun bekçisi, Hristiyan kanının intikamını alandı.” (Dumont, 2000)

Kilise gücüne muhalif fikirler ve hareketler Avrupa’da zaman zaman güç kazanmış özellikle de İngiltere ve Fransa’nın bir kısmında çok etkili olmuşlardır. Ancak bu hareketi elle tutulur hale getiren ve Avrupa’daki düşünce sisteminin değişiminin başlangıcı olan olay Martin Luther’in 1517 yılında “Endüljansın Kuvvetine Karşı Tezler” isimli doksan beş maddeden oluşan Kilise’nin uygulamalarını eleştirdiği yazıyı kaleme alarak, piskoposluğa göndermesidir. Görüşlerinin hem soylular hem de halk tarafından benimsenmesi ile Hristiyanlık dini içerisinde Protestanlık mezhebi başlamış ve Avrupa 1648’deki Westphalia Barışı’na kadar sürececek din savaşları ile karşı karşıya kalmıştır.

Otuz Yıl Savaşları’nı sona erdiren söz konusu barışın seküler karakterde olması ve Papalık kurumunu temsilen bir temsilci bulunmaması süreçlerin sonunda Kilise’nin gücünün Avrupa’daki yeni konumunu göstermektedir. Bu antlaşma sonrasında Kilise uluslararası ilişkilerde temel itici güç niteliğini kaybetmiştir. Papalık ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu gibi meşruiyetini dinden alan devlet üstü otoritelerin etkisinin yok olduğu Avrupa’da egemen devletlerin eşitliği ilkesine dayanan ve “Westphalia Modeli” olarak adlandırılan yeni bir siyasal düzene geçilmiştir.

Modern devlet denilen merkezi otoritenin kurulabilmesi ve gelişebilmesi için “egemenlik” kavramı anlaşılmalıdır. Yeni egemenlik anlayışı öncelikle, dindışı ve laikleştirilmiş bir iktidar kavramını açığa çıkarmıştır. Kentli toplumu yönetmek için gereken kurumsallığın üretilebilmesi ise egemen olan devletin hangi güçlere sahip olacağı

ve devletin elindeki bu gücü kullanım biçiminin sınırlarının belirlenmesi ile sağlanmıştır. (Mairet, 2000)

Kentler mal mübadelesinin olduğu pazar yerleri ve yeni bulunan teknolojiler sayesinde gelişmiş üretim merkezleri olurken bu kentlere akın eden insanlar da toplumsal ilişkiler kurabilme açısından geliyordu. Din temelli devletlerde ve monarşilerde tebaa olmaktan öteye geçemeyen insanlar, sekülerizmin kurallarının temellendirdiği kentlerde, kendi kararlarını verebilen “özgür bireyler” olmayı öğreniyorlardı.

Düşünce insanların çözmesi gereken sorulardan en önemlileri ise kentlerde yaşayan modern insanın doğal hakları ve devlet denen kurumun gerekliliği üzerine olmuştur. Geçmiş kuşaklardan hem yaşam stili hem de hayattan beklentileri yönüyle tamamen ayrılmış olan modern insan, özgürlüklerini sınırlayacak kurumsal bir yapı olan merkezi ve kontrolden çıkabilecek güce sahip bir devlet organizasyonuna neden ihtiyaç duyar?

Çalışmanın bu kısmında demokrasinin gelişmesinde temel oluşturan bireylerin hakları ve toplum sözleşmesi hakkında Hobbes, Locke ve Rousseau’nun fikirleri üzerinde durulacaktır. İnsanların haklarını alabilmek ve güvenliklerini sağlayabilmek amacı ile temsilcilerinden oluşturdukları halk meclislerinin ve modern devlet kurumunun mantığının anlaşılmasına çalışılacaktır.

Hobbes’un belirlediği gibi “insanlar doğaları gereği eşittir.” Hem fiziksel hem de zihinsel olarak eşitlik durumunda olan insanlar arasındaki doğa durumunu bozan ise iki insanın birden aynı şeyi istemeleri ya da hakimiyet kurma istekleridir. Bu durumda insanlara arasında bir ayrılık ve düşmanlık meydana gelir. İnsanlar arasında elde etmek istedikleri şeyler ya da diğerleri üzerinde hakimiyet kurma istekleri sebebi ile eşitlik ortamı bozulur ve güvensizlik ortamı oluşur. (Hobbes, 2019)

Doğa durumundaki insanlar arasında oluşabilecek rekabet ve çatışma ortamının sonucu genelde savaşlardır. Oluşan bu çatışma ortamını “İnsan insanın kurdudur” sözü ile tanımlayan Hobbes’a göre bu savaş herkesin herkesle savaşıdır. Böyle bir savaş durumu ile karşılaşacağını bilen insan için yapılacak en iyi çözüm, her zaman harekete geçmeye hazır olmak ile açıklanabilir.

Kaos ve sürekli stres altında yaşanan bir durum olan doğa durumunda toplumda kargaşa hâkim olur. Toplumun bu kargaşa halinde ilerleme ve gelişme göstermesi mümkün değildir. İnsanların aradığı huzur ve güvenlik ihtiyacını ancak toplumun üzerinde hem fikir olduğu ve hepsinin kullanılmasında mahzur görmediği bir güç karşılayabilir. Bireylerin varmak istedikleri güvenli ortamı sağlayabilecek sınırsız gücü temsil eden devlet, topluma hâkim olan korku ortamının bir sonucudur. Gönüllü olmasa da güvenlikleri için zorunlu olarak haklarından vazgeçen insanlar yönetim haklarını bir kişiye veya heyete bırakırlar.

Toplum ve devlet tarafından karşılıklı olarak tanımlanan hakların devamlılığı devlete tanımlanan güç ile sağlanır. Hobbes “Leviathan” isimli eserinde bu durumu “kılıcın zoru olmadıkça, ahitler sözlerden ibarettir” cümlesi ile tanımlamaktadır. (Hobbes, 2019)

Hobbes’ta savaş ve kaos durumu olarak tanımlanan doğa durumu Locke’da en azından başlangıçta, bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Başlangıçta belirsiz olan ve yazılı olmayan doğa yasaları ahlaken toplumları etkilerler. Toplumun yöneten ve yönlendiren hiçbir otorite olmasa da doğa yasaları herkes için geçerlidir.

Ahlaki bir talep olarak başkalarının haklarına zarar vermemeyi söyleyen doğa yasası ancak akıl tarafından keşfedilir. Bunun için insanın özel bir çaba göstermesi de gerekmemektedir. Doğa yasalarına uymak her insanın kendi elinde olan bir durumdur ve yazılı olmasına gerek yoktur çünkü, doğaldır. (Locke, 2020)

İnsanların uyması gereken doğa yasaları evrensel ve bağlayıcı olsalar da farklı toplumlarda farklı uygulanabilirler. Gelenekler ve alışkanlıklar doğa yasalarının her toplumda hatta toplumların içindeki farklı topluluklarda bile değişik anlaşılmasına sebep olabilirler. Doğa yasaları her toplumda geçerli olan evrensel yasalar olsalar da uygulanmaları her kültürde farklılık gösterecek yerel özellikler göstermektedir. Mülkiyet kavramı ile açıklanan bireyin haklarına ulaşmayı sağlayacak olansa gerçekten evrensel olan ve bütün insan topluluklarında bulunan akıldır. İnsanlar güvenlik ve mülkiyet haklarını korumak için karşılıklı sözleşme ile mutabık kaldıkları devlet denen güç sahibi yönetim organizasyonunu demokrasi ile dizginleyeceklerdir.

Hobbes ve Locke ‘un ardına Fransız İhtilali’nin önemli hazırlayıcılarından olan düşünür Rousseau’yu incelediğimizde ciddi manada farklılıklar görülmektedir. Rousseau’da ciddi manada bir modern devlet ve toplum eleştirisi görülmektedir.

Rousseau’dan önceki bütün düşünürler doğal haldeki insana dek ulaşmaya çalışmışlar ancak bunu başaramamışlardır. Bu durumun sebebi modern insana bakarak doğal haldeki insanı tanımlamaya çalışmalarıdır. Rousseau ise bu durumu kabul ederek modern insani normları anlamak için doğal haldeki insanı anlamaya gerek olmadığını belirlemiştir. (Strauss, 2000)

Doğa durumunda eşitlik halindeki insanlar, toplum durumuna geçince insanlar arasındaki eşitsizlikler onları harekete geçirirler. Zarar gören ve hakları tehlike altında olan insanlar da doğalarındaki vahşiliği dengeleyebilmek amacı ile güvenliklerini sağlayabilecek bir organizasyona ihtiyaçları olduğu sonucuna varırlar. (Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, 2021)

Monarşinin kutsandığı bir çağda bireyin özgürlüğü üzerinde duran Rousseau, zenginliklerin ve sanayileşmenin arttığı XVIII.yüzyılda modern devletlerin yönetim şekli olan monarşilerin ve monarşik demokrasilerin aksine doğrudan demokrasiyi savunarak, Antik dönem demokrasilerinin pozitif yönlerine vurgu yapmıştır.

Toplum sözleşmesi kavramı ile oluşturulmaya çalışılan durumun sosyal ve siyasi gerçeklikleri vardır. Hem toplumdaki bireylerin hem de devlet organizasyonunun karşılıklı olarak uyması gereken kurallar olduğu gerçeği insanları modern demokratik yönetimlere getirmiştir. Gelişmiş dünyada en iyi işleyen siyasi sistem, halkın siyasi partilere oy vererek temsilcilerini seçtikleri ve bu temsilcilerden oluşan meclislerin ülkeleri yönettikleri temsili demokrasilerde görülmektedir.

Kendi içerisinde cemaat kurallarından cemiyet kurallarına geçişi sağlayabilmiş, iş bölümü ve organizasyon yeteneklerini geliştirebilmiş, halkın seçtiği temsilcilerden oluşan meclislerin şeffaf ve hesap verecek şekilde yönettiği, herkesin yaptıklarından dolayı yargılanabildiği ve mahkemelerin özgür olduğu, bireylerin hak ve ödevleri ile toplumsal hedefleri dengeli bir şekilde birleştirebilen toplumlar demokrasiye, zenginliğe ve huzura ulaşırlarken bunları başaramayan toplumlar modern çağın gerektirdiği ilerlemeleri sağlayamamaktadırlar.

Antik Yunan'daki anlamından uzaklaşan doğrudan demokrasi kavramı günümüzde daha çok halkın yasama faaliyetine etkin katılımını ifade etmektedir. Günümüzde artık modern ulus demokrasilerinin büyük kısmı temsili demokrasi modeline yönelmiş durumdadırlar. Buna göre; yasama işlevleri halk tarafından doğrudan bir yolla değil, düzenli aralıklarla yapılan seçimler aracılığıyla belirlenen ve halkın seçtiği temsilcileri ile dolaylı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. (Topukçu, 2011)

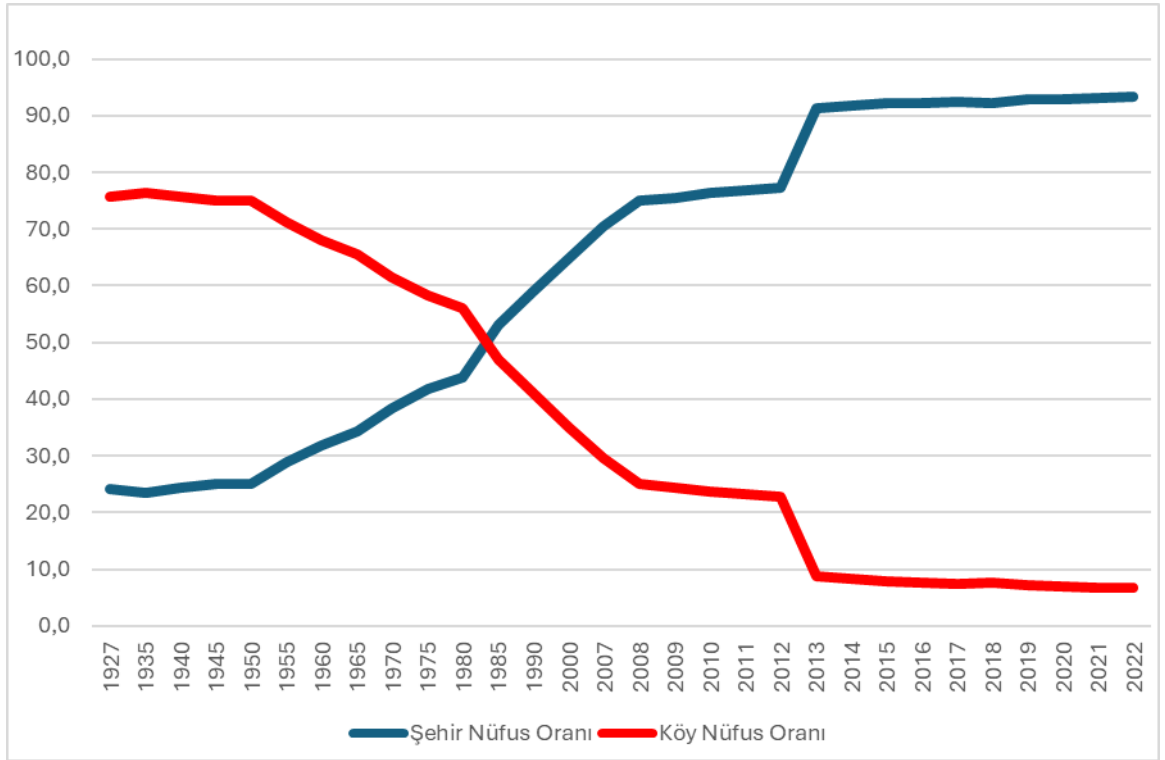
1.3. TÜRKİYE'DE KENTLEŞMENİN GELİŞİMİ

İnsanoğlunun gösterdiği teknolojik ve sosyal gelişmeler neticesinde modern toplumun yaşam mekânları olan kentlerdeki nüfus özellikle XX.yüzyılın başından itibaren artmaya başlamıştır. BM Dünya Kentleşme Olasılıkları Raporu'na göre XX.yüzyılın ortasında dünyadaki insan nüfusunun % 29,4'ü kentlerde yaşarken bu oran 2014 yılı itibari ile % 54 civarına gelmiştir ve 2050 yılı kentleşme oranı ise % 66 olarak öngörülmektedir. Dünyanın kentsel nüfusunun 2045 yılına kadar altı milyarı aşması beklenirken, kentsel büyümenin çoğu, gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşecektir. (Birleşmiş Milletler (UN), 2014)

Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler artan kentsel nüfuslarının barınma, altyapı, ulaşım, enerji ve istihdamın yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel hizmetler de dahil olmak üzere ihtiyaçlarını karşılamada çok sayıda zorlukla karşı karşıya kalacaklardır.

1927 yılından bugüne, Türkiye Cumhuriyeti'nde kentleşmede görülen değişim, aşağıdaki grafik ve tabloda dikkatinize sunulmuştur. TÜİK verilerine dayanan bu tablodaki veriler ülkede yapılan nüfus sayımları ve ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verileri ile oluşturulmuştur.

Grafik 1: Türkiye Kent ve Köy Nüfus Oranı Değişimi (1927 – 2023)

Tablo 7: Kent ve Köy Nüfusu Değişimleri (1927 – 2023)

Yıl	Şehir (il/ilçe merkezleri) nüfus oranı			Köy (Belde/Köyler) nüfus oranı		
	Şehir Nüfus Oran	Erkek	Kadın	Köy Nüfus Oran	Erkek	Kadın
1927	24,2	26,1	22,5	75,8	73,9	77,5
1935	23,5	24,8	22,3	76,5	75,2	77,7
1940	24,4	26,2	22,6	75,6	73,8	77,4
1945	24,9	26,5	23,4	75,1	73,5	76,6
1950	25,0	26,6	23,4	75,0	73,4	76,6
1955	28,8	30,6	26,9	71,2	69,4	73,1
1960	31,9	33,7	30,1	68,1	66,3	69,9
1965	34,4	36,2	32,6	65,6	63,8	67,4
1970	38,5	40,6	36,2	61,5	59,4	63,8
1975	41,8	43,4	40,1	58,2	56,6	59,9
1980	43,9	45,3	42,5	56,1	54,7	57,5
1985	53,0	54,6	51,4	47,0	45,4	48,6
1990	59,0	60,3	57,7	41,0	39,7	42,3
2000	64,9	65,3	64,5	35,1	34,7	35,5
2007	70,5	70,5	70,5	29,5	29,5	29,5
2008	75,0	75,1	74,9	25,0	24,9	25,1
2009	75,5	75,7	75,4	24,5	24,3	24,6
2010	76,3	76,4	76,1	23,7	23,6	23,9
2011	76,8	76,9	76,7	23,2	23,1	23,3
2012	77,3	77,3	77,2	22,7	22,7	22,8
2013	91,3	91,3	91,4	8,7	8,7	8,6
2014	91,8	91,7	91,8	8,2	8,3	8,2
2015	92,1	92,1	92,1	7,9	7,9	7,9
2016	92,3	92,2	92,4	7,7	7,8	7,6
2017	92,5	92,4	92,6	7,5	7,6	7,4
2018	92,3	92,2	92,4	7,7	7,8	7,6
2019	92,8	92,7	92,9	7,2	7,3	7,1
2020	93,0	92,9	93,1	7,0	7,1	6,9
2021	93,2	93,1	93,3	6,8	6,9	6,7
2022	93,4	93,2	93,5	6,6	6,8	6,5

(TÜİK, 2023)

Kentleşme artışı, gelişimlerini sanayileşmenin etkisi ile XX.yüzyıl başına kadar büyük oranda tamamlayan gelişmiş ülkelerin tersine Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için yıkıcı sonuçları da olan bir olgudur. Gelişmiş ülkelerde, sanayileşmenin etkisinde gerçekleşen göç hareketleri ile şehirlere gelen nüfus hem iş imkanları hem de barınma

sorunlarını çözebilirken Türkiye’de kentleşme sonucunda bölgeler arasında hatta şehirlerin kendi içlerinde bile gelir dağılımı uçurumları oluşmuştur.

Türkiye’deki kentleşme süreçleri ile gelişmiş ülkelerdeki kentleşme arasındaki en önemli fark, kentleşmenin kalkınma ile ilişkilendirilemeyen bir süreç olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde kalkınma arttıkça kentleşme de artarken Türkiye’de böyle pozitif bir bağlantı görülememektedir. (Özdemir, 2018)

Türkiye’de henüz sanayileşmeye başlamamış kentlere kontrolsüz şekilde göç eden nüfus, şehirlerde yüksek oranda işsiz, gizli işsiz ve kayıt dışı çalışan kitleler oluşturmuştur. Ülkedeki endüstriyel büyüme rakamları, göç eden nüfus oranını karşılayacak kadar olmadığı için de Türkiye şehirlerindeki kentleşme, gelişmiş ülkelerdeki kentleşme ile aynı süreci takip etmemektedir. On yıllardır kentlerde yaşayan kişilerin sayısı artıyor olsa da toplumda kentlileşme gerçekleşmemekte sonuçta birçok toplumsal sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’deki dengesiz kentleşme ve sebep olduğu gelir dağılımı adaletsizliğinin sebepleri incelendiğinde karşımıza dört ana sebep çıkmaktadır. Bunlar;

- Coğrafi nedenler
- Sosyoekonomik nedenler
- Kültürel nedenler
- Tarihsel nedenler

1.3.1. Coğrafi nedenler:

Türkiye 1941 yılında I. Coğrafya Kongresi’nde farklı coğrafi özellikler (iklim, bitki örtüsü, yüzey şekilleri ...vb.) itibariyle 7 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgesel özellikler kentleşme oranlarını ciddi oranda değiştirmektedir. Ülkenin doğusundaki bölgelerinde, kentleşme oranı batıya göre daha az olurken ülke içindeki en yüksek iç göç hareketleri doğu bölgelerinden batıya doğru görülmektedir.

Rakım, iklim, bitki örtüsü, yüzey şekilleri, ulaşım imkânları gibi coğrafi etmenlerin bölgelerarası dağılımına dikkat edilirse, Doğu Anadolu’nun diğer yörelere görece dezavantajlı olduğu söylenebilir. Bölge, Türkiye’nin en yüksek ve dağlık bölgesi

olduğu için çok sert bir iklime sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin toprakları uzun bir süre kar altında kalmaktadır. Bunun sonucu olarak, bölgede orman varlığının sınırlı olmasının yanında, toprakların büyük kısmı tarımsal faaliyetlere izin vermeyen elverişsiz otlaklarla kaplıdır. (Kaplan, 2019)

1.3.2. Sosyoekonomik nedenler:

Türkiye'de kentleşmenin az olduğu bölgelerde; yerleşim yerlerindeki altyapı (elektrik, su, ulaşım, haberleşme... vb.) eksiklikleri, eğitim, sağlık tesisleri ve kültürel altyapı eksiklikleri, mevcut işgücünün nitelik yetersizlikleri, tarım sektöründe istihdam edilenlerin diğer sektörlere oranla daha fazla olması, kentler arasındaki geçmişten gelen dengesizliklerin katlanarak artmasına sebep olmaktadır.

Sanayi hareketlerinin yoğun olduğu gelişme merkezlerinde az gelişmiş bölgelere kıyasla sağlık, eğitim ve bazı altyapı yatırımları vb. sosyal hizmetlere ilişkin yatırımlar daha fazla olmaktadır. Buna bağlı olarak, söz konusu sosyal nitelikli hizmetlerden faydalanmak amacıyla az gelişmiş bölgelerden yaşam kalitesinin ve standartlarının yüksek olduğu gelişmiş bölgelere doğru göçler yaşanmaktadır. İşgücü göçü yanında sermaye göçü anlamına da gelen bu durum bölgesel dengesizlikleri iyice belirginleştirmektedir. (Kaplan, 2019)

1.3.3. Kültürel nedenler:

Türkiye'deki bölgeleri sosyokültürel açıdan ele aldığımızda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri diğer bölgelere oranla kültürel açıdan da daha az gelişmiştir. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde Osmanlı'dan süregelen bir aşiret yapısı halen varlığını devam ettirmektedir. Bu bölgelerde baskın olan cemaat kültürü, kentleşmesi gereken toplumun gelişimini yavaşlatmakta ve ülkenin diğer bölgeleri ile olan sosyoekonomik farkın açılmasına sebep olmaktadır.

Ülkenin doğu bölgelerinde hâkim olan aşiret yapısı üretim ve insan ilişkilerini oldukça etkilemektedir. Türkiye'de diğer bölgelerde aşiret yapısı ve beylik geleneği yavaş yavaş ortadan kalkmasına rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlıklarını,

özellikle Mardin, Siirt ve Urfa gibi yörelerde, sürdürdükleri bilinmektedir. (Gündüz, 1990)

1.3.4. Tarihsel nedenler:

Ülkelerin nüfus hareketlerini, sosyal yapılarını, ticaret yollarını dolayısı ile kentleşme şekillerini etkileyen tarihi dönemler vardır. Türkiye’de kentleşmenin oranını ve bölgelere dağılımını etkileyen bu tarihi dönemler ve kırılımlar şunlardır;

- Cumhuriyet öncesi dönemde kentleşme
- 1923 – 1950 arası kentleşme
- 1950 – 1980 arası kentleşme
- 1980 sonrası kentleşme

1.3.4.1. Cumhuriyet öncesi dönemde kentleşme;

Osmanlı İmparatorluğu’nda benimsenen yerleşme düzeninde; yerleşme merkezleri arasında başkent, bölgesel merkezler, pazar şehirleri ve köyler şeklinde bir kademelenme oluşmuştur. Bölgesel yerleşme merkezlerinin imparatorluk topraklarına homojen şekilde dağılmış olması ve ticaret yolları üzerindeki merkezlerin çokluğu devletin ekonomik gücünü arttırmaya yardımcı olmuştur. Fakat hem yeni ticaret yollarının bulunması hem de sanayi devriminin başlaması ile tarıma ve el emeğine dayalı ekonomiye sahip imparatorluk toprakları gelişim açısından geri kalmışlardır.

XIX.yüzyılda Avrupa’da görülen gelişmeler ve yapılan çeşitli anlaşmalar Osmanlı topraklarını sanayi ürünleri için bir pazar haline getirmiştir. Ülkede hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan satılan yabancı mallar Osmanlı şehirlerinde daha önce var olan ekonomik faaliyetleri kısa süre içerisinde adeta söndürmüştür. (Tekeli, Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları, 2008)

Osmanlı toplumunda XIX.yüzyıl sonunda ortaya çıkan bölgelerarası gelişmişlik farkı, batıya açılma sonucu, İmparatorluğun mevcut el sanatlarına dayalı ekonomik faaliyetlerinin gerilemesi ve yıkılmasıyla başlamıştır. Geleneksel ekonomik faaliyetlerin azalması İmparatorluğun kentleri arasındaki hiyerarşinin de bozulmasına neden olmuştur.

Başta limanlar olmak üzere, Batı Anadolu'daki kentler, endüstrileşmiş Batı Avrupa kentleriyle daha sıkı ilişki içine girerek, ön plana çıkmışlardır. (Dinler, 2012)

Osmanlı Devleti'nde halkın gelir elde ettiği ürünler geleneksel olarak tarım ürünleri ve hammaddelerdi. Ülke değişirken özellikle liman kentleri bu ürünleri daha rahat şekilde dış pazarlara ulaştırmışlardır. Bu nedenle liman kentleri, kentleşmenin başladığı ilk lokasyonlar olmuştur. Gelişmiş ülkeler, Osmanlı Devleti topraklarında alt yapı yatırımları yaparak bu bakir topraktan elde edebilecekleri en yüksek karı elde etmeye yönelmişlerdi. Bu yatırımlar sayesinde ülkede daha önce olmayan özellikle gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bir tüccar sınıfı doğmaya başladı. Daha önce sadece saray ve yüksek rütbeli askerlerin tekelinde bulunan güç ve para artık tüccarların eline geçmeye başladı.

1.3.4.2. 1923 – 1950 arası dönemde kentleşme:

XIX.yüzyılın son çeyreği ile XX.yüzyılın ilk çeyreği boyunca savaşlar içerisinde bulunan Türk milleti Anadolu'nun refah seviyesini yükseltebilecek, sanayileşme hamlelerini yapmaktan uzak kalmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu coğrafyaya bakıldığında İstanbul dışındaki bütün kentler büyük altyapı yatırımlarına ihtiyaç duyuyorlardı.

Tam bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve geliştirilmesi için özel yasalar çıkartılarak desteklenmesi kararı, Anadolu'daki köy ve küçük kentlerden liman kentlerine doğru olan göç hareketlerini Anadolu içlerinde denizlere uzakta durdurabilmek açısından son derece stratejik bir gelecek vizyonudur.

Ankara'yı planlama görevi, 1928 yılında Alman kent plancısı Hermann Jansen'e uluslararası bir yarışma sonucu verilmiştir. İmar faaliyetleri 1925 yılı 583 sayılı yasa ile desteklenmiştir. 1920 başında 20.000 nüfusa sahip küçük bir kasaba olan Ankara'nın, 1927 yılı nüfus sayımında merkez nüfusu 107.000 olarak belirlenmiştir. 1928 yılındaki planlama faaliyetleri, merkez nüfusu 300.000 olacak şekilde yapılırsa da 50 yıl içinde ulaşılabilecek nüfusa yaklaşık olarak 20 yıl içerisinde ulaşmıştır. Türkiye'deki çarpık kentleşme sorunundan bütün büyükşehirler gibi başkent de nasibini almıştır. (Keleş, 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu, 2019)

1929 yılında meydana gelen ekonomik krizin etkisiyle devlet ekonomiye müdahale etmiş ve bu müdahale “devletçilik ilkesi” olarak ifade edilmiştir. 1930 yılında devlet öncülüğünde başlatılan sanayi yatırımları iki adet beş yıllık sanayi planlarında uygulanması düşünülmüştür. Bu planlardan ilki başarıyla uygulanırken ikincisi II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla uygulanamamıştır. (Sencer, 1979)

Türkiye'yi yöneten ilk kuşak yöneticiler, yeni bir cumhuriyet olarak Anadolu'daki kentlerin geliştirilmesi ve Batı şehirlerine olabilecek olan göçlerin önüne geçmek için Anadolu'da daha önce görülmemiş ölçüde sanayileşme çalışmaları yapmışlardır. Yeni kurulacak sanayi tesislerini Anadolu'nun her yerine dağıtmaya çalışarak kentlerin dengeli olarak gelişebilmeleri için imkân yaratmaya çalışmışlardır. Ancak hem yeni cumhuriyetin yetersiz ekonomik gücü hem de II. Dünya Savaşı'nın etkileri dolayısı ile istenen ölçüde bir kentleşme ve gelişimin bütün ülkeye eşit dağıtılabilmesi hedeflerine ulaşamamıştır.

1.3.4.3. 1950 – 1980 arası dönemde kentleşme:

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılından itibaren ülkenin ekonomik ve sosyal gündemine, sanayileşme ve kentleşme çabalarını almıştır. Bu konularda, hem 1929 Büyük Buhranı hem de II. Dünya Savaşı'nın dünya ekonomisine ve siyasetine olan negatif etkileri sebebi ile Cumhuriyet yönetimi istenen seviyede başarılı olamamıştır. Ancak, vatandaşların üretim ve sanayi konularına bakışı ve Anadolu'nun makus talihi olarak görülen fakirlik durumunun yavaş da olsa değişmeye başladığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'ni ve dolayısıyla da Anadolu'daki erkek nüfusunu etkileyen onlarca savaşın sonucu olarak erkek nüfusu kadın nüfusuna oranla azalmıştır. 1927 yılı sayımında da görüldüğü gibi erkek nüfusu sayısı kadın nüfusun altındadır. 1927 şartlarında hem nüfusun azlığı hem de dönemin şartlarına uygun olarak iş gücünü oluşturan erkek nüfus dengesinin Türkiye aleyhine olması yeni kurulan bir ülke için ciddi bir handikaptır. Bir tarım toplumu olan Anadolu için bu nüfus dengesi Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemesinin sağladığı barış ortamının pozitif etkisi ile ancak 1945 yılında ülke lehine değişiklik gösterebilmiştir.

Türkiye'nin 1927 – 1980 yılları arasındaki ölçülen erkek ve kadın nüfus oranlarını aşağıdaki tabloda görmekteyiz.

Tablo 8: Türkiye Cinsiyete Göre Nüfus Oranı (1927 – 1980)

YIL	Toplam Nüfus	Erkek	Kadın	% Erkek	% Kadın
1927	13 648 270	6 563 879	7 084 391	48,09	51,91
1935	16 158 018	7 936 770	8 221 248	49,12	50,88
1940	17 820 950	8 898 912	8 922 038	49,94	50,06
1945	18 790 174	9 446 580	9 343 594	50,27	49,73
1950	20 947 188	10 572 557	10 374 631	50,47	49,53
1955	24 064 763	12 233 421	11 831 342	50,84	49,16
1960	27 754 820	14 163 888	13 590 932	51,03	48,97
1965	31 391 421	15 996 964	15 394 457	50,96	49,04
1970	35 605 176	18 006 986	17 598 190	50,57	49,43
1975	40 347 719	20 744 730	19 602 989	51,41	48,59
1980	44 736 957	22 695 362	22 041 595	50,73	49,27

(TÜİK, 2023)

Hem Türkiye'deki nüfus yapısı hem de dünyadaki siyasal durumun etkileri ile Türkiye'nin nüfus artış oranı da 1945'e kadar düşük kalmıştır. Nüfus artış oranı ve erkek nüfusun artışı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yirmi yılı kentleşme açısından bir hazırlık dönemi olarak da düşünülebilir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de 1927 yılından 1980 yılına kadar gerçekleşen nüfus artış oranları görülmektedir.

Tablo 9: Türkiye Nüfus Artış Hızı (1927 – 1980)

YIL	Nüfus Artış Hızı %
1927	-
1935	21,10
1940	17,03
1945	10,59
1950	21,73
1955	27,75
1960	28,53
1965	24,63
1970	25,19
1975	25,01
1980	20,65

(TÜİK, 2023)

Büyük savaşın hemen ertesinde ABD (Amerika Birleşik Devletleri) tarafından savaşta harap olmuş olan ülkelere ve gelişmekte olan diğer ülkelere sağlanan Marshall yardımları sayesinde ülkenin altyapısı yenilenmeye ve tarım sektöründe makineleşme oranı artmaya başlamıştır.

1948 yılında Anadolu'ya Marshall Planı gereğince 248 bin traktör girmiştir. Modern tarıma tam anlamıyla geçememiş Türkiye için tarım sektöründe olan bu değişimle toprağa bağlı insanların bir kısmı tarım işleri için âtil işgücü haline gelmişler ve göç etmeye başlamışlardır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgemizdeki insanlar

İstanbul, Ankara, Bursa gibi sanayi tesislerinin yoğunlaştığı büyük şehirlere yönelmişlerdir. (Türkdoğan, 2011)

Aslında 1950 sonrası dönem Türk milletinin iç göç kavramı ile ilk karşılaştığı dönem olmuştur. Köyden kentlere doğru olan bu göçler sonucunda 1927 ile 1950 arasındaki yirmi üç yılda, Türkiye'deki kent nüfus oranı % 24,2'den %25 oranına ulaşabilmişken, 1950 yılı ile 1980 yılı arasındaki otuz yılda % 43,9 oranına ulaşmıştır. Bu göçler, ülkedeki şehirler ve bölgeler arasındaki gelişmişlik oranını geri dönülemez şekilde bozmuştur. 1927 - 1980 yılları arasında Türkiye'de kent ve köy nüfuslarındaki değişimler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 10: Türkiye Kent – Köy Nüfusu Oranı (1927 – 1980)

Yıl	Şehir (il/ilçe merkezleri) nüfus oranı			Köy (Belde/Köyler) nüfus oranı		
	Şehir Nüfus Oranı	Erkek	Kadın	Köy Nüfus Oranı	Erkek	Kadın
1927	24,2	26,1	22,5	75,8	73,9	77,5
1935	23,5	24,8	22,3	76,5	75,2	77,7
1940	24,4	26,2	22,6	75,6	73,8	77,4
1945	24,9	26,5	23,4	75,1	73,5	76,6
1950	25,0	26,6	23,4	75,0	73,4	76,6
1955	28,8	30,6	26,9	71,2	69,4	73,1
1960	31,9	33,7	30,1	68,1	66,3	69,9
1965	34,4	36,2	32,6	65,6	63,8	67,4
1970	38,5	40,6	36,2	61,5	59,4	63,8
1975	41,8	43,4	40,1	58,2	56,6	59,9
1980	43,9	45,3	42,5	56,1	54,7	57,5

(TÜİK, 2023)

Bu dönemde II. Dünya Savaşı sonrası özgürlükçü ve liberal rüzgârdan etkilenen gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye, çok partili döneme geçmiştir. ABD tarafından bütün dünyaya sağlanan krediler sayesinde karayolu ağını geliştiren ülkede, ulaşım kolaylaşmıştır. Kentlere akın eden vasıfsız iş gücü, kentleşmesini tamamlayamamış Anadolu kentlerinde hem iş hem de barınma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem Türkiye'nin gecekondu kavramı ile tanıştığı dönem olmuştur.

II. Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan ancak sorun teşkil etmeyen gecekondulaşma sorunu, 1950 sonrasında ekonomik ve lojistik konulardaki değişimler sonrası kentler için birinci öncelikli sorun olmaya başlamıştır. 1948 yılında 30 bin civarında olan gecekondu sayısının 1953 yılına gelindiğinde 80 bine çıktığı belirlenmiştir.

1953 yılında çıkartılan ‘6188 sayılı Kanun’ ile daha sonraki dönemlerde yerel yönetimler için büyük bir rant kaynağı olan ve gecekondu bölgeleri üzerinden sağlanan, kentlerdeki rantsal dönüşüme bir adım daha atılmıştır. Göçlerin tetiklediği gecekondu sayısı, 1960 yılına gelindiğinde sadece 7 yılda üç kat artarak 240 bine ulaşmıştır. (Keleş, Kentleşme Politikası, 2013)

Bu dönemin ülke gelişimi açısından en önemli olayı, 1960 yılında DPT’nin (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulması ile kalkınma planları dönemi başlamıştır. 1963 yılında yayınlanan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967) ile Türkiye’de planlı dönem başlamıştır.

Bu dönemdeki kentleşme köy kökenli kentleşme olarak adlandırılmıştır. Bu durum sonucunda kentlerde yaşayan insan nüfusu büyük oranlarda artmış, ulaşım, haberleşme, sağlık, eğitim gibi hizmetler kendisini daha da çok geliştirmiştir. Bu dönemin en önemli sonucu ise bazı kentlerin büyüme oranlarının diğer kentlerden çok daha fazla olması sebebi ile hem ekonomik hem de sosyal gelişmelerin kentler ve bölgeler arasında eşit dağılmasının sağlanamaması olmuştur. (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014)

1.3.4.4. 1980 sonrası dönemde kentleşme:

1980 yılı sonrası hem Türkiye’de hem de dünyada gerçekleşen siyasi ve ekonomik değişimler sebebi ile kentleşme konusundaki dengesizlik artarak devam etmiştir. Ekonomik olarak büyüyen Batı Anadolu şehirlerinde kent nüfusu artarken kentlileşemeyen bir toplum yapısına sahip milyonlar, şehirlerin çeperlerindeki gecekondu mahallelerinde yaşamaya başlamışlardır.

XIX.yüzyılın son çeyreği ile İngiltere’de tartışılmaya başlayan ancak 1929 Büyük Buhran olarak adlandırılan ekonomik kriz sonrasında dünyada trend olan sosyal devlet anlayışı 1973 Petrol Krizi sonrası gelişen olaylarla yerini küreselleşme ve neoliberal politikalarına bırakmıştır. Özellikle ABD’de Ronald Reagan (1981) ve İngiltere’de Margaret Thatcher’ın (1979) göreve gelmeleri ile hız kazanan bu akım özelleştirmeler vasıtası ile devletin ekonomik alandaki yerini hızla azaltmayı amaçlamaktadır. Bu ekonomik ve siyasal akım gelişmiş ülkeler için tartışılabilir bir sistem olabilir ancak

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için şehirler ve bölgeler arası dengesizlikleri ve iç göçleri arttırıcı bir etkiye sebep olmuştur.

Dönemin başlangıcındaki V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan (1985-1989) itibaren yapılan bütün kalkınma planlarında özellikle belirtilen hedef olan, kalkınmakta öncelikli bölgelerin geliştirilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farkının giderilmesi amacı geçen sürede başarılamamıştır. Bu dönemin en önemli sorunu ekonomik açıdan gelişmiş bütün şehirlerde şehir çeperlerine yerleşmiş gecekondu mahalleleridir. Sayıları hızla artan bu mahalleler hem kentleri hem de toplum yapısını değişime uğratmışlardır.

Tablo 11: Türkiye’de Gecekondu Nüfusu (1955-2003)

YILLAR	GECEKONDU SAYISI	GECEKONDU NÜFUSU	KENT NÜFUSUNA ORANI (%)
1955	50.000	250.000	4,7
1960	240.000	1.200.000	16,4
1965	430.000	2.150.000	22,9
1970	600.000	3.000.000	23,6
1980	1.150.000	5.750.000	26,1
1990	1.750.000	8.750.000	33,9
1995	2.000.000	10.000.000	35
2002	2.200.000	11.000.000	27

(Keleş, Kentleşme Politikası, 2013)

1980 sonrası dönemde Türkiye, yaşadığı hızlı kentleşmenin şehirlerinde yarattığı kaos ortamını gidermek için çözümler aramaya başlamıştır. Şehirlerde ortaya çıkan mekânsal ve toplumsal sorunları çözmek için belediyeler ile kamu kurumları ve belediyeler ile hükümetler arasındaki yetki karmaşasına odaklanılmış, çözümü de ülkede daha önce yetkilendirilmemiş oranda güç verilen yeni büyükşehir belediyeleri kurulması ile bulunmuştur. İlk defa 1984 yılında 3030 sayılı yasa ile Ankara, İstanbul ve İzmir kentlerinde kurulan büyükşehirlerin sayısı bugün otuz adede ulaşmıştır. Fakat ülkedeki kentlerde çarpık kentleşmenin sebep olduğu sorunlar artarak devam etmektedir.

1982 Anayasası'nın 127.maddesinde belirtilen “Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir” kısmına dayanarak Anayasa'dan destek bulan yönetim, 1984 yılında 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Yasa Gücünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Yasa ile Ankara,

İstanbul ve İzmir şehirlerinde büyükşehir belediyeleri oluşturmuştur. (Keleş & Mengi, Kent Hukuku, 2021)

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, kurulan büyükşehir belediyelerinin T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi’ndeki verilerden yararlanılarak oluşturulan tablosu aşağıda dikkatinize sunulmuştur. Tablo şehirlere büyükşehir statüsü verilen tarihe göre hazırlanmış ve büyükşehir belediyesi kurulmasını onaylayan yasa maddesi ve görevde bulunan hükümetteki partiler belirtilmiştir.

Tablo 12: Büyükşehir Belediyeleri Listesi (1984 – 2023)

Büyükşehir Belediyesi	Kuruluş tarihi	Yasa	İktidar Partisi
ANKARA	23.03.1984	3030 sayılı Yasa	ANAP
İSTANBUL	23.03.1984	"	ANAP
İZMİR	23.03.1984	"	ANAP
ADANA	5.06.1986	3306 sayılı yasa	ANAP
BURSA	18.06.1986	3391 sayılı Yasa	ANAP
GAZİANTEP	20.06.1986	3398 sayılı Yasa	ANAP
KONYA	20.06.1986	3399 sayılı Yasa	ANAP
KAYSERİ	7.12.1988	3508 sayılı Yasa	ANAP
ANTALYA	9.09.1993	504 sayılı KHK	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
DİYARBAKIR	9.09.1993	"	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
ERZURUM	9.09.1993	"	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
ESKİŞEHİR	9.09.1993	"	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
KOCAELİ	9.09.1993	"	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
MERSİN	9.09.1993	"	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
SAMSUN	9.09.1993	"	DYP - SHP - CHP Koalisyonu
SAKARYA	6.03.2000	593 sayılı KHK	DSP - MHP-ANAP Koalisyonu
AYDIN	6.12.2012	6360 sayılı Yasa	AKP
BALIKESİR	6.12.2012	"	AKP
DENİZLİ	6.12.2012	"	AKP
HATAY	6.12.2012	"	AKP
KAHRAMANMARAŞ	6.12.2012	"	AKP
MALATYA	6.12.2012	"	AKP
MANİSA	6.12.2012	"	AKP
MARDİN	6.12.2012	"	AKP
MUĞLA	6.12.2012	"	AKP
ŞANLIURFA	6.12.2012	"	AKP
TEKİRDAĞ	6.12.2012	"	AKP
TRABZON	6.12.2012	"	AKP
VAN	6.12.2012	"	AKP
ORDU	14.03.2013	"	AKP

1980 sonrasında Türkiye’nin kentleşme dinamikleri çeşitlenmeye başlamıştır. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi ülkenin geleneksel merkezlerinin ve ülkenin sanayi merkezi şehirlerinin nüfusları hem göçlerle hem de kendi iç dinamikleri ile artmaya

başlamışlardır. Bu süreç devam ederken Anadolu’da da yeni sanayi ve ticaret merkezleri ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda kentleşme hızının üç bölgede arttığı görülmektedir. Bu bölgeler; Doğu ve Güneydoğu, Akdeniz kıyıları ve Marmara Bölgesi’dir. Bu dönemde Türkiye’de kentleşmeye damgasını vuran en önemli unsurlar; sanayileşme, hizmet sektörünü büyüten turizm ve ülkede kaos ortamı yaratan ve köylerin boşalmasına sebep olan terör olaylarıdır. (Işık, 2005)

Bu faktörlerin, şehirlerin nüfuslarına olan etkilerini anlamak için TÜİK verileri ile tablolar oluşturulmuştur. Tablolardaki karşılaştırmalar; şehirlerin kentsel alan nüfuslarının 1950-1980 yılları arasındaki miktarsal olarak artışlarının, 1980-2010 yılları arasındaki miktarsal artışları arasında yapılacaktır.

Tablo 13: Sanayileşmenin Kent Nüfuslarına Etkisi (1950-2022)

ŞEHİRLER	1950		1980		Kent Nüfusu Artışı (1950-1980)	2010		Kent Nüfusu Artışı (1980-2010)	2022
	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus		Kent Nüfusu	Toplam Nüfus		
ADANA	166.696	508.518	842.845	1.485.743	676.149	1.836.432	2.085.225	993.587	2.274.106
ANKARA	348.552	819.693	2.238.967	2.854.689	1.890.415	4.641.256	4.771.716	2.402.289	5.782.285
BURSA	179.016	545.919	636.910	1.148.492	457.894	2.308.574	2.605.495	1.671.664	3.194.720
GAZİANTEP	120.015	328.343	512.745	808.697	392.730	1.501.566	1.700.763	988.821	2.154.051
İSTANBUL	1.002.085	1.166.477	2.909.455	4.741.890	1.907.370	13.120.596	13.255.685	10.211.141	15.907.951
İZMİR	359.372	768.411	1.059.183	1.976.763	699.811	3.606.326	3.948.848	2.547.143	4.462.056
KAYSERİ	101.990	403.861	380.352	778.383	278.362	1.064.164	1.234.651	683.812	1.441.523
KOCAELİ	103.773	474.644	318.026	596.899	214.253	1.459.772	1.560.138	1.141.746	2.079.072
KONYA	157.421	741.026	672.695	1.562.139	515.274	1.486.653	2.013.845	813.958	2.296.347
MANİSA	146.347	520.091	396.297	941.941	249.950	924.267	1.379.484	527.970	1.468.279
SAKARYA	74.255	297.108	195.069	548.747	120.814	646.899	872.872	451.830	1.080.080

(Tabloda Sakarya’nın 1950 yılı nüfus verisi yerine, şehir 1954 yılında şehir statüsü kazandığı için 1955 yılı nüfus sayımı sonucu alınmıştır.)

Tabloda da görüleceği gibi Türkiye’nin değişik bölgelerinde yer alan sanayileşmenin lokomotifleri olarak görülen şehirlerin kentsel bölge nüfuslarında, 1980-2010 arasındaki otuz yılda gerçekleşen nüfus artışı 1950-1980 arasına göre daha çok olmuştur. İstanbul ve Marmara bölgesinde görülen dengesiz sanayileşmeyi gösteren nüfus verilerinin, daha düşük miktarlarda olmakla birlikte diğer bölgelerde de aynı eğilimi göstermesi önemlidir.

Tablo 14: Turizmin Gelişmesinin Kent Nüfuslarına Etkisi (1950-2022)

ŞEHİRLER	1950		1980		Kent Nüfusu Artışı (1950-1980)	2010		Kent Nüfusu Artışı (1980-2010)	2022
	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus		Kent Nüfusu	Toplam Nüfus		
ANTALYA	53.972	311.442	280.837	748.706	226.865	1.392.974	1.978.333	1.112.137	2.688.004
AYDIN	79.475	335.663	245.329	652.488	165.854	588.552	989.862	343.223	1.148.241
BALIKESİR	127.371	563.221	344.368	853.177	216.997	694.926	1.152.323	350.558	1.257.590
İZMİR	359.372	768.411	1.059.183	1.976.763	699.811	3.606.326	3.948.848	2.547.143	4.462.056
MUĞLA	36.135	241.640	100.314	438.145	64.179	350.050	817.503	249.736	1.048.185

1980 sonrası dönemde Türkiye'nin ekonomik ve kültürel olarak dünya ile daha çok iletişime geçmesinin ve neoliberal ekonomiye eklenmesinin tek pozitif getirisi turizm ve hizmet sektöründeki büyümedir denebilir. Ülkenin Ege ve Akdeniz kıyılarındaki şehirler dünya tarafından bilinen tatil destinasyonları olmuştur. Hizmet sektöründe de hızla organize olan şehirler hem yurt içinden hem de yurt dışından göç olarak büyümüşlerdir. Doğa harikası coğrafyalar yeni turizm tesisleri için perişan edilseler de kent merkezlerinin ülkenin geri kalan bölgelerine göre daha iyi kentleştikleri söylenebilir.

Tablo 15: Terör Olaylarının Kent Nüfuslarına Etkisi (1950 – 2022)

ŞEHİRLER	1950		1980		Kent Nüfusu Artışı (1950-1980)	2010		Kent Nüfusu Artışı (1980-2010)	2022
	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus		Kent Nüfusu	Toplam Nüfus		
ADIYAMAN	32.350	208.755	116.986	367.595	84.636	347.236	590.935	230.250	635.169
DİYARBAKIR	72.267	293.738	374.264	778.150	301.997	1.090.172	1.528.958	715.908	1.804.880
GAZİANTEP	120.015	328.343	512.745	808.697	392.730	1.501.566	1.700.763	988.821	2.154.051
HAKKARİ	6.191	44.207	44.118	155.463	37.927	136.050	251.302	91.932	275.333
HATAY	88.995	296.799	366.550	856.271	277.555	743.439	1.480.571	376.889	1.686.043
MARDİN	49.945	269.490	192.004	564.967	142.059	428.899	744.606	236.895	870.374
MERSİN	85.613	317.929	424.544	843.931	338.931	1.281.048	1.647.899	856.504	1.916.432
ŞANLIURFA	81.856	298.394	282.419	602.736	200.563	922.539	1.663.371	640.120	2.170.110
VAN	26.155	145.944	156.852	468.646	130.697	539.619	1.035.418	382.767	1.128.749

1980 sonrası dönemde, Türkiye'nin doğu bölgelerinde harekete geçen, ayrılıkçı terör hareketleri sonucunda, güvenlik sebebi ile coğrafi açıdan uygun olmayan yerlerdeki yerleşimler, boşalmaya başlamıştır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde zorunlu bir göç

süreci yaşanmıştır. Bölgede 1980'li yılların sonundan itibaren köyden kente göçün niteliğinde bu faktör çok etkili olmuş, göç sebeplerinde belirgin bir değişim gözlenmiştir.

Doğu'da görülen göç sürecinin 1990'larda kentlerde silinmez izler bıraktığı ve kentlerdeki büyüme gerilimini arttırdığı belirgindir. Göç eden kitle, kırsaldaki mal varlıklarını bırakmak ve kendi istekleri dışında göç etmek zorunda kaldıkları için diğer iç göç dönemlerinde yavaş da olsa yaşanan tarzda bir geçiş süreci yaşanmamıştır. (TÜSİAD, 1999)

Neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmaya çalışılması ile bazı bölgelerin dengesiz büyümesi, kalkınma planlarına işlerlik kazandırılması, sanayi kollarının ve hizmet sektörünün çeşitlendirilmesi, şehirlerde açılan üniversiteler, büyükşehir belediyelerinin kurulması, ülkedeki lojistik imkanlarının artması gibi pozitif etkiler ile özellikle 1980-1990 arası, kentleşme hızının en fazla olduğu dönemdir. Anadolu kentlerinde, kentleşmenin bütün negatif etkileri görülmesine rağmen şehirlerin nüfusları 1980 yılından günümüze kadar artmaya devam etmiştir.

Aşağıda onar yıllık dönemler bazında 1940 ile 2020 yılları arasında Türkiye'deki kent nüfuslarının artış hızları görülmektedir.

Tablo 16: Dönemler Bazında Kent Nüfusu Artışı (1940-2020)

Yıllar	Kent nüfusu (miktar)	Nüfus Artışı (miktar)	Dönem	Artış Hızı (binde)
1940	4.346.249	-		
1950	5.244.337	898.088	1940-1950	20,7
1960	8.859.731	3.615.394	1950-1960	68,9
1970	13.691.101	4.831.370	1960-1970	54,5
1980	19.645.007	5.953.906	1970-1980	43,5
1990	33.326.351	13.681.344	1980-1990	69,6
2000	44.006.184	10.679.833	1990-2000	32,0
2010	56.222.356	12.216.172	2000-2010	27,8
2020	77.736.041	21.513.685	2010-2020	38,3

Üstteki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'de 2000 yılı sonrasındaki kent nüfusu oransal olarak olmasa da miktarsal olarak Cumhuriyet dönemindeki en yüksek artışları göstermiştir. Kent nüfusu, 2000-2010 yılları arasında 12.216.172 kişi, 2010-2020 yılları

arasında ise 21.513.685 kişi artmıştır. Ülkedeki kent-kır sınıflaması, bu dönemde özellikle 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı “On Dört İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” gibi yasal düzenlemeler sonucu ülkedeki idari bölünüş yapısında meydana gelen değişikliklerden önemli derecede etkilenmiştir.

Bu bölümde kentleşmenin Türkiye’de geçirdiği süreçler ve ülke genelinde sebep olduğu değişimler incelendi. Bir sonraki kısımda demokrasilerdeki seçimlerin en önemli kavramlarından olan siyasi partilerin özellikleri ve seçmenlerin oy davranışlarını etkileyen değişkenler üzerinde durulacaktır.

1.4. DEMOKRASİLERDE SEÇİMLER

Kurumsal bir organizasyon tarafından yönetilmeye başladığından beri insanoğlu, kendisine en uygun yönetim şeklini aramıştır. Topluluklar halinde yaşamaya başlayan insanların, karşılıklarına çıkan yönetim sorunlarını çözme yöntemleri, çağlar boyunca değişmiş ve gelişmiştir. Modern dönemde devlet yönetiminde monarşilerin ve teokrasilerin güçlerini kaybetmesiyle rasyonel düşüncenin merkezde olduğu birlikte yaşama kültürü güç kazanmıştır. Rasyonalite, bireyin özgürlüğü, eşitlik, vatandaşların hak ve ödevlerinin konuşulduğu dönemde gelişmiş toplumlar için yönetim şekli; yönetilenlerin yönetenleri seçimle iş başına getirdikleri “demokrasi” olmuştur. Çalışmanın geçtiğimiz kısımlarında, kentlerin gelişmesi ile paralel gelişen ve modern dönemin baskın yönetim şekli olan “demokrasi” üzerinde durulmuştur.

Demokrasi yönetiminin ilk örnekleri, Antik Kentlerde görülen ve sadece erkek vatandaşların agora denen kent meydanında toplanarak oy kullanabildikleri, “doğrudan demokrasi” uygulamalarıdır. Roma İmparatorluğu’nun baskın merkezi gücü ve peşine gelen Orta Çağ’ın feodal ve dini güçleri karşısında gelişimi sekteye uğrayan demokrasi, toplumda yeni sınıfların ve güç merkezlerinin ortaya çıktığı sanayi devrimi ile birlikte güç kazanmaya başlamıştır. Sanayinin ve teknolojinin gelişmesi sayesinde topluluk halinde yaşayan insanların nüfusları artıyor ve kabileler halinde yaşarken sahip oldukları homojen yapılar bozularak daha heterojen toplumların oluşturduğu kentlerin ve

devletlerin sayıları artıyordu. Doğrudan demokrasi yöntemi, gelişen ülkelerde ve toplum yapısında artık kullanılabilir olmaktan çıkmıştı.

Tocqueville “Amerika’da Demokrasi” isimli kitabında modernitenin en temel karakteristiğinin eşitlik olduğu üzerinde durmuştur. Devrimle birlikte girilen yeni çağ, dönüşü olmayacak bir şekilde eşitlik çağıdır. Demokratik yönetim gelecekte bütün dünyaya hâkim olacaktır. (Kabakçı, 2019)

Bireylerin özgür iradeleri ile kendileri ile alakalı kararları verebildiği bir dönem başlamıştı. 1789 Fransız Devrimi ile görünür hale gelen özgürlük isteği artık durdurulamaz bir gerçeklikti. Toplumların, nasıl ve kimler tarafından yönetileceğine kendilerinin karar verdiği bir dönem başlamıştı. Demokrasi, eşitlik ve özgürlük konularında yapılan tartışmalar, kazanan tarafın belli olmasıyla azalmış olsa da yeni dönemde ülkeleri yönetecek kurumsal yapılar ve yetkileri tartışılmaya devam ediyordu. Yeni sistemde halkın vekillerinden oluşması gerektiği düşünülen meclislerin değeri artmaya başlamıştır. Toplumlarda, devlet kurumları olduğundan beri değişik isimlerle anılan bugünkü millet meclislerinin görevlerini yapmaya çalışan, danışma kurulları her zaman vardı. Fakat bu kurulların üyeleri, halkın genelini yansıtmaktan uzaktı ve monarka yakın aristokratlardan oluşuyordu.

Demokrasi gelişirken toplumda ortaya çıkan yeni sınıfların mensupları, demokrasinin ana temeli olan eşitliği öne sürerek toplumun ürettiği katma değerden kaynaklanan haklarını istemeye başlamışlardı. Monarşilerin tersine iktidar erkinin halka ait olduğu demokrasilerde, meclisler toplumdaki bütün sınıfları temsil edecek şekilde oluşturulmak zorunda kalmıştır. Halkın seçimler yoluyla belirlediği temsilcilerden oluşan ve yasama gücünü elinde bulunduran meclislerin yer aldığı yeni sistemin adı artık “temsili demokrasidir”.

Özgürlüklerin ve seçimlerin ana temel olduğu demokrasinin sahip olması gereken asgari özellikler, Steven Levitsky ve Lucon Way’in “Competitive Authoritarianism” isimli eserlerinde aşağıdaki gibi listelenmiştir.

- Özgür, adil ve rekabetçi seçimler
- Yetişkinlere tam oy hakkı

- İfade, basın ve örgütlenme özgürlükleri de dahil olmak üzere sivil özgürlüklerin kapsamlı bir şekilde korunması
- Seçilmiş yetkililerin yönetme gücünü sınırlayan seçilmemiş makamların (ordu, monark, dini kurumlar) olmaması(Mounk, 2021)

Günümüzde, halkının özgürlük ve refah içinde yaşadığı hem toplumsal hem de ekonomik olarak gelişmiş olan bütün ülkelerde, halkın oyları ile seçtikleri vekillerden oluşan meclislerin varlığı görülmektedir. Yerel veya ulusal bazdaki millet meclislerinin, seçimler yoluyla oluşturulduğu temsili demokrasi sistemlerinde bazı kavramlar vazgeçilmezdir. Bu kavramlardan, “iktidar”, “muhalafet”, “seçim”, “seçmen”, “oy”, “seçmen tercihleri”, “siyasi parti” kavramları sayılabilir.

Çalışmanın devamında temsili demokrasilerin önemli kavramlarından ve kurumsal yapılarından olan “siyasi partiler” ve “seçmenlerin oy verme tercihleri” açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Siyasi Parti

Duverger, demokrasiyi tanımlarken “*demokrasinin en basit ve en gerçekçi tanımı şudur: idare edenlerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, idare edilenler tarafından seçildiği bir rejim*” demektedir. (Maurice Duverger & Özbudun, 1962)

Temsili demokrasilerde, seçim mekanizması, halkın haklarını alabilmesi için devlet kurumu karşısında halkı temsil edecek kişilerin, halk tarafından seçilmeleri fikri üzerinde çalışır. Toplumun iradesini temsil ettiği düşünülen millet meclisleri, seçmenlerin, kendi adlarına konuşması ve iş görmesi için, milletvekillerine bir vekâlet vermeleri ile oluşur.

Teorik olarak bakıldığında, belirli dönemlerde yapılan seçimlerde, seçmenlerin verdikleri oylarla vekillerini belirledikleri meclisler içerisinde ülkeyi yönetecek iktidar ve iktidarın denetlenmesi görevini yapacak olan muhalafet tarafları belirlenir. Teorik olarak halkın, oy vererek meclise yollayacağı temsilci adaylarını belirlemesi, seçimlerden sonra da vekillerin yaptıklarını denetlemesi gerekmektedir. Uygulamada ise nüfusun aşırı arttığı, merkezi ulus devletin güçlendiği bir toplum yapısında, bireylerin tek tek vekilleri ile iletişim halinde olmaları mümkün değildir. Temsili demokrasilerde, iletişimi arttırmak

ve işleyişi kolaylaştırmak için birey ile vekili arasına bir üçüncü taraf girer. Demokratik devletin, kurulma haklarını yasalar ile destekledikleri, resmi olarak tanıdıkları ve seçimlere giriş izni verdikleri bu resmî kurumlar “siyasi partilerdir”.

Milletvekilleri, seçmenleri tarafından seçilmelerinden önce, partileri tarafından belirlenmekte, seçmenler de bu seçimleri onaylamaktadırlar. Partiler, seçim işleminin ilk safhası olan aday belirlenmesinde temel rolü oynarlar; ancak ikinci safha olan adaylar arasındaki seçimlere, yani gerçek seçimlere de etki ederler. Belirlenmelerinde temel rol oynadıkları vekil adaylarını seçim kampanyasında destekleyecek iletişim faaliyetlerinde bulunarak, seçimler üzerinde çok önemli bir rolleri vardır.

Modern siyasi partiler, Fransız Devrimi sonrası oluşan özgürlük ortamında kurulmaya başlanmıştır. Halen daha varlığını sürdüren, bilinen en eski siyasi partiler, ABD’deki Demokrat Parti (1828) ve İngiltere’deki Muhafazakâr Parti (1834) olarak kabul edilmektedirler.

Türk milletinin, siyasi partiler ve meclis fikri ile tanışması ise ancak II. Meşrutiyet’te siyasi partilerin yasallaşması ile olmuştur. Osmanlı’da padişahın yönetim haklarından feragat etme süreci Sened-i İttifak (1808) ve I.Meşrutiyet (1876) ile başlamış ve sonrasında II.Meşrutiyet (1908) süreci ile sonuca ulaşmıştır.

Gücünü kaybetmiş bir imparatorluğu kurtarmayı amaçlayan her politik görüşten aydınlar, dernekler kurarak siyasi faaliyette bulunuyorlardı. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte ilk yasal siyasi partiler ve seçimler yapıldı. İttihat ve Terakki Partisi, Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad) ve Fedakâran-ı Millet Cemiyeti oluşumları II. Meşrutiyet’in özgürlükçü ortamı ile yapılan seçimlerde mecliste yerlerini almışlardır. (Osmanlı Döneminde Siyasi Partiler, 2017)

Temsili demokrasilerde vatandaşların sahip oldukları özgürlüklerin en önemlisi, bireylerin elde etmeleri gerektiğine inandıkları haklar için mensubu buldukları gruplar içerisinde sivil toplum kuruluşları kurarak, kamuoyunda baskı unsuru oluşturabilmeleridir. Bu kurumlar, sendikalar, dernekler veya siyasi partiler olabilirler. Siyasi partileri diğer sivil toplum kuruluşlarından ayıran fark ise amaçlarının farklı oluşudur. Her siyasi partinin amacı, ülkeyi yönetmeye talip olmak, siyasi iktidarı seçimle

ele geçirip, parti programını uygulamaktır. Bu sebeple siyasi partiler de dernekler gibi sivil toplum kuruluşları olsalar da amaçları nedeniyle derneklerden ayrılırlar.

1.4.2. Seçmenlerin Oy Verme Davranışlarının Sebepleri

Siyasi partiler, ülkeyi kendi programlarına göre yönetmek isteyen sivil toplum kuruluşlarıdır. Seçmenler, oy verecekleri partiye karar verirlerken, partinin sahip olduğu programı incelerler ve yaşamak istedikleri dünyanın özellikleri ile parti programını karşılaştırarak karar verirler.

Partilerin programlarını dolayısı ile buldukları konumları etkileyen faktör ise iktidara geldiklerinde uygulamaya geçireceklerini iddia ettikleri fikirlerdir. Bu fikirler, seçmenlerin yaşamak istedikleri hayallerindeki dünyaya ne kadar uyuyorsa partilerin oyları da o oranda artar. Teoride yaratılan bu dünya hayalinin sahip olacağı özellikler bir düşünce sistematiğine sahip olmalıdır. Bu düşünce sistematiği siyasette “ideoloji” olarak adlandırılır. İdeoloji terimi, Fransız Devrimi sonrası kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönem, siyasal iktidarların sahip oldukları özelliklerin, geleneksel kavramlar ya da dinsel temeller yerine akıl ile açıklanmaya çalışıldığı bir dönemdir.

İdeoloji, yaşanan dünyada diğer insanlar veya topluluklardan belirgin bir şekilde farklı düşünmeyi ve davranmayı haklı çıkarmak ya da diğer insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkilemek için geliştirilen inanç, tutum ve düşünceler demetidir. İdeolojilerin en kapsayıcılarına “dünya görüşü” denilebilir. (Ergil, 2015)

İdeolojiler, günümüz dünyasında, geçtiğimiz iki asırdaki sert ve keskin söylemlerinin dışına çıkarak daha yumuşak hale gelmişlerdir. Bu değişimin sebeplerinin ve sonuçlarının siyaset bilimi içerisinde birden çok cevabı bulunulabilir. Bu çalışmada bir siyasi partinin konumlandığı yeri ve sahip olduğunu iddia ettiği “ideoloji” kavramı üzerinde geniş bir anlatım yerine sadece seçmenlerin oy verirlerken dikkate aldıkları, temel prensiplerin ne olduğu üzerinde kısa bir anlatım yer almaktadır.

Seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyen ana iki sebep vardır. Bunlardan birincisi dönemselsel olan sebeplerdir. Seçmenler yaşadıkları dönemde mevcut olan yerel, ulusal veya uluslararası sorunlara çözüm bulacağını söyleyen siyasi partilere oy verirler. Bazı dönemlerde kamuoyunun dikkatini çeken konular seçmenlerin kararlarını etkileyebilir. Bu etkilere çevre kirliliği, hayvan hakları, küresel ekonomik krizler, büyük

savaşlar, dezavantajlı toplum kesimlerinin desteklenmesi, tarım destekleri, göç sorunları gibi örnekler verilebilir.

İkinci sebep ise seçmenlerin hayata bakış açılarını yansıtan ve hayallerindeki dünyayı teorik olarak açıklamaya çalışan ideolojilere bakarak karar vermeleridir. Bu çalışmada seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyen sebeplerden, seçmenlerin tamamını her dönemde etkileyebilecek dünya görüşleri üzerinden açıklanacaktır. Bu açıklamalar temel konuları kapsasalar da iyi çalışan demokrasilerde, istenen her türlü dünya görüşünde, dönemine göre marjinal görülebilecek her konuda, ekonomik ve sosyal programa sahip bir siyasi partinin kurulmasına karşı bir engel olmadığı unutulmamalıdır.

Siyasi partilerin sahip oldukları dünya görüşleri, XVIII.yüzyıl sonundan itibaren iki ana konu ile ilişkilidir. Bunlar, monarşi yönetimlerinin, aristokrasi sınıfının, geleneksel ve dinsel temaların ön planda tutulduğu “muhafazakâr” yapı ile toplumdaki yeni sınıfların, aklın, eşitliğin ve bireysel özgürlüklerin vurgulandığı “yenilikçi” yapılarıdır.

Gelişen sanayi ve toplum gibi siyasi partiler de gelişirken programlarında temel alınacak konular çeşitlenmiştir. Bireysel özgürlüklere yaklaşım ve ekonomik sistem tercihi önem kazanmıştır. Sermayenin yeni sahibi olan sınıfların haklarını kuvvetlendirmeyi programlarına almaya başlayan “Sağ” konumdaki siyasi partiler, liberal ekonomi ve kapitalist üretim süreçlerini temel almışlardır. XVII.yüzyılda John Locke’un bireyin devlet karşısında sahip olması gereken hakları ile temellenen liberal görüş, XVIII.yüzyılda Adam Smith’in “görünmez el” olarak tanımladığı serbest piyasa ile ekonomik temelini almıştır. Liberal ekonomiyi temeline alan ideolojilerin karşısında ise sanayi devriminin yeni sınıfı olan işçilerin ve toplumun imkanlarından fazla yararlanamayan sınıfların haklarını koruyacağını iddia eden “Sol” görüşlü siyasi partiler yer almışlardır.

İşçi sınıfının sahip olması gerektiği düşünülen haklar, bütün sanayi ülkelerinde tartışılırken, Marx ve Engels tarafından 1848 yılında yayınlanan “Komünist Manifesto” ile sol ideolojinin teorik altyapısı oluşturuldu. Bu ideolojiye göre işçi sınıfının bir devrimle burjuva düzenini yıkarak, üretim araçlarının kontrolünü ele geçirmeleri gerektiği ifade edilir. Böylece, özel mülkiyeti ortadan kaldıran, sınıfsız bir toplum düzeni gerçekleşecektir. “Sol” konumda değerlendiren siyasi partiler komünist teoriye

yakınlıklarına göre ideolojik sol partilerden merkez partiler olan sosyal demokrat partilere doğru sıralanmaktadır.

Siyasi partilerin destekledikleri ekonomik sisteme bağlı olarak devlet ile birey arasındaki ilişkilerde kullandıkları dil de sağ ve sol ayrımında kullanılan diğer bir kısıttır.

Liberal yaklaşımda, bireyin hakları öne çıkmakta ve en önemli değer olarak bireyin özgürlüğü ve özerkliği vurgulanmaktadır. Liberal yurttaşlık anlayışında yurttaşların özgür bir biçimde, rasyonel temellere dayanan tercihlerde bulunabileceği kabulü ile hareket edilmektedir. (Dernek & Tırış, 2020)

Daha toplumsal olan sol anlayışta ise devlet, kamusal alanı belirler ve yurttaşlar da bu alanın aktif katılımcıları olarak kendi alanlarındaki siyasi kararları, belirleme hakkına sahiptirler. (Dernek & Tırış, 2020)

Siyasi partilerin yer almadığı bir modern demokrasi düşünülemez. Halkın siyasete katılımını sağlamak ve her türlü toplum grubunun haklarının kamuoyunda tartışılabilmesi için siyasi partiler vazgeçilemezdir. Yani, siyasi partiler ve demokrasi iç içe geçmiş kurumlardır ve birbirini tamamlamaktadırlar. Birey, kendi dünya görüşüne en yakın programa sahip partiye oyunu vererek demokrasinin çalışmasını sağlar. Siyasi partilerin varoluş amaçlarını etkileyen dört ana fikir akımı görülmektedir.

- Bunlardan en önemli iki tanesi uygulanacak ekonomik yöntemi ve devletle birey ilişkisini temel alır. Sağ konumdaki partilerde, bireyin ve piyasanın sınırsız özgürlüğünü savunan liberal ekonomik görüş desteklenirken sol konumdaki siyasi partiler, toplumsallığı ve sosyal devleti desteklerler, ekonomik olarak ise devletin katılımcı olarak piyasada daha çok yer aldığı karma ekonomi politikalarını uygulamaya çalışırlar.
- Üçüncü fikir akımı; sağ siyasi partilerin, programlarında yer verme sıklıklarına göre merkez veya ideolojik sağ konumda bulunmalarına sebep olan aydınlanma öncesi toplumların referanslarından monarşik yönetimleri, toplumsal gelenek görenekleri ve toplumun dini referanslarını kullanan fikirlere.
- Dördüncü fikir ise hem sağ hem de sol partilerde görülebilecek, partilerin siyasi yelpazedeki merkeze yakınlıklarını etkileyebilecek olan milliyetçi görüşlerdir.

Günümüz dünyasındaki toplumsal sorunlara karşılık olarak, siyasi partilerin sol veya sağ konumda, merkezde veya merkezin dışında konumlanmalarına sebep olan ve seçmenlerin tercihlerini etkileyen başlıkların belirtildiği bir tablo dikkatinize sunulmuştur.

Tablo 17: Siyasi Partilerin Konumlarını Etkileyen Konu Başlıkları

Ekonomik faaliyetlere bakış açısı
Sosyal politikalar, Sosyal adalet yaklaşımı
Eşitlik, Özgürlük, Otorite, Dayanışma
Marjinal gruplara ve Dezavantajlı kesimlere yaklaşım
Geleneksel ve kutsal değerler, muhafazakarlık
Dini değerler
Milliyetçilik, Ulusalçılık, Irkçılık
Dış politika yaklaşımı
Şiddet, çatışma yanlılığı

Demokrasinin çalıştığı ve demokratik seçimlerin özgürce yapıldığı bir toplumda, bilimsel verilerin, bireysel iradenin, eşitlik, özgürlük ve birlikte yaşama kültürünün baskın olduğu varsayılır. Böyle bir toplumda, seçmenler oy verirlerken rasyonel seçimler yaparlar diye düşünülür. Fakat demokrasinin uygulandığı ülkelerdeki seçim sonuçlarına bakıldığında duygusal faktörlerin de seçmenlerin oy verme davranışlarına olan etkileri göz ardı edilemez.

Çalışmanın hipotezi, kentleşme oranı artan şehirlerdeki seçmenlerin oy tercihleri ile ilgili olduğu için bu ilk bölümde, kentleşme ve demokrasi ile ilgili temel kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Kent ile ilgili kavramlar ve modern kentli toplumla ilgili temel teoriler açıklanırken kentlerin ve demokratik yönetimlerin gelişim süreçlerinin birbirlerinden ayrılamaz oldukları düşünülmüştür. Demokratik yönetimler, modern kentlerden ve kültürel olarak kentlileşebilmeyi başaran toplumlardan ayrı düşünülemezler.

Sonraki bölümde ilk olarak incelemede kullanılacak şehirlerin ve seçimlerin, tercih edilme kriterleri verilmiş, daha sonra ise şehirlerdeki seçim sonuçlarının analizleri ve değerlendirilmeleri dikkatinize sunulmuştur.

2. BÖLÜM

ŞEHİRLERDEKİ SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZİ

Çalışmada incelenecek beş büyükşehrin seçiminde, bazı ön kabuller alınmıştır. Bu ön kabuller yardımıyla analiz edilmek üzere seçilecek şehirlerle ilgili elde edilecek verilerin, ülkedeki kentleşme süreçlerindeki gelişimi yansıtabilecekleri, ülkenin sosyoekonomik gelişimini daha çok ifade edebileceği ve ülkenin demokrasi tarihinin anlaşılmasına yardımcı olabileceği düşünülmüştür. Bu ön kabuller;

- Ülke tarihi açısından bir kırılmayı ifade eden, iktidarın ilk kez seçim yolu ile değiştiği 1950 yılı nüfuslarının temel alınması,
- Bir önceki bölümde üzerinde durulan ülkedeki kentleşmenin artmasına en önemli sebepler olarak görülen sanayileşme, turizm ve terör olaylarını yansıtabilecek şehirlerin seçilmesi,
- Beş şehrin de farklı coğrafi bölgelerde bulunması,
- Seçilecek şehirlerin, gelişmişlik seviyeleri, ülkedeki kentleşmenin tarihi kısmında da açıklandığı gibi tarihsel olarak her dönem Anadolu'nun üzerinde olan Ege ve Trakya bölgeleri dışındaki şehirlerden seçilmesidir.

2.1. ŞEHİRLERİN SEÇİLME KRİTERLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'nin değişik bölgelerinde yer alan büyükşehir belediyeleri içerisinde belirlenen, beş adet şehrin, seçilme adımları sırası ile açıklanmaya çalışılmıştır. Her adımın amacının ve sonucunun, tablolar eşliğinde anlatılması amaçlanmıştır.

Şehirler belirlenirken izlenen kriterler aşağıdaki gibidir.

- Türkiye'de büyükşehir belediyesi olan şehirler ve ülkede seçimle iktidarın değiştiği ilk seçim olan 1950 yılı analizdeki ilk kriter olarak kabul edilmiştir. Şehirlerin 1950 yılı nüfus sayımı sonuçları listelendi. Sadece Sakarya şehri, 1954 yılında şehir statüsü kazandığı için 1955 yılı sayım sonucu kullanılmıştır.
- 2023 yılı nüfusları sıralandığında istatistiki açıdan ortalamayı etkileyebilecekleri düşünülerek en fazla ve en az nüfusa sahip olan üçer şehir çalışmanın dışında bırakılmıştır. (Tablo 18)

Bu şehirler; Ankara, Erzurum, İstanbul, İzmir, Malatya, Ordu

Tablo 18: Şehir Seçme Kriterleri 1

Büyükşehir Belediyeleri	BÖLGE	Büyükşehir Olma Tarihi	1950 Nüfus Sayımı				2023 Nüfus
			TOPLAM	ŞEHİR	KIR	% (Kent)	TOPLAM
Malatya Büyükşehir Belediyesi	Doğu Anadolu	6.12.2012	483.568	96.054	387.514	19,9	742.725
Erzurum Büyükşehir Belediyesi	Doğu Anadolu	10.09.1993	461.090	76.332	384.758	16,6	749.993
Ordu Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	14.03.2013	373.028	32.922	340.106	8,8	775.800
Trabzon Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	7.12.2012	420.279	46.089	374.190	11,0	824.352
Mardin Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	9.12.2012	269.490	49.945	219.545	18,5	888.874
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	11.09.1993	276.164	100.724	175.440	36,5	915.418
Denizli Büyükşehir Belediyesi	Ege	6.12.2012	340.277	61.297	278.980	18,0	1.059.082
Muğla Büyükşehir Belediyesi	Ege	10.12.2012	241.640	36.135	205.505	15,0	1.066.736
Sakarya Büyükşehir Belediyesi	Trakya	6.03.2000	297.108	74.255	222.853	25,0	1.098.115
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	8.12.2012	288.843	54.000	234.843	18,7	1.116.618
Van Büyükşehir Belediyesi	Doğu Anadolu	9.12.2012	145.944	26.155	119.789	17,9	1.127.612
Aydın Büyükşehir Belediyesi	Ege	6.12.2012	335.663	79.475	256.188	23,7	1.161.702
Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi	Trakya	6.12.2012	224.821	45.694	179.127	20,3	1.167.059
Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	Trakya	7.12.2012	563.221	127.371	435.850	22,6	1.273.519
Samsun Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	9.09.1993	475.660	95.010	380.650	20,0	1.377.546
Kayseri Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	7.12.1988	403.861	101.990	301.871	25,3	1.445.683
Manisa Büyükşehir Belediyesi	Ege	7.12.2012	520.091	146.347	373.744	28,1	1.475.716
Hatay Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	6.12.2012	296.799	88.995	207.804	30,0	1.544.640
Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	9.09.1993	293.738	72.267	221.471	24,6	1.818.133
Mersin Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	317.929	85.613	232.316	26,9	1.938.389
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi	Trakya	9.09.1993	474.644	103.773	370.871	21,9	2.102.907
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	20.06.1986	328.343	120.015	208.328	36,6	2.164.134
Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	8.12.2012	298.394	81.856	216.538	27,4	2.213.964
Adana Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	5.06.1986	508.518	166.696	341.822	32,8	2.270.298
Konya Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	20.06.1986	741.026	157.421	583.605	21,2	2.320.241
Antalya Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	311.442	53.972	257.470	17,3	2.696.249
Bursa Büyükşehir Belediyesi	Trakya	18.06.1986	545.919	179.016	366.903	32,8	3.214.571
İzmir Büyükşehir Belediyesi	Ege	24.03.1984	768.411	359.372	409.039	46,8	4.479.525
Ankara Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	23.03.1984	819.693	348.552	471.141	42,5	5.803.482
İstanbul Büyükşehir Belediyesi	Trakya	23.03.1984	1.166.477	1.002.085	164.392	85,9	15.655.924

- Analize dahil edilecek ilk büyükşehir, bu şehirler arasında en geç şehir statüsü kazanan (1954) **Sakarya** olarak seçilmiştir.
- Anadolu'nun genelini yansıtabilecek şehirleri seçebilmek ana amaç olduğundan, tarihi olarak gelişmişlik seviyesi her zaman Türkiye ortalamasının üzerinde olan Ege ve Trakya bölgelerindeki diğer büyükşehirler de analizin dışında bırakılmıştır.(Tablo 13)

Bu şehirler; Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Kocaeli, Manisa, Muğla, Tekirdağ

Tablo 19: Şehir Seçme Kriterleri 2

Büyükşehir Belediyeleri	BÖLGE	Büyükşehir Olma Tarihi	1950 Nüfus Sayımı				2023 Nüfus
			TOPLAM	ŞEHİR	KIR	% (Kent)	TOPLAM
Trabzon Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	7.12.2012	420.279	46.089	374.190	11,0	824.352
Mardin Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	9.12.2012	269.490	49.945	219.545	18,5	888.874
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	11.09.1993	276.164	100.724	175.440	36,5	915.418
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	8.12.2012	288.843	54.000	234.843	18,7	1.116.618
Van Büyükşehir Belediyesi	Doğu Anadolu	9.12.2012	145.944	26.155	119.789	17,9	1.127.612
Samsun Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	9.09.1993	475.660	95.010	380.650	20,0	1.377.546
Kayseri Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	7.12.1988	403.861	101.990	301.871	25,3	1.445.683
Hatay Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	6.12.2012	296.799	88.995	207.804	30,0	1.544.640
Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	9.09.1993	293.738	72.267	221.471	24,6	1.818.133
Mersin Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	317.929	85.613	232.316	26,9	1.938.389
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	20.06.1986	328.343	120.015	208.328	36,6	2.164.134
Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi	Güneydoğu Anadolu	8.12.2012	298.394	81.856	216.538	27,4	2.213.964
Adana Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	5.06.1986	508.518	166.696	341.822	32,8	2.270.298
Konya Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	20.06.1986	741.026	157.421	583.605	21,2	2.320.241
Antalya Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	311.442	53.972	257.470	17,3	2.696.249

- Kalan şehirler (Tablo 19) arasından çalışmanın bir önceki bölümünde bölücü terör olayları sebebi ile geleneksel şehirleşme dinamiklerinin dışında gelişen büyümeler gösterdikleri ve son on yıldaki uluslararası göç hareketleri sebebi ile demografik bozulmaya uğradıkları düşünüldüğünden Güneydoğu Anadolu bölgesi şehirleri de analizin dışına çıkarılmıştır. Göç hareketlerinden çok fazla etkilenen bu şehirler; Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa
- Bu noktada kalan şehirler (Tablo 20), 1950 yılındaki kentleşme oranlarına göre listelenmiş ve en az kent nüfusuna sahip olan farklı bölgelerden üç şehir analize dahil edilmiştir.

Seçilen şehirler: Antalya, Trabzon, Van

Tablo 20: Şehir Seçme Kriterleri 3

Büyükşehir Belediyeleri	BÖLGE	Büyükşehir Olma Tarihi	1950 Nüfus Sayımı				2023 Nüfus
			TOPLAM	ŞEHİR	KIR	% (Kent)	TOPLAM
Trabzon Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	7.12.2012	420.279	46.089	374.190	11,0	824.352
Antalya Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	311.442	53.972	257.470	17,3	2.696.249
Van Büyükşehir Belediyesi	Doğu Anadolu	9.12.2012	145.944	26.155	119.789	17,9	1.127.612
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	8.12.2012	288.843	54.000	234.843	18,7	1.116.618
Samsun Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	9.09.1993	475.660	95.010	380.650	20,0	1.377.546
Konya Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	20.06.1986	741.026	157.421	583.605	21,2	2.320.241
Kayseri Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	7.12.1988	403.861	101.990	301.871	25,3	1.445.683
Mersin Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	317.929	85.613	232.316	26,9	1.938.389
Hatay Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	6.12.2012	296.799	88.995	207.804	30,0	1.544.640
Adana Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	5.06.1986	508.518	166.696	341.822	32,8	2.270.298
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	11.09.1993	276.164	100.724	175.440	36,5	915.418

- Analiz edilecek şehirlerin bölgelerine bakıldığında sadece İç Anadolu bölgesinden şehir seçilmediği görülmüştür. Kalan üç şehir içerisinde (Tablo 21) hem 1950 nüfusu hem de kentleşme oranı İç Anadolu Bölgesi içerisindeki şehirlerde ortalamada yer alan **Kayseri** şehri analize dahil edilecek beşinci ve son şehir olarak seçilmiştir.

Tablo 21: Şehir Seçme Kriterleri 4

Büyükşehir Belediyeleri	BÖLGE	Büyükşehir Olma Tarihi	1950 Nüfus Sayımı				2023 Nüfus
			TOPLAM	ŞEHİR	KIR	% (Kent)	TOPLAM
Konya Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	20.06.1986	741.026	157.421	583.605	21,2	2.320.241
Kayseri Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	7.12.1988	403.861	101.990	301.871	25,3	1.445.683
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	11.09.1993	276.164	100.724	175.440	36,5	915.418

Seçim sonuçlarının analizi yapılacak şehirler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 22: Şehir Seçme Kriterleri 5

Büyükşehir Belediyeleri	BÖLGE	Büyükşehir Olma Tarihi	1950 Nüfus Sayımı				2023 Nüfus
			TOPLAM	ŞEHİR	KIR	% (Kent)	TOPLAM
Antalya Büyükşehir Belediyesi	Akdeniz	9.09.1993	311.442	53.972	257.470	17,3	2.696.249
Kayseri Büyükşehir Belediyesi	İç Anadolu	7.12.1988	403.861	101.990	301.871	25,3	1.445.683
Sakarya Büyükşehir Belediyesi	Trakya	6.03.2000	297.108	74.255	222.853	25,0	1.098.115
Trabzon Büyükşehir Belediyesi	Karadeniz	7.12.2012	420.279	46.089	374.190	11,0	824.352
Van Büyükşehir Belediyesi	Doğu Anadolu	9.12.2012	145.944	26.155	119.789	17,9	1.127.612

2.2. İNCELENECEK SEÇİMLERİN TERCİH KRİTERLERİ

İncelenecek seçimleri belirlemek için belirlenen ön kabul 1980 Askeri Darbesi'nin öncesi ve sonrasıdır. Türkiye'deki kentleşme dinamiklerinin seçmen tercihleri üzerindeki etkisini analiz edebilmek için iktidarın askeri bir darbe ile yıkıldığı son tarih olan 1980 yılı başlangıç noktası olarak alınmıştır. Bu darbe, ülkede 1946 yılındaki çok partili ilk genel seçim sonrası oluşan nispeten demokratik oluşumların ve kurumsal yapıların yıkılmalarına, geçen kırk dört yıl içerisinde de yerlerine koyulmalarını engelleyecek kadar yetişmiş insan kaybına sebep olmuştur.

Demokrasi tarihinin gelişiminin açıklandığı giriş ve temel kavramlar bölümlerinde açıklanmaya çalışıldığı gibi gelişmiş toplumlarda demokrasi kültürünün ve

demokratik yönetim kurallarının oturması yüzlerce yıl almıştır. Türkiye ise yüzlerce yıl süren bir monarşinin ardından kurulan yeni bir cumhuriyettir. İktidar erkinin bir genel seçimle ilk kez değişebildiği tarih ise 1950'dir. 74 yıl önce başlayan toplumun demokratik gelişimi, iki kez askeri darbeler ile durdurulmuştur. Bu sebeple, yavaş da olsa demokratikleşme yolunda gelişen Türk toplumunun seçmen tercihlerini etkileyen sebepleri analiz etmek için seçilecek genel seçimlere karar vermek son derece zordur.

Türk toplumunu ve ülkenin demokrasi tarihini etkileyecek kadar önemli olarak görülen olaylara göre incelemeye dahil edilen seçimler ve sebepleri aşağıdadır.

- **5 Haziran 1977** milletvekili genel seçimi:

1980 Askeri darbesi öncesindeki son genel seçim olduğu için tercih edilmiştir.

- **6 Kasım 1983** milletvekili genel seçimi:

12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonrasındaki ilk genel seçim olması sebebi ile seçilmiştir.

- **20 Ekim 1991** milletvekili genel seçimi:

ANAP (Anavatan Partisi) kurucusu Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olması (1989) ile ANAP'ın başında olmadığı ilk genel seçim olduğu için tercih edilmiştir.

- **03 Kasım 2002** milletvekili genel seçimi:

Türkiye'yi son yirmi iki yıldır kesintisiz yöneten AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarı aldığı ilk seçim olması sebebi ile analize dahil edilmiştir.

- **24 Haziran 2018** milletvekili genel seçimi:

Ülkedeki yönetim şeklinin değişimi amacıyla 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylaması sonucunda kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Yönetim Modeli ile ülke çapında yapılan ilk genel seçim olması sebebi ile tercih edilmiştir.

- **14 Mayıs 2023** milletvekili genel seçimi:

Ülke tarihindeki en güncel genel seçim olduğu için tercih edilmiştir.

Tablo 23: Analizi Yapılacak Şehirler ve Milletvekilliği Seçimleri

ANALİZİ YAPILACAK ŞEHİRLER ve SEÇİMLER			
ŞEHİRLER	BÖLGE		SEÇİMLER
ANTALYA	Akdeniz		5 Haziran 1977
KAYSERİ	İç Anadolu		6 Kasım 1983
SAKARYA	Trakya		20 Ekim 1991
TRABZON	Karadeniz		3 Kasım 2002
VAN	Doğu Anadolu		24 Haziran 2018
			14 Mayıs 2023

2.3. ANALİZ YÖNTEMİ

Seçilmiş olan beş şehirdeki seçim sonuçları analiz edilirken her şehir için ayrı ayrı aşağıdaki sıra takip edilecektir.

1. Şehir ile ilgili güncel temel bilgiler verilecektir. Her şehir için incelemeye başlamadan önce şehrin tarihi ile ilgili kısa bir bilgilendirmenin yararlı olduğu düşünülmektedir. Kentlerin tarihçesi ile ilgili en temel bilgilerin bulunduğu çeşitli internet sitelerinden toplanan bilgilerle oluşturulan kısa bir şehir tarihi verilecektir.
2. Şehrin Türkiye'deki şehirler arasında gelişmişlik açısından yeri anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu veriler için ülke çapında ilk kez 1969 yılında DPT tarafından yayınlanan daha sonra da 2017 yılına kadar sekiz kez gerçekleştirilen SEGE çalışması kullanılacaktır. Böylece şehrin son elli yılda gösterdiği gelişim karşılaştırmalı olarak görülebilecektir.

“Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE) politika, strateji ve kamu uygulamalarına girdi sağlamak amacıyla Türkiye'deki Düzey-2 bölgelerinin, illerin ve ilçelerin sosyoekonomik gelişmişliklerini nesnel olarak ölçen ve karşılaştıran analiz çalışmalarıdır. Çalışmalarda, sosyoekonomik gelişmişliği ölçen değişkenler kullanılarak Düzey-2 bölgelerinin, illerin ve ilçelerin gelişmişlik düzeyleri istatistiksel tekniklerle analiz edilmekte ve söz konusu birimlerin gelişmişlik sıralaması ortaya konmaktadır.” (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023)

Tablo 24: Şehirlerin SEGE Çalışmalarındaki Sıraları

SEGE YIL	ANTALYA	KAYSERİ	SAKARYA	TRABZON	VAN
1969	20	15	11	35	63
1972	17	19	12	34	63
1985	10	19	21	32	60
1991	11	23	25	31	67
1996	7	15	27	34	67
2003	10	19	23	38	75
2011	5	17	18	31	75
2017	5	17	11	26	77

1969, 1972 ve 1985 yıllarının verileri 67 şehir üzerinden listelenmiştir.

1991 yılının verileri 73 şehir üzerinden listelenmiştir.

1996 yılının verileri 76 şehir üzerinden listelenmiştir.

2003, 2011 ve 2017 yıllarının verileri 81 şehir üzerinden listelenmiştir.

3. Belirlenmiş olan seçimlerde, siyasi partilerin şehirde almış oldukları oy sayıları ve oranları YSK verilerinden yararlanılarak listelenecektir. Böylece şehirdeki seçmen tercihlerinin, yıllar içerisinde siyasi yelpazedeki değişimleri anlaşılmasına çalışılacaktır. Siyasi partilerin, sağ veya sol konumda bulunma kriterleri ve kavramları, birinci bölümün sonunda açıklanmıştır. Açıklanan kavramlar ışığında siyasi partilerin analizinde, partilerin siyasetteki yerleri ile ilgili olarak dört kategori belirlenmiştir. Bunlar;

- Merkez-sağ
- Merkez-sol
- İdeolojik Sağ
- İdeolojik Sol

Merkez partiler; toplum sözleşmesi kavramlarının gelişmesi ve demokrasinin toplumların içerisinde yönetim sistemi olarak yerleşmesi sürecinde halkın elde ettiği kazanımların, kesintiye uğramadan sürdürülebilmesi konusunda çalışan

partilerdir. Özellikle kentli orta sınıf ve kentli alt sınıfların bireysel hakları ve devlet sisteminin yarattığı katma değer için programlar açıklayan partilerdir. Merkez partiler, toplumların sahip oldukları özelliklerden, ayrıştırıcı olan özellikler yerine birleştirici olan özelliklerine vurgu yapan parti programlarına sahiptirler.

İdeolojik partiler: toplumların gelişimleri dolayısıyla kentleşmenin arttığı dönemlerde ortaya çıkan bireyin özgürlükleri ve adil paylaşım yerine sağ partiler için monarşi yönetimlerinin, aristokrasi sınıfının, geleneksel ve dinsel temaların ön planda tutulduğu muhafazakâr görüşlerin ağırlıklı olduğu, sol partiler için sınıf temelli yeni bir devlet yapısının egemen olmasını amaçlayan sosyalist ve komünist ideolojiye yakın parti programları olan partilerdir.

İdeolojik partilerin yönetim anlayışları, dini görüşler, ırk özellikleri veya mensup olunan sınıflar üzerinden toplumun bir kesimini diğer kesiminden üstün görme temelli parti programlarına sahiptirler.

Analiz değerlendirmesi yapılırken, Türkiye gibi çok partili demokrasi tarihi henüz yüz yılı bile bulmamış bir ülkede beklenebileceği gibi hem siyasetçilerin kendilerini konumlandırma konusundaki başarısızlıkları hem de bazı partiler hakkında seçmenlerde oluşan değerlendirme sorunlarının son derece normal olduğu unutulmamalıdır.

4. Şehirlerde yaşayan nüfus artarken, kent-kır nüfuslarında da büyük bir değişim gerçekleşmiştir. Bu oransal değişimin toplumun siyasi tercihlerinde meydana getirdiği farklılıkla ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

Analizi yapılacak milletvekilliği seçimlerinde belirlenmiş olan beş şehirde seçimlere girerek oy alan siyasi partiler için yapılan konumlandırma çalışması aşağıdaki şekildedir. Bu siyasi partilerin bir kısmının sadece tabelalarının kalması, bir kısmının da siyasi hayattan tamamen yok olmalarından ötürü, siyasi partilerin konumlandırmalarında, partilerin parti programları ve partilerin kamuoyuna yaptıkları açıklamalar temel alınmıştır. Tablodaki partiler harf sırasına göre listelenmiştir.

Tablo 25: Siyasi Partilerin Konumlandırılması

<u>SİYASİ PARTİLER ve KONUMLARI</u>	
MERKEZ-SOL	MERKEZ-SAĞ
ADALET BİRLİK PARTİSİ	ADALET PARTİSİ
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	ANAVATAN PARTİSİ
DEMOKRATİK SOL PARTİ	CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ
HALKÇI PARTİ	DOĞRU YOL PARTİSİ
MEMLEKET PARTİSİ	GENÇ PARTİ
SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ	GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ	İYİ PARTİ
YENİLİK PARTİSİ	
İDEOLOJİK SOL	İDEOLOJİK SAĞ
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ	BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ	BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	DEMOKRATİK PARTİ
İŞÇİ PARTİSİ	HÜR DAVA PARTİSİ
ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ	LİBERAL DEMOKRAT PARTİ
SOL PARTİ	MİLLET PARTİSİ
SOSYALİST PARTİ	MİLLİ SELAMET PARTİSİ
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ	MİLLİ YOL PARTİSİ
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ	MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ	MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ	REFAH PARTİSİ
VATAN PARTİSİ	SAADET PARTİSİ
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ	YENİDEN REFAH PARTİSİ
	YURT PARTİSİ
	ZAFER PARTİSİ

2.4. ŞEHİRLERDEKİ SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZLERİ

2.4.1. Antalya

"Attalos Yurdu" anlamına gelen Antalya, II. Attalos tarafından kurulmuştur. Bergama Krallığı'nın sona ermesiyle (M.Ö. 133) bir süre bağımsız kalan kent, daha sonra korsanların eline geçmiştir. M.Ö. 77'de Komutan Servilius Isauricus tarafından Roma topraklarına katılmıştır. M.Ö. 67'de Pompeius'un donanmasına üs olmuştur. M.S. 130'da Hadrianus'un Attaleia'yı ziyaret etmesi şehrin gelişmesini sağlamıştır. Bizans egemenliği sırasında piskoposluk merkezi olan Attaleia, Türklerin eline geçtikten sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Modern şehir, antik yerleşmenin üzerine kurulduğundan, Antalya'da antik çağ kalıntılarına çok az rastlanmaktadır. Görülebilen kalıntıların ilki, eski liman olarak nitelenen liman mendireğinin bir kısmı ve limanı çevreleyen surdur. Surların park dışındaki kısmında restorasyonu yapılan Hadrian Kapısı Antalya'nın en güzel antik eserlerinden biridir.

Antalya şehri ve çevresine antik çağda, "çok verimli" anlamına gelen Pamphylia, Batı kesimine ise Lykia denirdi. Milattan önce VIII.yüzyıldan itibaren buraya Ege denizinin Batı kıyılarından göçenler; Aspendos ve Side gibi şehirleri kurmuşlardır. II.yüzyıl ortalarında hüküm süren Bergama Kralı II. Attalos, Side'yi kuşatmıştı. Antalya'nın yaklaşık 75 km. doğusundaki Side'yi alamayan kral, şimdiki il merkezinin olduğu yere gelerek bir şehir kurdu. Buraya onun adı verilerek Attaleia dendi. Zaman içinde Atalia, Adalya diyenler oldu. Antalya, onun adından gelmektedir.

Yöre Doğu Roma ya da Türkiye'de tanınan adıyla Bizanslıların hâkimiyeti altındayken, 1207'de Selçuklular tarafından Türk topraklarına katıldı. Anadolu Beylikleri devrinde ise Teke Aşiretinin bir kolu olan Hamitoğulları'nın egemenliğine girdi. Osmanlılar zamanında Anadolu eyaletine bağlı Teke sancağının merkezi, şimdiki Antalya il merkeziydi. O yıllarda buraya Teke sancağı denirdi. İlin şimdiki adı ise aslında antik çağdaki adının biraz değişmiş şeklidir ve Cumhuriyet döneminde verilmiştir.

XVII.yüzyılın ikinci yarısında Antalya'ya gelen ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, kale içinde dört mahalle ve üç bin ev, kale dışında 24 mahallesi olduğunu belirtir. Şehrin çarşısı ise kale dışındaymış. Evliya Çelebi'ye göre limanı, 200 parçalık gemi alacak büyüklüktedir. İdarî bakımdan Konya'ya bağlı Teke Sancağı'nın merkezi olan

Antalya, Osmanlı imparatorluğunun son yıllarında bağımsız sancak haline getirildi. (T.C. Antalya Valiliği, 2024)

Günümüzde Antalya bütün dünyada turizm sektörü içindeki en önemli seyahat yerlerinden biri olarak görülmektedir. 2019 yılından bugüne her yıl ortalama 15 milyon üzerinde turist ziyaret ettiği ve çeşitli ülke vatandaşlarının ikamet ettiği tam bir dünya şehri olmayı başarmıştır. Antalya şehrinin 19 ilçesi (Akseki, Aksu, Alanya, Demre, Döşemealtı, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kemer, Kepez, Konyaaltı, Korkuteli, Kumluca, Manavgat, Muratpaşa, Serik) ve 911 mahallesi vardır.

Önceki bölümlerde incelenen, Türkiye’de 1980 sonrasındaki kentleşme sebeplerinden biri olarak görülen turizm sayesinde gelişen şehirlere en önemli örnektir. 1980 yılındaki nüfusu 748.706 iken 1993 yılında Büyükşehir Belediyesi statüsü kazanan şehir nüfusu yaklaşık 3,6 kat arttırarak 2023 yılında 2.688.044 kişiye ulaşmıştır.

TÜİK ile Ticaret Bakanlığı iş birliğiyle genel ticaret sistemi kapsamında üretilen dış ticaret verilerine göre; Antalya şehrinin son beş yılda gerçekleştirdiği ticaret hacmi aşağıdadır.

Tablo 26: Antalya Ticaret Verileri (2019 – 2023)

TİCARET (MİLYON \$)	ANTALYA	
	İTHALAT	İHRACAT
2019	1.055.288	1.769.892
2020	1.155.561	1.991.084
2021	1.549.720	2.434.075
2022	1.926.559	2.760.215
2023	2.233.863	2.987.697

Turizm ve hizmet sektörlerinin, bir şehrin maddi gelişimi üzerindeki gücünü anlayabilmek için Antalya şehri çok iyi bir örnektir. SEGE analizlerindeki sıralamada görünen değişim bu savı pekiştirmektedir.

Tablo 27: Antalya SEGE Sıralamaları

SEGE YIL	ANTALYA
1969	20
1972	17
1985	10
1991	11
1996	7
2003	10
2011	5
2017	5

Antalya şehri SEGE çalışmalarında 1969 yılı verilerine göre 67 şehir içerisinde, Türkiye gelişmişlik ortalama puanı olan 138 puanın altında 112 puan ile 20. sırada yer alırken, 2017 yılındaki sıralamada endeks değeri olan 1.04'ün üzerinde 1,642 puan alarak, altı gelişmişlik grubuna ayrılan ülkede, ilk grupta yer alarak 81 şehir içerisinde Türkiye'de 5. sırada yer almıştır.

Çalışmanın devamında Antalya şehri için seçim sonuçlarının olduğu tablolar ve seçmen tercihlerindeki değişimleri, açıklamaya yardımcı olacağı düşünülen grafikler sunulacaktır. Seçmen tercihlerinin yıllar içerisindeki değişimini anlayabilmek için öncelikle seçimlerde kullanılan oyların, parti konumlarına göre miktarsal dağılımları verilecektir. Bu miktarların konumlara göre yüzdelik oranlarının olduğu tablolar ve grafiklerle seçmen tercihlerindeki değişimin görsel açıdan da anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 28: Antalya Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)

ANTALYA	MİKTAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	143.634	163.982	316.527	219.467	250.294	209.131
MERKEZ-SOL	87.944	74.073	136.532	244.793	431.675	580.020
İDEOLOJİK SAĞ	24.892	80.149	44.129	259.540	684.701	755.962
İDEOLOJİK SOL	933		2.377	27.753	112.396	171.502
BAĞIMSIZ	129	4.715	-	457	1.285	1.942
Genel Toplam	257.532	322.919	499.565	752.010	1.480.351	1.718.557

Tablo 29: Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Antalya - % oran)

ANTALYA	% Oranlar					
SİYASİ PARTİ	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET PARTİSİ	54,11					0,30
ANAVATAN PARTİSİ		50,78	20,10	8,98		0,14
CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ	1,66					
DOĞRU YOL PARTİSİ			43,26	14,70		
GENÇ PARTİ				5,51		0,33
GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ						0,10
İYİ PARTİ					16,91	11,31
MERKEZ-SAĞ	55,77	50,78	63,36	29,18	16,91	12,17
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ				21,17	34,96	29,07
BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ				0,18		
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ				0,57		0,66
DEMOKRATİK PARTİ	2,34					
HÜR DAVA PARTİSİ					0,22	
LİBERAL DEMOKRAT PARTİ				0,23		
MİLLET PARTİSİ				0,27		0,12
MİLLİ SELAMET PARTİSİ	3,09					
MİLLİ YOL PARTİSİ						0,05
MİLLİYETÇİ DEMOKRASI PARTİSİ		24,82				
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	4,23			10,36	10,12	10,03
REFAH PARTİSİ			8,83			
SAADET PARTİSİ				1,02	0,96	
YENİDEN REFAH PARTİSİ						1,26
YURT PARTİSİ				0,72		
ZAFER PARTİSİ						2,80
İDEOLOJİK SAĞ	9,67	24,82	8,83	34,51	46,25	43,99
GENEL TOPLAM SAĞ	65,44	75,60	72,19	63,70	63,16	56,16

Tablo 30: Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Antalya - % oran)

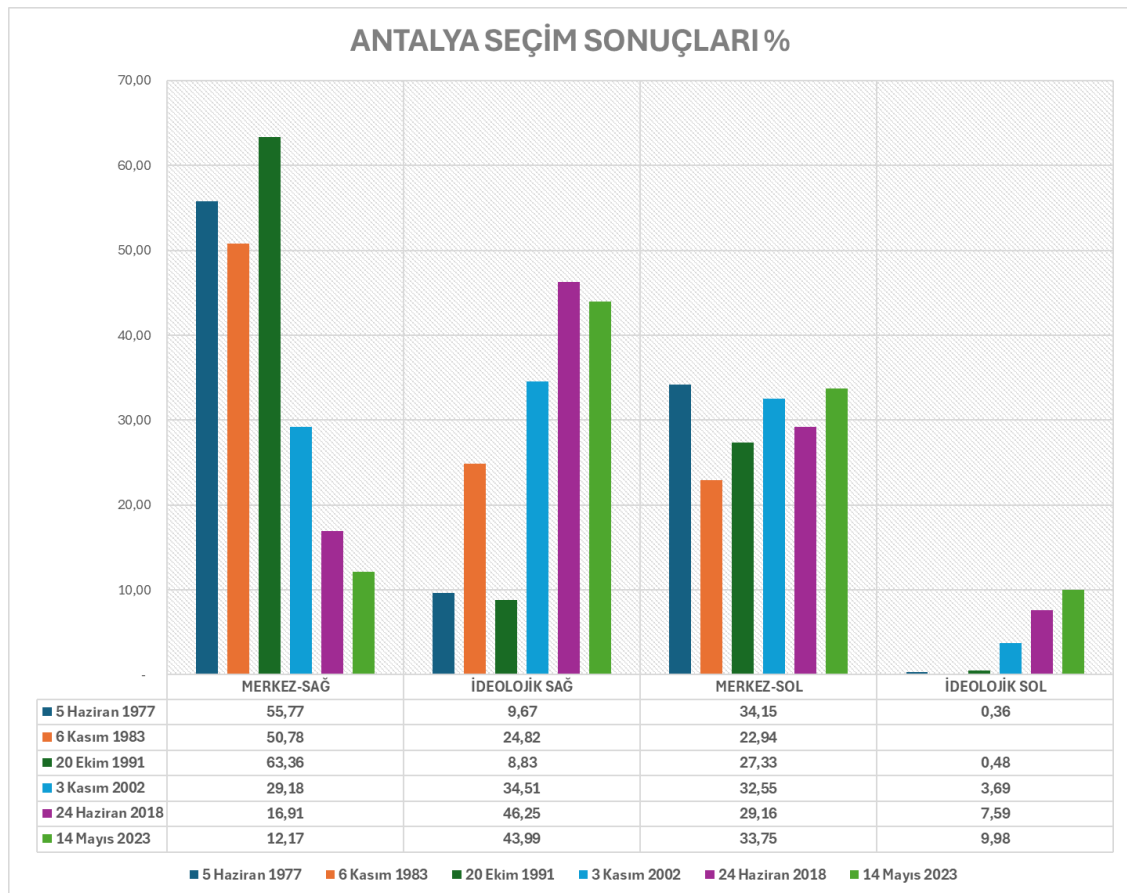
ANTALYA	% Oranlar					
SİYASİ PARTİ	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET BİRLİK PARTİSİ						0,10
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	34,15			30,91	29,16	32,31
DEMOKRATİK SOL PARTİ			4,17	0,76		
HALKÇI PARTİ		22,94				
MEMLEKET PARTİSİ						1,32
SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ			23,16			
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ				0,88		
YENİLİK PARTİSİ						0,02
MERKEZ-SOL	34,15	22,94	27,33	32,55	29,16	33,75
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ				2,78		
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ						0,06
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ						0,05
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ					7,33	
İŞÇİ PARTİSİ				0,46		
ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ				0,29		
SOL PARTİ						0,11
SOSYALİST PARTİ			0,48			
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ	0,36					
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ						4,55
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ						0,04
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ				0,16		0,15
VATAN PARTİSİ					0,26	0,10
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ						4,90
İDEOLOJİK SOL	0,36	-	0,48	3,69	7,59	9,98
Genel Toplam SOL	34,51	22,94	27,81	36,24	36,75	43,73

Partilerin siyasi olarak sağ ve sol tarafta konumlanmalarına göre yüzdelik dağılımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 31: Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı I

ANTALYA	% Oranlar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
İDEOLOJİK SAĞ	9,67	24,82	8,83	34,51	46,25	43,99
MERKEZ-SAĞ	55,77	50,78	63,36	29,18	16,91	12,17
SAĞ	65,44	75,60	72,19	63,70	63,16	56,16
İDEOLOJİK SOL	0,36		0,48	3,69	7,59	9,98
MERKEZ-SOL	34,15	22,94	27,33	32,55	29,16	33,75
SOL	34,51	22,94	27,81	36,24	36,75	43,73
BAĞIMSIZ	0,05	1,46	-	0,06	0,09	0,11
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

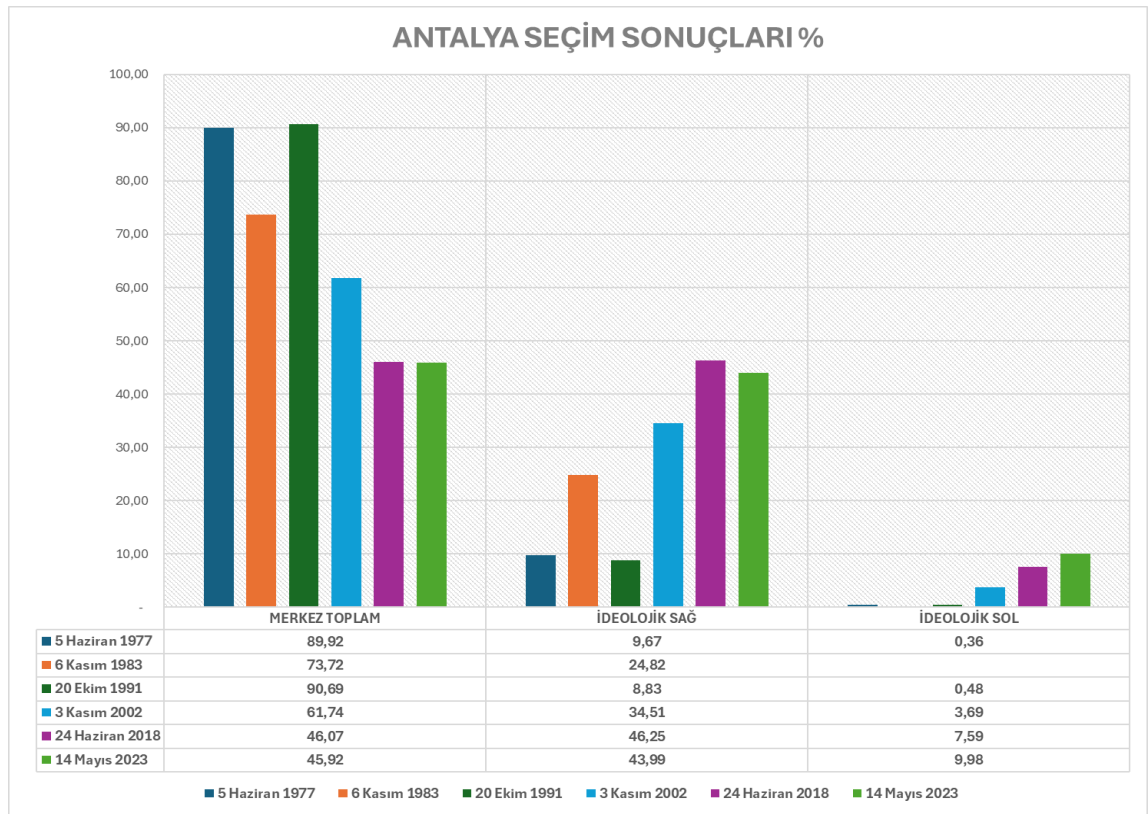
Grafik 2: Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı I

Tablo 32: Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı II

ANTALYA	% Oranlar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	55,77	50,78	63,36	29,18	16,91	12,17
MERKEZ-SOL	34,15	22,94	27,33	32,55	29,16	33,75
MERKEZ TOPLAM	89,92	73,72	90,69	61,74	46,07	45,92
İDEOLOJİK SAĞ	9,67	24,82	8,83	34,51	46,25	43,99
İDEOLOJİK SOL	0,36		0,48	3,69	7,59	9,98
İDEOLOJİK TOPLAM	10,03	24,82	9,31	38,20	53,85	53,97
BAĞIMSIZ	0,05	1,46	-	0,06	0,09	0,11
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 3: Antalya Siyasi Konumlar Dağılımı II

1969 ve 1972 yılı SEGE çalışmalarında da görüldüğü gibi Antalya şehri turizmin gelişmesi öncesi ülkede ortalamasına yakın bir Anadolu şehridir. Seçmenlerin siyasi tercihlerine açısından da Türkiye ortalamasına yakın bir davranış gösteren şehirde ideolojik sağ ve merkez-sağ oyların çoğunlukta olduğu bir şehir olduğu görülmektedir. 1977 seçimlerinde % 65,44 olan sağ oyların toplamı, 1983 seçimlerinde, 1980 Askeri

darbesinin etkisi ile milliyetçi duyguların öne çıkması ve sol partilerin baskılanması sonucunda artarak %75,6 seviyesine ulaşmıştır. Ancak ülkedeki değişim ve gelişimin etkisi ile geçen kırk yıllık sürede şehirdeki sağ oylarda yaklaşık olarak % 20 civarında bir düşüş görülmüştür. 2023 yılındaki seçimde sağ oyların toplamı % 56,16 ve sol oyların toplamı ise % 43,73 olarak gerçekleşmiştir.

1991 seçimi sonrasında en yüksek oy oranlarına ulaşan merkez partiler, halkın kendilerine gösterdiği teveccühü değerlendirememişler hem merkez-sol hem de merkez-sağ partilerde görülen dağınık ve parçalı yapılar ekonomik ve sosyal krizlere sebep olmuşlardır. Ülkenin tamamında görülen merkez-sağ oylardaki dramatik düşüş Antalya’da da görülmüştür. 1977 yılında % 55,77 olan merkez sağ oy oranı 2002 yılı sonrasındaki seçimlerde ideolojik sağ partilere geçerek 2023 seçiminde % 12,17 seviyesine düşmüştür.

1977 seçimleri öncesindeki seçimlerde seçmen tercih oranı % 30’un altında olan merkez-sol siyasi partiler, Kıbrıs Barış Harekatı’nın da etkisi ile bütün ülkede olduğu gibi Antalya’da da artarak seçimler tarihindeki en yüksek oran olan % 34,15 seviyesine gelmişlerdir. Merkez-sol partiler 2023 yılı seçimlerinde bu orana yaklaşıyorlar da halen daha ulaşamamışlardır.

Ancak şehrin turizm neticesinde gelişen ekonomisi sebebiyle aldığı hem yurtiçi hem de yurt dışı göçler neticesinde gerçekleşen demografik değişimlerin de etkileri neticesinde ideolojik sol oyların artması ile şehirdeki sol oylar 2023 yılı seçimlerinde son yarım yüzyıldaki en yüksek seviyesine ulaşarak % 43,73 seviyesine ulaşmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren doğu bölgelerinden Antalya şehrine gelen göçler ile ilgili net veriler olmamakla birlikte, turizm ve hizmet sektörleri dolayısı ile aldığı ülke içi göçlerin büyük miktarını terör sebebi ile göç edilen ülkenin doğusundaki şehirlerden almaktadır.

Önceki veriler güvenilir olmamakla beraber TÜİK verileri içerisinde yurt içindeki nüfus hareketlerini takip edebilmek için 2008 yılından itibaren uygulanan ADNKS verileri kullanılmaktadır. Bu veriler ile oluşturulan tablolar aşağıdadır.

Tablo 33: Antalya Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)

ANTALYA			
YILLAR	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2008	92.031	55.806	36.225
2009	75.696	58.632	17.064
2010	86.907	61.662	25.245
2011	89.731	62.875	26.856
2012	83.596	62.893	20.703
2013	88.605	64.075	24.530
2014	93.057	64.631	28.426
2015	96.441	68.374	28.067
2016	79.203	73.119	6.084
2017	87.232	72.178	15.054
2018	95.920	80.349	15.571
2019	100.140	68.494	31.646
2020	83.035	62.325	20.710
2021	88.305	80.505	7.800
2022	92.004	78.986	13.018
2023	102.901	77.268	25.633
TOPLAM	1.434.804	1.092.172	342.632

Tablo 34: Antalya Yurt İçi Göç Hareketlerinde Doğu İlleri Miktarı (2008-2023)

Göç Veren Şehir	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
ADİYAMAN	12.923	7.319	5.604
AĞRI	7.058	3.317	3.741
ARDAHAN	1.164	931	233
BATMAN	13.506	8.605	4.901
BİNGÖL	3.282	2.195	1.087
BİTLİS	6.220	3.205	3.015
DİYARBAKIR	37.319	18.779	18.540
GAZİANTEP	35.786	20.801	14.985
HAKKARİ	4.944	2.602	2.342
İĞDIR	2.856	1.574	1.282
KARS	4.022	2.220	1.802
KİLİS	2.775	1.830	945
MARDİN	17.655	9.370	8.285
MUŞ	4.780	2.581	2.199
SİİRT	4.158	2.626	1.532
ŞANLIURFA	48.409	28.464	19.945
ŞIRNAK	9.564	6.055	3.509
TUNCELİ	2.590	1.887	703
VAN	35.624	17.815	17.809
Toplam	254.635	142.176	112.459
Toplam göç hareketleri içindeki oran (%)	17,75	13,02	32,82

Görüleceği gibi doğu bölgelerindeki illerden Antalya'ya gelen göçler tüm göç hareketleri içerisinde % 17,75'lik bir oran oluştursalar da şehirde kalıcılık oluşturma açısından net göç oranının % 32,82'sini oluşturmaktadır. Yani şehrin demografik yapısında kalıcı etkileri olan asıl göç hareketleri, yukarıdaki tabloda bulunan şehirlerden gelen vatandaşlar tarafından yaratılmıştır.

Bu etkinin demografideki son durumu, 2014 yılından itibaren TÜİK verilerinde yer alan doğum yerlerine göre şehir nüfusları verileri aracılığı ile oluşturulan tablo ile daha net görülecektir. Çünkü turizm sayesinde tam bir dünya şehri olan Antalya hem yurt içi hem de yurt dışı göçler sonucunda demografik yapısı ve dolayısı ile seçmen tercihleri değişen bir şehirdir.

Tablo 35: Antalya İli Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)

DOĞUM YERİ	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ADIYAMAN	10.313	11.046	11.235	11.469	11.855	12.369	12.609	12.809	13.163	14.877
AĞRI	6.760	7.039	7.175	7.442	7.690	7.922	8.115	8.389	8.610	8.879
ARDAHAN	1.808	1.889	1.913	1.957	1.981	2.027	2.054	2.075	2.107	2.164
BATMAN	12.930	13.649	13.946	14.312	14.601	15.086	15.417	15.645	15.861	16.313
BİNGÖL	2.216	2.284	2.342	2.437	2.447	2.589	2.662	2.829	2.871	3.000
BİTLİS	6.256	6.552	6.767	6.988	7.137	7.423	7.505	7.752	7.872	8.012
DIYARBAKIR	25.826	27.191	28.144	28.784	29.652	31.189	32.414	33.619	34.884	36.642
GAZİANTEP	18.724	20.002	20.715	21.705	22.997	24.712	25.404	25.950	26.556	28.116
HAKKARİ	2.386	2.603	2.773	2.882	2.906	3.052	3.151	3.393	3.545	3.711
İĞDIR	2.484	2.563	2.581	2.672	2.686	2.670	2.742	2.819	2.922	2.937
KARS	5.943	6.129	6.165	6.308	6.383	6.471	6.498	6.556	6.615	6.670
KİLİS	2.489	2.643	2.737	2.811	2.930	3.049	3.105	3.124	3.180	3.300
MARDİN	12.410	13.275	14.052	14.455	15.066	16.064	16.527	17.100	17.762	18.325
MUŞ	5.363	5.576	5.617	5.823	5.857	6.025	6.103	6.168	6.267	6.369
ŞANLIURFA	20.400	21.920	22.656	23.765	25.640	29.039	30.540	32.156	34.026	35.236
ŞIRNAK	3.942	4.400	4.830	5.066	5.215	5.670	5.920	6.072	6.305	6.677
TUNCELİ	3.907	3.981	3.965	3.982	3.968	3.989	4.125	4.142	4.146	4.143
VAN	17.479	19.079	20.183	21.266	21.838	22.794	23.690	25.161	26.639	28.320
TOPLAM DOĞU İLLERİ NÜFUSU	161.636	171.821	177.796	184.124	190.849	202.140	208.581	215.759	223.331	233.691
ANTALYA NÜFUSU	2.222.562	2.288.456	2.328.555	2.364.396	2.426.356	2.511.700	2.548.308	2.619.832	2.688.004	2.696.249
DOĞU İLLERİ NÜFUS ORANI (%)	7,27	7,51	7,64	7,79	7,87	8,05	8,19	8,24	8,31	8,67
TOPLAM YURTDIŞI NÜFUSU	78.061	86.360	94.025	92.988	118.432	149.772	149.355	196.561	236.879	203.164
YURTDIŞI NÜFUS ORANI (%)	3,51	3,77	4,04	3,93	4,88	5,96	5,86	7,50	8,81	7,54

Antalya, geçen yıllarda SEGE sıralamalarında ülkenin yirminci sırasından beşinci sırasına çıkarak hem ekonomik açıdan hem de kentleşme açısından ülkenin örnek şehirlerinden olmuştur. Ancak çalışmanın önceki bölümlerinde özellikle terör sebebi ile göç başlığında anlatılan sebeplerle ülkenin doğu bölgelerinden şehre yüksek miktarda göç geldiği belirtilmişti. Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi 2014 yılında şehirdeki nüfus içinde doğu illerinde doğan vatandaşların oranı % 7,27 iken on yıl içerisinde, 2023 yılında toplam nüfus içindeki oran % 8,67'ye ulaşmıştır.

Aynı dönemde asıl büyük değişim ise yurt dışı doğumlu nüfus oranında görölmüőtür. 2014 yılında Şehirdeki nüfusun sadece % 3,51'i yurt dışında doğan kiőilerden oluőurken son on yıl içerisinde ölkedeki ve komşu ölkelerdeki siyasi ve sosyolojik sorunlar sebebi ile yurt dışı doğumlu kişilerin oranı % 215 artarak 2023 yılında Şehir nüfusunun % 7,54'üne varmıőtır.

Bu kadar hızlı demografik değişimler geğiren bütün toplumlarda ideolojik uçlardaki partilerin oy oranlarının artması en beklenen sonuğtur. Antalya Şehrinde de bu sonuç geręekleőmiő hem ideolojik sağ hem de ideolojik sol partiler içerisinde milli duygulara hitap eden parti programlarına sahip partilerin oylarında artıőlar geręekleőmiőtir. Ölkedeki Türk kimliğinin gelişimi için ęalıőtıęını iddia eden ideolojik sağ partiler ve Kürt kimliğinin gelişimi için ęalıőtıęını iddia eden ideolojik sol partiler Şehirdeki oylarını arttırmışlardır.

Ana inceleme konusu olan merkez-sağ ve merkez-sol oylardan oluşan merkez oyların oranı ise kentte yaşayan nüfusun ve sosyoekonomik verileri gelişen bir kente uygun olmayarak kırk altı yıl içerisinde yarıya yakın düşüş göstermiştir. Şehirde,1977 yılındaki seçimde merkezdeki oyların oranı % 89,92 iken 2023 yılındaki milletvekilliği seçiminde merkez oylar % 46 oranına düşmüştür.

ęalıőmanın hipotezi olan kentleşmenin artması ile Şehirlerdeki seçmenlerin tercihlerinin merkez partilerde toplanması gerektiği önermesi, Antalya Şehri için 1977 yılından beri geçen kırk altı yılın sonunda 2023 yılı seçim sonuçlarına göre yanlıőlanmıőtır.

2.4.2. Kayseri

Kayseri’de bilinen ilk yerleşim alanı, iskanın Erken Tunç Çağında başladığı Kültepe (Kaniş/Karum)’dir. Kültepe’yi Hitit öncesi Anadolu’nun yerli halkı olan Hattiler kurmuşlardır. Kültepe’de, M.Ö. 4000 yıllarından Roma Çağı sonuna kadar devamlı olarak yerleşim vardır. M.Ö. 280 yıllarında kurulan Bağımsız Kapadokya Krallığının başkenti olan Mazaka, bu dönemde 400 bin nüfuslu büyük bir şehirdi. M.S. 17 yılında Roma Devletinin eline geçen Mazaka, Romanın bir eyaleti olmuş ve ismi, Kaisareia olarak değiştirilmiştir.

395 yılında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu içerisinde yer alan bu bölgede, büyük bir şehir olarak yerini korumuştur. 691 ve 721 yıllarında Kayseri, kısa sürelerle Arapların akınlarına uğramış ve 1071 yılında Malazgirt zaferinden sonra Türk topraklarına katılmıştır. 1127 yılında Danişmentliler’in, 1162 yılında ise Anadolu Selçuklularının olan şehir, Selçuklular zamanında Konya’dan sonra ikinci başkent olmuştur. 1244 yılında İlhanlıların saldırısına uğramış, bir süre Moğol-İlhanlı valilerince yönetilmiştir.

Kayseri, 1343 yılında Eretna Beyliğinin, 1398 yılında Osmanlıların eline geçmiştir. 1402 yılında Ankara savaşından sonra Karamanoğullarının ve Dulkadiroğullarının olan şehir, Fatih Sultan Mehmet zamanında, Gedik Ahmet Paşa tarafından 1474 yılında, Karamanoğulları Beyliği’ne son verilerek, Karaman, Konya ve Kayseri Bölgeleri Osmanlı toprağına katıldı. Kayseri 1476’dan itibaren Karaman eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. 1515 yılında Yavuz Sultan Selim’in İran seferi dönüşünde kesin olarak Osmanlı imparatorluğına bağlamıştır. 1839 tarihinde Bozok Eyaletinde, 1867 tarihinde de bağımsız sancak merkezi olarak Osmanlı idari taksimatında yerini aldı.

Kayseri, Cumhuriyet ile 1924 Anayasası gereğı vilayet oldu. 1924 Anayasası ile il statüsüne kavuşan Kayseri’nin 1928’de Merkez, İncesu, Bünyan, Develi ve Aziziye (Pınarbaşı) olmak üzere, 5 kazası (İlçe), 21 nahiyesi (bucak) ve 314 köyü vardı.

19 Aralık 1919’da Mustafa Kemal ilk kez Kayseri’ye geldi. Ekim 1926 da Uçak Montaj Fabrikası, Mayıs 1927 de Ankara- Kayseri demiryolu hizmete girmiştir. Mart 1930 tarihinde müze açılmıştır. 1935’te Kayseri Bez Fabrikası kurulmuştur. 1935 nüfus

sayımında Ürgüp'ün Kayseri'ye bağlı olduğunu görmekteyiz. Ürgüp daha sonra, il olan Nevşehir'e bağlandı. Cumhuriyetle birlikte Kayseri de sanayi, ticari, eğitim, kültür vb. konularda önemli gelişmeler olmuş ve bu gelişmeler günümüzde de artarak devam etmektedir. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023)

Bugün Kayseri'nin; 16 ilçesi (Akkışla, Bünyan, Develi, Felahiye, Hacılar, İncesu, Kocasinan, Melikgazi, Özvatan, Pınarbaşı, Sarioğlan, Sarız, Talas, Tomarza, Yahyalı ve Yeşilhisar), 68 belediyesi ve 406 köyü bulunmaktadır.

Anadolu'nun en eski yerleşim ve ticaret merkezlerinden biri olan Kayseri şehri Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da Anadolu'da sanayi ve ticaretin gelişmesi ile göç alan bir yapıda olmuştur. 1980 yılı nüfus sayımında 380.352 kişi şehirde, 398.031 kişi kırdaki nüfusa sahip olan Kayseri, son kırk üç yılda nüfusunu % 85 arttırarak, 2023 yılında 1.247.740'ı yoğun ve orta yoğun kentte, 193.783'ü kırdaki nüfusa ulaşmıştır.

TÜİK ile Ticaret Bakanlığı iş birliğiyle genel ticaret sistemi kapsamında üretilen dış ticaret verilerine göre; Kayseri şehrinin son beş yılda gerçekleştirdiği ticaret hacmi aşağıdadır.

Tablo 36: Kayseri Ticaret Verileri (2019 – 2023)

TİCARET (MİLYON \$)	KAYSERİ	
	İTHALAT	İHRACAT
2019	1.066.746	2.496.210
2020	1.229.581	2.625.611
2021	1.774.328	3.608.960
2022	1.844.177	3.911.950
2023	1.603.491	3.625.123

SEGE ölçümleri sonucu Kayseri şehrinin gösterdiği gelişim tablosu aşağıdadır.

Tablo 37: Kayseri SEGE Sıralamaları

SEGE YIL	KAYSERİ
1969	15
1972	19
1985	19
1991	23
1996	15
2003	19
2011	17
2017	17

Kayseri şehri SEGE çalışmalarında 1969 yılı verilerine göre 67 şehir içerisinde, Türkiye gelişmişlik ortalama puanı olan 138 puanın altında 118 puan ile 15. sırada yer alırken, 2017 yılındaki sıralamada en üst endeks değer olan 1.04'ün altında 0,56 puan olarak, altı gelişmişlik grubuna ayrılan ülkede, ikinci grupta yer alarak Türkiye'de 81 şehir içerisinde 17. sırada yer almıştır.

Çalışmanın bu kısmında, Kayseri şehrindeki seçmenlerin, oy verme kararlarının değişimi partilerin siyasi yelpazedeki konumlarına göre verilecektir.

Tablo 38: Kayseri Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)

KAYSERİ	Miktar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	107.603	158.684	175.378	60.265	96.334	95.901
MERKEZ-SOL	75.204	64.697	90.979	61.173	108.268	172.282
İDEOLOJİK SAĞ	55.529	47.624	123.616	354.826	647.498	648.554
İDEOLOJİK SOL	1.531		1.479	10.630	22.086	18.275
BAĞIMSIZ	414	8.122	-	13.285	795	12.309
Genel Toplam	240.281	279.127	391.452	500.179	874.981	947.321

Tablo 39: Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Kayseri - % oran)

KAYSERİ	% Oranlar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET PARTİSİ	31,82					0,01
ANAVATAN PARTİSİ		56,85	22,84	1,83		0,00
CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ	12,97					
DOĞRU YOL PARTİSİ			21,96	5,25		
GENÇ PARTİ				4,96		0,14
GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ						0,00
İYİ PARTİ					11,01	9,97
MERKEZ-SAĞ	44,78	56,85	44,80	12,05	11,01	10,12
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ				54,34	50,63	40,73
BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ				0,70		
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ				1,46		1,88
DEMOKRATİK PARTİ	0,88					
HÜR DAVA PARTİSİ					0,17	
LİBERAL DEMOKRAT PARTİ				0,22		
MİLLET PARTİSİ				0,17		0,10
MİLLİ SELAMET PARTİSİ	9,02					
MİLLİ YOL PARTİSİ						0,07
MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ		17,06				
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	13,21			11,42	21,48	19,01
REFAH PARTİSİ			31,58			
SAADET PARTİSİ				2,27	1,72	
YENİDEN REFAH PARTİSİ						3,49
YURT PARTİSİ				0,35		
ZAFER PARTİSİ						3,18
İDEOLOJİK SAĞ	23,11	17,06	31,58	70,94	74,00	68,46
Genel Toplam SAĞ	67,89	73,91	76,38	82,99	85,01	78,59

Tablo 40: Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Kayseri - % oran)

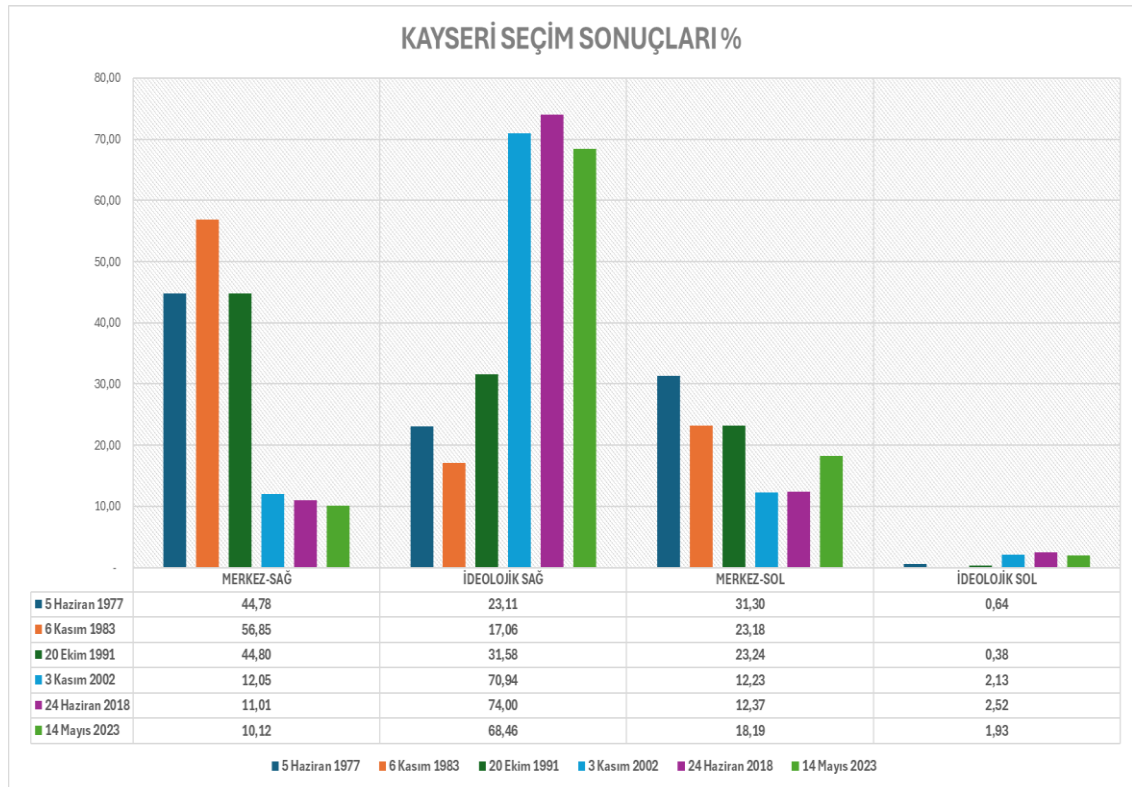
KAYSERİ	% Oranlar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET BİRLİK PARTİSİ						0,00
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	31,30			11,34	12,37	17,24
DEMOKRATİK SOL PARTİ			7,55	0,56		
HALKÇI PARTİ		23,18				
MEMLEKET PARTİSİ						0,91
SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ			15,69			
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ				0,33		
YENİLİK PARTİSİ						0,03
MERKEZ-SOL	31,30	23,18	23,24	12,23	12,37	18,19
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ				1,55		
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ						0,05
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ						0,05
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ					2,37	
İŞÇİ PARTİSİ				0,34		
ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ				0,14		
SOL PARTİ						0,04
SOSYALİST PARTİ			0,38			
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ	0,36					
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ	0,28					0,47
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ						0,02
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ				0,11		0,05
VATAN PARTİSİ					0,15	0,11
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ						1,14
İDEOLOJİK SOL	0,64		0,38	2,13	2,52	1,93
Genel Toplam SOL	31,94	23,18	23,62	14,36	14,90	20,12

Kayseri şehri seçmen tercihlerinde gerçekleşen değişimlerin, önce sağ ve sol parti dağılımları daha sonra da merkez partiler ve diğerleri olarak belirtildiği tablo ve grafikler aşağıdaki gibidir.

Tablo 41: Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı I

KAYSERİ	% Oranlar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
İDEOLOJİK SAĞ	23,11	17,06	31,58	70,94	74,00	68,46
MERKEZ-SAĞ	44,78	56,85	44,80	12,05	11,01	10,12
SAĞ	67,89	73,91	76,38	82,99	85,01	78,59
İDEOLOJİK SOL	0,64		0,38	2,13	2,52	1,93
MERKEZ-SOL	31,30	23,18	23,24	12,23	12,37	18,19
SOL	31,94	23,18	23,62	14,36	14,90	20,12
BAĞIMSIZ	0,17	2,91	-	2,66	0,09	1,30
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

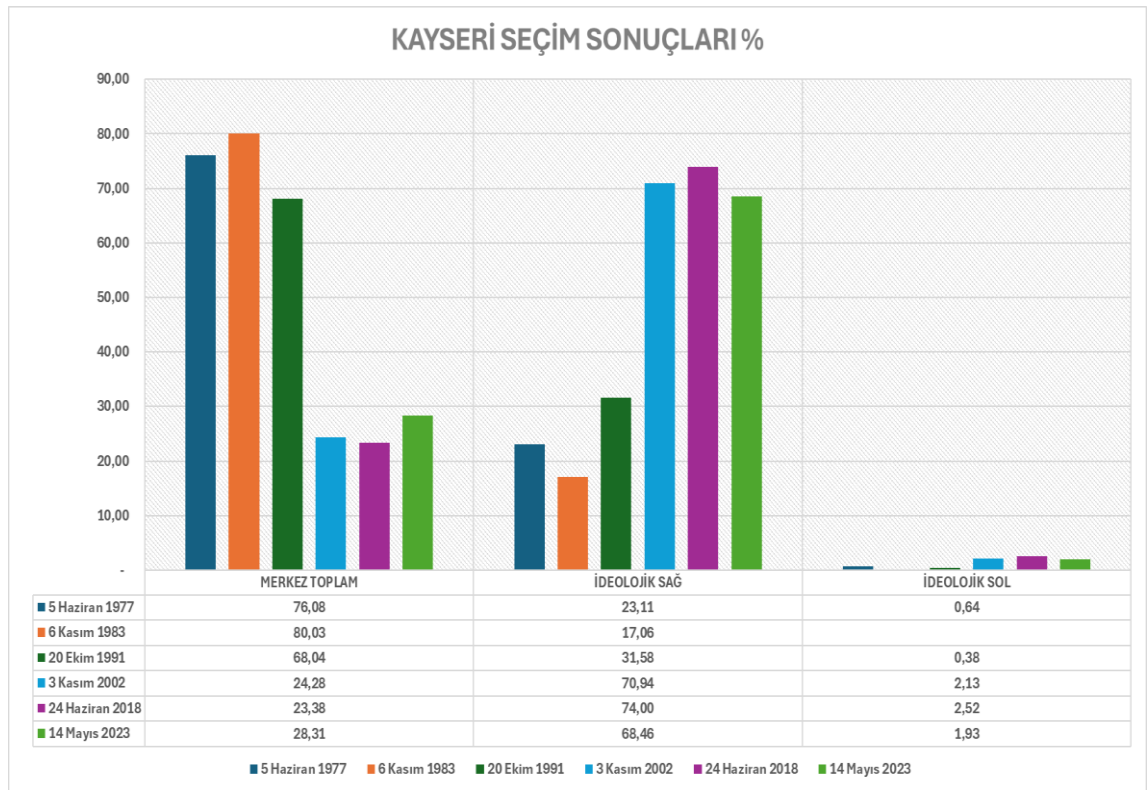
Grafik 4: Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı I

Tablo 42: Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı II

KAYSERİ	% Oranlar					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	44,78	56,85	44,80	12,05	11,01	10,12
MERKEZ-SOL	31,30	23,18	23,24	12,23	12,37	18,19
MERKEZ TOPLAM	76,08	80,03	68,04	24,28	23,38	28,31
İDEOLOJİK SAĞ	23,11	17,06	31,58	70,94	74,00	68,46
İDEOLOJİK SOL	0,64		0,38	2,13	2,52	1,93
İDEOLOJİK TOPLAM	23,75	17,06	31,96	73,07	76,53	70,39
BAĞIMSIZ	0,17	2,91	-	2,66	0,09	1,30
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 5: Kayseri Siyasi Konumlar Dağılımı II

Kayseri şehri, İç Anadolu şehirlerinin geneli gibi seçmen tercihlerinin, siyaseten sağ konumdaki partiler tarafında olduğu bir kenttir. 1977 yılı seçimleri incelendiğinde partilerin oylarında, sağ partiler % 67,89 sol partiler % 31,94 şeklinde dağılım görülmektedir. İç Anadolu bölgesindeki şehirler, 1980 darbesi sonrası Türkiye'nin tamamını etkileyen sol oyların baskılanması sürecinin en çok hissedildiği şehirlerdir.

Kayseri’de de 1983 seçimleri ile başlayan bu süreç 2018 yılındaki seçimde sağ partilerin % 85,01 alması ile tepe noktasına ulaşmıştır. 2023 yılında ise sağ partilerin oylarının oranı % 78,59’a düşmüştür. Sol partiler ise son kırk altı yıl içerisinde 1977 yılındaki % 31,94 seviyesine hiçbir seçimde ulaşamamışlardır. Ancak şehirdeki sol oyların sistemli olarak düşüşleri 2007 yılındaki % 10,4 miktarı ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. Daha sonraki her seçimde artışa geçen sol oylar, 2023 yılındaki son genel seçimde ise % 20,12 seviyesine yükselmiştir.

Kayseri’de seçmen tercihlerindeki dikkat çekici olan en büyük değişiklik merkez-sağ partilerin oylarındaki değişimdir. 1983 seçiminde % 56,85 ile en yüksek oy oranına ulaşan merkez-sağ oylar 2002 seçiminde % 12,05’e düşmüştür. 2023’teki son seçimde ise merkez-sağ partiler oyların ancak % 10,02’sini alabilmişlerdir.

Kayseri şehri, merkez-sağ partilerin güç kaybettiği dönemde milliyetçi ve muhafazakâr seçmen yoğunluğu sebebi ile ideolojik sağın büyük güç kazandığı bir şehir olmuştur. Seçmen tercihleri incelendiğinde 1977 seçiminde ideolojik sağ oyların % 23,11 seviyelerinde olduğu görülmektedir. 1991 yılındaki seçimde alınan % 31,58 oy oranı ile tırmanışa geçen ideolojik sağ oylar, 2018 yılına gelindiğinde ise % 74 ile tepe noktasına ulaşmıştır. 2023’teki son genel seçimde ise ideolojik sağ oylar düşüş göstererek % 68,46 seviyesine gerilemiştir.

Kayseri, ticaret ve sanayi kenti olarak öne çıksa da göç konusunda ülkenin diğer sanayi merkezlerine göre daha kısıtlı bir coğrafyadan göç almıştır. Şehre gelen göçlerin, çoğunlukla İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki yakın şehirlerden gerçekleşmesi sebebi ile şehirdeki demografik durum radikal değişimlere uğramamıştır. Bu sebeple de geçen yıllarda seçmen tercihlerindeki sağ ve sol oyların oranlarında büyük değişiklikler görülmemiştir. Şehirdeki nüfus hareketleri ile ilgili tablolar aşağıda dikkatinize sunulmuştur.

ADNKS sisteminden alınan verilerle hazırlanan tablolar aşağıdadır.

Tablo 43: Kayseri Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)

KAYSERİ			
YILLAR	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2008	30.021	28.621	1.400
2009	31.075	28.831	2.244
2010	37.842	30.380	7.462
2011	34.387	31.787	2.600
2012	33.917	30.143	3.774
2013	36.580	33.789	2.791
2014	40.957	33.374	7.583
2015	37.832	36.087	1.745
2016	35.573	35.540	33
2017	38.958	36.863	2.095
2018	38.690	48.047	- 9.357
2019	40.579	39.013	1.566
2020	31.766	30.033	1.733
2021	40.628	39.915	713
2022	38.374	38.902	- 528
2023	23.463	24.123	- 660
Genel Toplam	570.642	545.448	25.194
	2008	2023	Fark
Nüfus	1.184.386	1.441.523	257.137
		Göç Oranı (%)	9,8

Görüldüğü gibi 2023 yılı nüfusu 1.441.523 kişi olan şehirde göçün sağladığı pozitif etki sadece 25.194 kişidir. Son on beş yılda şehirde gerçekleşen nüfus artışı içerisinde göçün katkısı sadece % 9,8'dir

Şehirdeki seçmen tercihlerinin sağ partilerde statik kalmasının sebebi olarak görülen göçlerle gelen nüfusun benzer bölgelerden olduğu önermesi için net göç miktarı artıda olan şehirler incelendiğinde karşımıza çıkan tablo aşağıdadır. Bu bölgeler çalışmanın geçmiş bölümlerinde açıklandığı şekilde Türkiye'de sanayileşme ve kentleşme oranı en az olan, kentleşmenin getirdiği yeniliklerden en az faydalanan bölgelerdir.

Tablo 44: Kayseri Yurt İçi Göç Aldığı İller (2008 - 2023)

KAYSERİ			
Göç Veren Şehir	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
SİVAS	48.537	35.384	13.153
YOZGAT	41.110	30.163	10.947
KAHRAMANMARAŞ	29.356	19.834	9.522
ADANA	25.879	19.451	6.428
NEVŞEHİR	31.010	25.203	5.807
AĞRI	6.693	3.332	3.361
NİĞDE	17.996	15.588	2.408
MALATYA	9.794	7.434	2.360
ERZURUM	7.264	5.169	2.095
MERSİN	14.814	13.160	1.654
TOPLAM	232.453	174.718	57.735
%	40,74	32,03	229,16

Kayseri şehrinde yukarıdaki on şehir, şehre gelen iç göç miktarına en çok katkı sağlayan şehirlerdir. 15 yılda şehir göç hareketleri sonucu 25.194 kişilik nüfus kazanırken sadece bu on şehirden 57.735 kişi göç fazlası vermiştir. Bu şehirler, şehrin aldığı toplam göç miktarının % 40,74'ünü, verdiği toplam göç miktarının ise % 32,03'ünü etkilemektedir. Şehirdeki seçmen tercihlerinin ideolojik sağ partilere doğru olmasının sebebi olarak görülebilecek bu oranların analizini derinleştirmek için göç veren şehirlerde doğanların, şehir nüfusundaki oranlarını (Tablo 40) görmek aydınlatıcı olmuştur.

Tablo 45: Kayseri İli Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)

DOĞUM YERİ	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ADANA	17.101	17.460	17.768	18.315	18.480	18.738	18.838	19.148	19.491	19.649
AĞRI	13.081	13.256	13.289	13.462	13.463	13.509	13.553	13.691	13.797	13.893
ERZURUM	8.880	9.007	8.991	9.141	9.033	8.987	8.994	9.092	9.227	9.247
KAHRAMANMARAŞ	21.297	21.885	21.957	22.408	21.151	22.601	22.454	23.182	23.563	25.770
MALATYA	3.805	3.971	3.940	4.035	4.068	4.119	4.079	4.195	4.385	5.609
MERSİN	4.422	4.655	4.735	5.034	5.236	5.261	5.101	5.073	5.210	5.373
NEVŞEHİR	24.010	24.423	24.694	25.126	24.926	25.084	25.176	25.369	25.528	24.867
NİĞDE	8.348	8.605	8.855	9.086	8.935	9.318	9.355	9.695	9.764	9.509
SİVAS	51.452	52.141	52.660	52.994	51.492	52.610	52.905	53.423	53.717	52.603
YOZGAT	41.049	41.574	41.890	42.270	41.222	41.797	42.036	42.411	42.337	41.008
ARA TOPLAM	193.445	196.977	198.779	201.871	198.006	202.024	202.491	205.279	207.019	207.528
KAYSERİ	975.186	986.817	1.000.662	1.010.060	1.019.001	1.029.079	1.044.813	1.047.191	1.051.743	1.053.547
TOPLAM NÜFUS	1.168.631	1.183.794	1.199.441	1.211.931	1.217.007	1.231.103	1.247.304	1.252.470	1.258.762	1.261.075
TOPLAM ŞEHİR NÜFUSU	1.322.376	1.341.056	1.358.980	1.376.722	1.389.680	1.407.409	1.421.455	1.434.357	1.441.523	1.445.683
%	88,37	88,27	88,26	88,03	87,57	87,47	87,75	87,32	87,32	87,23

Görüleceği gibi Kayseri şehrine en çok göç veren şehirlerde doğan vatandaşlarla Kayseri’de doğan vatandaşların toplam miktarları, şehir nüfusunun yaklaşık % 88’ini oluşturmaktadır. Bu oran son on yılda çok küçük oranlarda değişse de halen daha yüksek oranını korumaktadır.

Bütün bu verilerin ışığında seçimlerde Kayseri şehrindeki merkez partilerin seçmen tercihlerine bakıldığında 1977 yılındaki seçimde % 76,08 olarak gerçekleşmiştir. Düzenli olarak azalan merkez oylar 2018 yılında en az oran olarak % 23,38 olmuş fakat 2023 yılındaki seçimde % 28,31 oranına yükselmiştir. Bu değişimde az önce bahsedilen şehirlerden gelen nüfusun oranının az da olsa düşmesinin sebep olup olmadığı yönünde bir veri bulunamamıştır.

Çalışmanın hipotezi olan kentleşmenin artması ile şehirlerdeki seçmenlerin tercihlerinin merkez partilerde toplanması gerektiği önermesi, Kayseri şehri için 1977 ile 2023 yılları arasındaki altı seçimin sonuçlarına göre değerlendirmeye alınmıştır. Kayseri şehrinde 1950 nüfus sayımında kent-kır ayrımına bakıldığında kentli nüfus oranı, toplam nüfusunun % 25,3 oranında iken 2023 yılı itibari ile yoğun ve orta yoğun kent merkezinde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı % 87’ye ulaşmasına rağmen seçim sonuçlarındaki merkez partilerin oranları, çalışmanın hipotezinin Kayseri şehri için yanlışlandığını göstermiştir.

2.4.3. Sakarya

Sakarya ilinin bilinen tarihi Hititlerle başlar. Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hititler, bu bölgeyi sınırları içinde bulundurmışlardır. Hitit Devleti iç karışıklıklar ve bölünmeler neticesi yıkılınca, bu bölge Friglerin eline geçti. Dış güçlerin tahrikiyle iç karışıklıklar ve bölünmelerden sonra yıkılan Friglerin yerine bölgeye Lidyalılar hâkim oldular. Persler, M.Ö. VI. asırda Lidya Devletini yenerek Anadolu'nun mühim kısmını işgal ettiler. M.Ö. 1. asırda Roma İmparatorluğu, bu bölgeyi kendi topraklarına kattı.

M.S. 365'te Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Anadolu'nun diğer kısımları gibi Bitinya bölgesi de Doğu Roma'nın payına düştü. Bizans devrinde bugünkü Adapazarı havzasında hiçbir yerleşim izi mevcut değildir. 13. asrın sonlarına doğru Osman Gazi'nin komutanlığında Konuralp, bugünkü Adapazarı havzasını fethetmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde (1648) Adapazarı'ndan Bolu'nun nahiyesi diye bahsedilmekte ve bu yörenin yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Bugünkü şehrin adı, Ada köyünde kurulan pazara mahsullerini satmak üzere civar köylerden ve göçebe aşiretlerinden gelen halk tarafından Adapazarı olarak verilmiştir.

I. Mahmut zamanında (1837) Adapazarı kaza haline gelmiştir. 19. asrın sonlarına doğru Kocaeli'nin kazası olmuştur. 22 Haziran 1954 tarihinde 6419 sayılı kanunla il olmuş ve Sakarya adını almıştır. Adapazarı ve civarının ilk Türk sakinleri, göçebeliği terk ederek yerleşik düzene geçen Türkmen aşiretleri yörüklerdir. Bugün Adapazarı mahallelerinin adları Türk oymaklarının adları ile anılır. (Tığcılar, Hasırcılar, Semerciler, Papuçcular, Yağcılar, Çıracılar gibi.) Adapazarı'nın Kurtuluş Savaşında da önemli bir yeri vardır. Ali Fuat Cebesoy, Sırrı Bey, Hasan Cavit Bey, Çerkez Sait Bey, Koçzade Mahmut Bey, Cevat Bey, Metozade Hüseyin Efendi, Abdurrahman Bey, Kaymakam Tahir Bey, İbsiz Recep, Kazım Kaptan, Halit Molla gibi pek çok kahramanımız Kuva-i Milliye hareketine sağladıkları yardım ve destekle Millî Mücadelenin şerefli sahifelerinde yer almışlardır. Adapazarı 25 Mart 1921'de Yunanlılar tarafından işgal edilmişse de 21 Haziran 1921 gibi kısa bir sürede geri alınmıştır.

Adapazarı; Tanzimattan sonra kurulan, müstakil sancak hâline getirilen Kocaeli sancağına, Cumhuriyet devrinde de 1954'e kadar Kocaeli'ne bağlı kaldı. 1954'te Kocaeli ilinden ayrılan bir bölüm, Adapazarı il merkezi olmak üzere Sakarya ili

kuruldu. Kocaeli'nin doğu yarısında kalan ilçeleri Sakarya iline bağlandı. (Coğrafya Dünyası, 2023)

Şehir adı hakkında değişik kaynaklarda farklı yaklaşımlar vardır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na göre şehir adını mitolojide Frig kökenli bir ırmak tanrısı olan Saggarios'dan alan Sakarya Irmağı dolayısı ile almıştır.

Adapazarı Belediyesi 2000 yılının mart ayında Büyükşehir Belediyesi statüsüne kavuşmuştur. 17 Ağustos 1999 depreminden sonra şehir yeniden inşa için fay hattının dışına, kuzeydeki Camili-Karaman istikametine kaydırılmıştır. Depremin en fazla etkilediği şehir Sakarya şehridir. Türkiye'nin en gelişmiş bölgesini etkileyen bu depremde şehirde tahminen 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bütün deprem alanında 5 milyon metreküp enkaz kaldırılmış olup; bunun yarısı yani 2,5 milyon metreküp Adapazarı'nın merkezinden kaldırılmıştır.

Bugün Sakarya şehrinin 16 ilçesi ve 668 adet mahallesi vardır. 1954 yılında şehir statüsü kazanan Sakarya 1955 yılı sayımına göre 297.108 kişilik nüfusa sahiptir. Geçen 70 yılda sanayi tesislerine gelen iç göçler neticesinde nüfusunu % 364 arttırmıştır. Şehir, günümüzde Marmara bölgesinde 413.723 kişi yoğun kent, 472.460 kişi orta-yoğun kent ve 193.897 kişi kır nüfusu olmak üzere 1.080.080 kişilik nüfusu ile Türkiye'nin en önemli sanayi merkezlerinden birisidir.

Sakarya şehrinde son beş yılda gerçekleşen ticaret rakamlarla ilgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 46: Sakarya Ticaret Verileri (2019 – 2023)

TİCARET (MİLYON \$)	SAKARYA	
	İTHALAT	İHRACAT
2019	3.035.322	5.351.062
2020	2.915.926	4.624.192
2021	3.255.468	5.325.110
2022	3.549.891	5.275.079
2023	3.950.369	6.102.858

Türkiye'deki sanayinin merkezi olan Marmara bölgesinde bulunan Sakarya'nın son yetmiş yılda gösterdiği sosyoekonomik gelişimi anlayabilmek için SEGE verilerini incelemek bilgi vericidir. SEGE verileri aşağıdadır.

Tablo 47: Sakarya SEGE Sıralamaları

SEGE YIL	SAKARYA
1969	11
1972	12
1985	21
1991	25
1996	27
2003	23
2011	18
2017	11

Sakarya şehri SEGE çalışmalarında 1969 yılı verilerine göre 67 şehir içerisinde, Türkiye gelişmişlik ortalama puanı olan 138 puanın hemen altında 136 puan ile 11. sırada yer alırken, 2017 yılındaki sıralamada en üst endeks değer olan 1.04'ün altında 0,832 puan alarak, altı gelişmişlik grubuna ayrılan ülkede, ikinci grupta yer alarak Türkiye'de bulunan 81 şehir içerisinde 11. sırada yer almıştır.

1977 yılından bugüne kadar gerçekleşen seçimlerdeki seçmen tercihlerinin durumuna bakmak için gerekli tablo aşağıda dikkatinize sunulmuştur.

Tablo 48: Sakarya Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)

SAKARYA	MİKTAR					
	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
KONUMLAR						
MERKEZ-SAĞ	88.779	118.301	183.972	150.543	60.586	86.004
MERKEZ-SOL	70.233	66.256	76.345	34.279	88.486	127.637
İDEOLOJİK SAĞ	35.026	54.614	79.380	235.028	477.539	495.089
İDEOLOJİK SOL	-	-	1.333	10.317	18.635	19.636
BAĞIMSIZ	352	-	333	-	-	-
Genel Toplam	194.390	239.171	341.363	430.167	645.246	728.366

Seçimlere giren partilerin YSK verilerinden alınan verilerle hazırlanan, almış oldukları oy oranlarının sağ ve sol konumlarda bulunan partilere göre dağılımlarını gösteren tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 49: Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Sakarya - % oran)

SAKARYA	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET PARTİSİ	44,30					0,33
ANAVATAN PARTİSİ		49,46	25,85	3,60		0,00
CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ	1,37					
DOĞRU YOL PARTİSİ			28,04	6,17		
GENÇ PARTİ				25,23		0,56
GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ						0,00
İYİ PARTİ					9,39	10,92
MERKEZ-SAĞ	45,67	49,46	53,89	35,00	9,39	11,81
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ				43,84	58,18	47,33
BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ				0,60		
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ				0,76		0,91
DEMOKRATİK PARTİ	3,22					
HÜR DAVA PARTİSİ					0,14	
LİBERAL DEMOKRAT PARTİ				0,18		
MİLLET PARTİSİ				0,15		0,11
MİLLİ SELAMET PARTİSİ	10,64					
MİLLİ YOL PARTİSİ						0,05
MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ		22,83				
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	4,16			4,83	13,64	12,02
REFAH PARTİSİ			23,25			
SAADET PARTİSİ				3,41	2,05	
YENİDEN REFAH PARTİSİ						4,95
YURT PARTİSİ				0,87		
ZAFER PARTİSİ						2,62
İDEOLOJİK SAĞ	18,02	22,83	23,25	54,64	74,01	67,97
Genel Toplam SAĞ	63,69	72,30	77,15	89,63	83,40	79,78

Tablo 50: Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Sakarya - % oran)

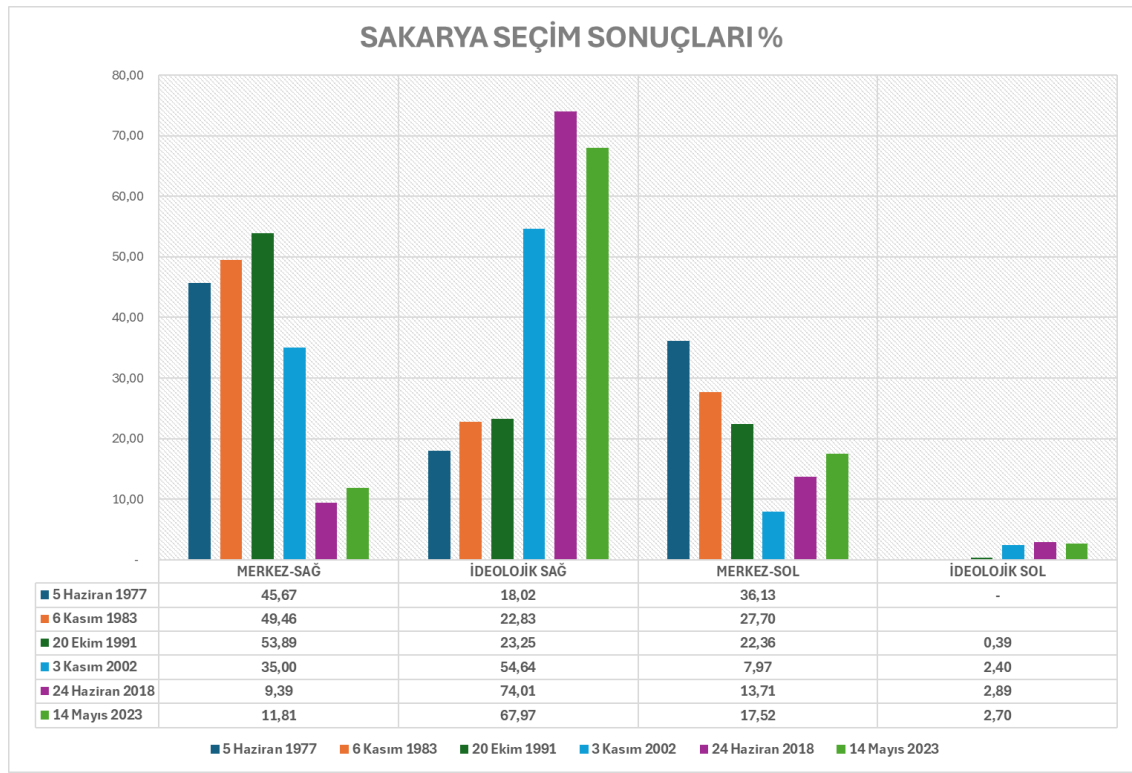
SAKARYA	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET BİRLİK PARTİSİ						0,10
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	36,13			6,87	13,71	16,39
DEMOKRATİK SOL PARTİ			12,31	0,68		
HALKÇI PARTİ		27,70				
MEMLEKET PARTİSİ						1,01
SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ			10,06			
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ				0,42		
YENİLİK PARTİSİ						0,02
MERKEZ-SOL	36,13	27,70	22,36	7,97	13,71	17,52
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ				1,70		
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ						0,06
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ						0,06
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ					2,70	
İŞÇİ PARTİSİ				0,38		
ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ				0,18		
SOL PARTİ						0,05
SOSYALİST PARTİ			0,39			
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ						
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ						0,61
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ						0,01
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ				0,15		0,06
VATAN PARTİSİ					0,19	0,10
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ						1,74
İDEOLOJİK SOL			0,39	2,40	2,89	2,70
Genel Toplam SOL	36,13	27,70	22,76	10,37	16,60	20,22

Seçimlerde gerekleŒen sonuçlar hakkında önce sağ ve sol siyasi partilerin dağılımını daha sonra da merkez oyların dağılımını hakkındaki tablo ve grafikler aŒaėıdaki gibidir.

Tablo 51: Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı I

SAKARYA	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	45,67	49,46	53,89	35,00	9,39	11,81
İDEOLOJİK SAĞ	18,02	22,83	23,25	54,64	74,01	67,97
SAĞ	63,69	72,30	77,15	89,63	83,40	79,78
MERKEZ-SOL	36,13	27,70	22,36	7,97	13,71	17,52
İDEOLOJİK SOL	-	-	0,39	2,40	2,89	2,70
SOL	36,13	27,70	22,76	10,37	16,60	20,22
BAĞIMSIZ	0,18	-	0,10	-	-	-
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

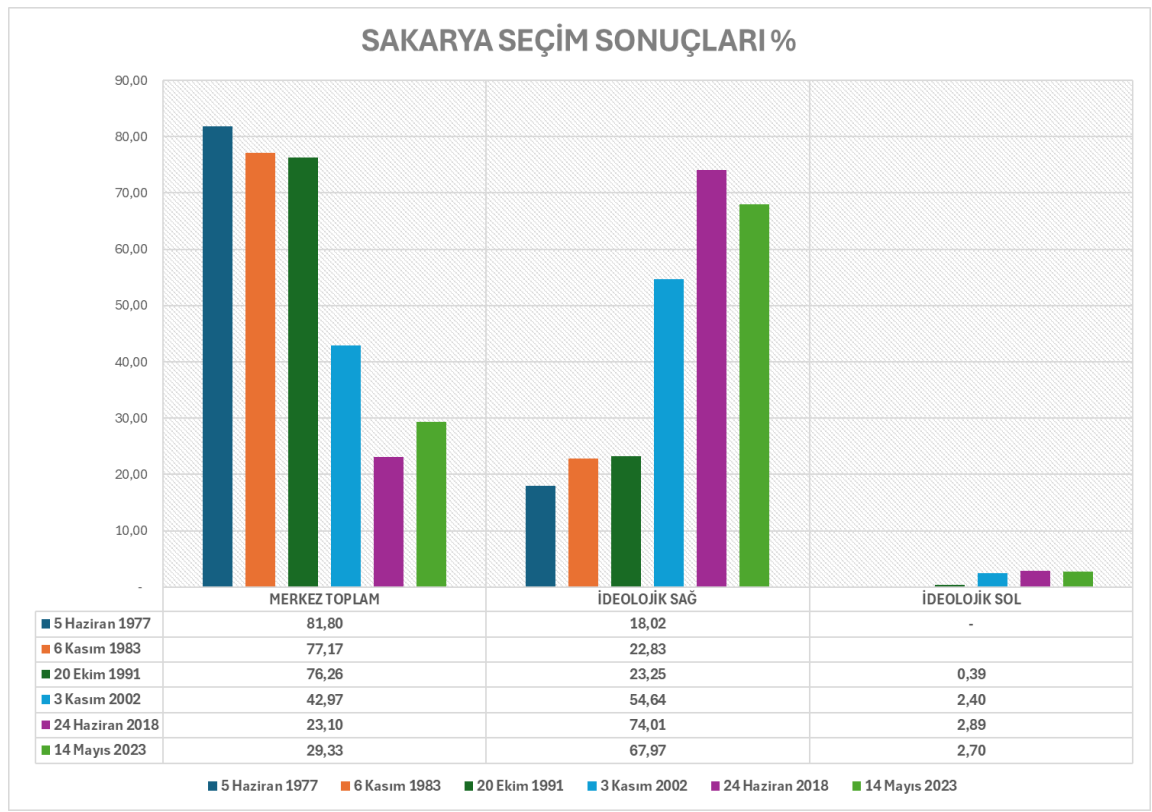
Grafik 6: Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı I

Tablo 52: Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı II

SAKARYA KONUMLAR	% ORANLAR					
	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	45,67	49,46	53,89	35,00	9,39	11,81
MERKEZ-SOL	36,13	27,70	22,36	7,97	13,71	17,52
MERKEZ TOPLAM	81,80	77,17	76,26	42,97	23,10	29,33
İDEOLOJİK SAĞ	18,02	22,83	23,25	54,64	74,01	67,97
İDEOLOJİK SOL	-	-	0,39	2,40	2,89	2,70
İDEOLOJİK TOPLAM	18,02	22,83	23,64	57,03	76,90	70,67
BAĞIMSIZ	0,18	-	0,10	-	-	-
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 7: Sakarya Siyasi Konumlar Dağılımı II

Sakarya, Türkiye'nin sanayi merkezi olan İstanbul, Kocaeli hattının Anadolu'ya açılan kapısı olmasının sağladığı coğrafi avantajlarla beraber Anadolu'nun her yerinden göç alarak büyüyen bir şehirdir. Ancak İstanbul kadar kozmopolit bir yapıya kavuşmamış ve demografik çeşitlilik sınırlı kalmıştır.

1977 yılındaki seçimlerde, seçmenler oy tercihlerinde klasik bir Anadolu kenti refleksi göstermişlerdir. Seçim sonucunda sağ partiler % 63,39 oy oranında iken sol partiler % 36,13 oy almışlardır.

Ancak 1980 darbesinin ardından siyaseten sert ve baskıcı iklim, sanayi bölgelerine doğru gerçekleşen aşırı iç göç hareketleri ile birleşince 1983 seçiminde şehirdeki denge sağ partiler yönüne doğru bozulmuştur. 1983 seçiminde sağ partiler % 72,3 oy alırken sol partiler % 27,7 seviyesine düşmüştür. Ancak asıl dengesizlik 2002 yılındaki genel seçimlerde görülmüştür, sağ partiler % 89,63 oy oranına ulaşırlarken sol oylar % 10,37 oranında kalmışlardır. Merkez solun aldığı % 7,97'lik oran şehir tarihinde merkez-sol partiler için en düşük oy oranıdır. AKP'nin diğer ortakları ile iktidarda bulunduğu son 21 yılın sonunda gerçekleşen 2023 yılı genel seçimlerinde ise sağ oylar % 79,78 seviyesine düşerken sol oylar artış yaparak % 20,22 seviyesine ulaşabilmiştir. Fakat sol oylardaki bu artış, şehirdeki seçmen tercihlerindeki denge oranı diyebileceğimiz % 40 rakamından oldukça uzaktır.

1977 yılından bugüne geçen yarım asırda her ne kadar sosyoekonomik verilerinde düzelme olsa da Sakarya şehrinin muhafazakâr ve milliyetçi ideolojik sağ partilere yönelik tercihi artarak devam etmiştir. Merkez-sağ partiler 1983 ile 2002 yılları arasında halkın kendilerine verdiği yetkinin ve sorumluluğun gereğini yapmadıkları için 2002 seçimlerinde cezalandırılmıştır. Bu süreç halen daha bitmemiş ve şehirdeki merkez-sağ oylar düşük seviyede kalmıştır.

1977 yılında % 45,67 oranında oy alan merkez-sağ partiler 2002 yılındaki seçimde oy oranlarını % 35 seviyesine düşürmüştür. Seçmen tercihinin merkez-sağ partiler hakkındaki düşüş eğilimi devam etmiş ve 2023 yılındaki genel seçimde Sakarya şehrindeki merkez-sağ oy oranı %11,81 olarak gerçekleşmiştir.

Şehirdeki demografi hem İstanbul şehrine yakınlık dolayısı ile oluşan coğrafi avantaj hem de Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden gelen göçlerin yoğunluğu sebebi ile çeşitlilik kazanıyor gibi görünse de şehre gelen göçlerin çoğunlukla aynı yerlerden olması nüfusun heterojenleşmesini engellemiştir. Bu durum da seçmen tercihlerinin, kentleşmenin sağlayacağı özgürlük ve refah ortamının garantisi olacak olan merkez partilerde yoğunlaşması yerine geleneksel kültürün beslediği muhafazakâr ideolojik sağ partiler yönünde olmasına sebep olmuştur.

ADNKS verileri ile oluşturulan tabloların incelenmesinde Sakarya şehri ile ilgili analizlerin daha güvenilir olmasına çalışılacaktır. Doğum yerine göre nüfus ve iç göç hareketlerine göre oluşturulan tablolar aşağıdadır.

Tablo 53: Sakarya Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)

YIL	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2008	24.321	20.887	3.434
2009	25.376	21.665	3.711
2010	26.248	24.627	1.621
2011	28.537	24.633	3.904
2012	28.457	23.787	4.670
2013	30.770	27.170	3.600
2014	32.701	28.311	4.390
2015	35.943	28.492	7.451
2016	35.228	28.965	6.263
2017	35.575	28.122	7.453
2018	37.659	32.704	4.955
2019	35.941	31.291	4.650
2020	30.929	24.888	6.041
2021	40.379	31.048	9.331
2022	41.396	31.141	10.255
2023	7.910	6.822	1.088
Genel Toplam	497.370	414.553	82.817
	2008	2023	FARK
NÜFUS	851.292	1.098.115	246.823
		%	33,55

Sakarya şehrinde, son 15 yıldaki nüfus artışının % 33,55'i ülke içerisindeki göç hareketleri sayesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 54: Sakarya Yurt İçi Göçlerdeki Pozitif İller (2008 - 2023)

ŞEHİR	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
VAN	7.511	3.390	4.121
AĞRI	6.183	2.224	3.959
ERZURUM	7.324	3.442	3.882
TRABZON	11.223	7.412	3.811
ZONGULDAK	11.111	8.608	2.503
MUŞ	2.879	1.218	1.661
TOKAT	3.943	2.411	1.532
ORDU	5.324	3.916	1.408
ŞANLIURFA	3.985	2.588	1.397
SİVAS	3.111	1.809	1.302
TOPLAM	62.594	37.018	25.576
		%(TOPLAM GÖÇ)	30,88

Sakarya şehrinde son 15 yıl içerisinde gerçekleşen göç hareketleri içerisinde Anadolu'dan en çok göçün geldiği on şehir yukarıdaki gibidir. Bu 10 şehirden Sakarya'ya gerçekleşen pozitif göç miktarı, şehrin aldığı toplam göç miktarının % 30,88'ini oluşturmaktadır.

Tabloda bulunan şehirlere bakıldığında Zonguldak şehri hariç geri kalan şehirlerin tamamı ülkedeki seçimler tarihinde Anadolu'da ideolojik sağ partilere daha yakın olan seçmenlerin bulunduğu şehirlerdir. Bu durum Sakarya şehrindeki sağ partilerin oy dağılımının yüksek kalmasını açıklayacak verilerden biridir.

Anadolu'dan şehre doğru olan göç hareketlerindeki Doğu ve Güney Doğu Anadolu şehirlerinin sayısı arttıkça 2002 sonrasındaki seçimlerde kimlik siyaseti yapan ideolojik sol oyların sistematik olarak artması dikkat çekicidir. Bu veriyi ve şehirdeki demografinin coğrafi bölgelere göre dağılımını daha da berraklaştırmak için şehirdeki doğum yerine göre nüfus dağılımına bakılması, aydınlatıcı olabilir.

Tablo 55: Sakarya Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)

ŞEHİR	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
TRABZON	30.759	30.979	30.951	31.072	30.779	30.753	30.638	30.596	30.677	30.536
ERZURUM	11.857	12.191	12.522	12.788	12.998	13.173	13.354	13.579	14.017	14.226
ORDU	8.002	8.138	8.191	8.470	8.573	8.629	8.649	8.765	8.964	8.978
AĞRI	7.206	7.546	7.921	8.227	8.317	8.473	8.666	8.956	9.395	9.675
ZONGULDAK	4.516	4.773	4.953	5.305	5.401	5.679	5.783	6.113	6.433	6.630
VAN	4.052	4.403	4.820	5.233	5.373	5.555	5.709	6.051	6.370	6.691
MUŞ	3.946	4.060	4.196	4.243	4.298	4.372	4.465	4.594	4.795	4.922
SIVAS	3.426	3.530	3.663	3.801	3.936	4.006	4.084	4.298	4.548	4.842
TOKAT	3.185	3.309	3.449	3.652	3.723	3.821	3.852	4.018	4.146	4.264
ŞANLIURFA	2.521	2.525	2.652	2.807	2.815	2.969	3.076	3.351	3.488	3.672
ARA TOPLAM	79.470	81.454	83.318	85.598	86.213	87.430	88.276	90.321	92.833	94.436
SAKARYA	620.604	629.046	637.987	645.682	655.029	663.364	675.816	678.216	684.510	690.535
TOPLAM	700.074	710.500	721.305	731.280	741.242	750.794	764.092	768.537	777.343	784.971
TOPLAM ŞEHİR NÜFUSU	932.706	953.181	976.948	990.214	1.010.700	1.029.650	1.042.649	1.060.876	1.080.080	1.098.115
%	75,06	74,54	73,83	73,85	73,34	72,92	73,28	72,44	71,97	71,48

Sakarya şehrindeki son on yıldaki doğum yerine göre nüfus verilerine bakıldığında, 2008'den itibaren şehre en çok göç veren Anadolu şehirlerinde doğmuş olan vatandaşlar ile Sakarya şehrinde doğan kişilerin toplam miktarları, şehrin toplam nüfusunun yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktadırlar. Şehirde doğan nüfus miktarına

bakıldığında ise hem şehirde doğan nüfusun geleneksel seçmen davranışları hem de şehre dışardan gelen vatandaşların geldikleri şehirlerin seçmen davranışlarının ideolojik sağa yakın olması sebebi ile şehirde özellikle 2002 yılındaki seçimle başlayan ideolojik sağın yükselişi ile % 54,64 oy oranına ulaşmıştır. İdeolojik sağ partiler 2023 yılındaki seçimde, 2018 seçimindeki % 74,01 oranına göre düşmüş olsalar da halen daha %67,97 oranını korumaktadırlar.

Merkez partilerin toplam oyları, en yüksek oldukları 1977 seçimlerinde % 81,8 oranında oluşmuştur. Ancak bu tarihten itibaren gerçekleşen her seçimde düşen merkez partilerin toplam oyları 2018 yılındaki seçimde en düşük seviye olan % 23,1 oranına kadar düşmüştür. Son seçim olan 2023 yılındaki seçimde ise merkez partilerin oyları % 29,33 oranına artmışlardır.

Çalışmada incelenen merkez partilerin oy oranları ile ilgili hipotez, Sakarya şehrinde 2023 yılı verilerine göre nüfusun % 82'si yoğun ve orta-yoğun kent ortamında yaşamasına ve de sosyoekonomik verileri Türkiye ortalamasının üzerinde ve ülkenin sanayileşmiş bölgesinde bir şehir olmasına rağmen merkez partilerin oy oranlarının sadece % 29,33 çıkması ile yanlış çıkmıştır.

2.4.4. Trabzon

Kazılardan elde edilen bulgulara göre, yöredeki ilk yerleşmeler M.Ö. 7000 yılına (Paleolitik Çağ) kadar uzanmaktadır. Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından 1944'te yapılan yüzey araştırmalarında bulunan mağaralar ve seramik eserler ise Bronz çağına kadar gitmektedir. Beyaz ırkın Alp kolundan göçenler, M.Ö. 2000'lerde yöreye yerleşmişlerdir. Bu kabile mensuplarının M. Ö. 1200'de Truva'ya giden gruba katıldıkları bilinir. Hititler yöreyi Azzi veya Hayasa olarak adlandırdılar. Daha sonraları, Asurlular zamanında ticari faaliyetlerde önemli gelişmeler olmuştur.

M. Ö. 609'da Med Kralı Keyaksares Asur devletini yıktıktan sonra Lidya ile Anadolu'yu bölüşmeyi amaçlayan bir antlaşma yapar. Bu bölünmede Medler Trabzon'u alırlar. M. Ö. 550'de Medler'i Persler İzler. Persler, Med ve Libya egemenliğini kırdıktan sonra Karadeniz kolonilerinin ve Trabzon'un özerk yapısına dokunmazlar. Persler Doğu Karadeniz'i büyük satraplık² haline getirdiler.

Trabzon, M. Ö. 334 yılında Büyük İskender'in egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 323 yılında Büyük İskender'in ölümü üzerine Karadeniz kıyılarının büyük bölümünde bir otorite boşluğu olmuş, daha sonra da bağımsız Pontus devleti kurulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesi içerisinde Doğu Roma hakimiyetinde kalmıştır. Özellikle I.yüzyılın sonlarından itibaren Trabzon hızla önem kazanmış ve büyümüştür. (Trabzon Tarihçesi, 2024)

Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye ayrılınca Trabzon, merkezi İstanbul olan Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır. Bizans İmparatoru Justinianus (527-564) Trabzon'da kent surlarını restore ettirerek yeni bir imar etkinliğini başlatmıştır. Heraclius zamanında (610-641) imparatorluk askeri bölgelere ayrılmaya başlanmış, Trabzon, Teophilos zamanında (829-842) kurulan Khaldia Temasının merkezi olmuştur.

Bizans İmparatorluğunun 1204 de IV. Haçlı seferleriyle gelen Latinlerin eline geçmesi üzerine, imparator I. Andronikos Komnenos'un İstanbul'dan kaçan torunları Alexios ve David, Gürcü Kraliçesi Tamara'nın da yardımıyla Trabzon'da 1204 yılında

² Satraplık: Pers İmparatorluğu içerisinde uygulanan bir yönetim kavramıdır. Satraplık, ülkenin eyaletlere bölünmesinin ardından ortaya çıkan her bir parçaya verilen bir isimdir. Ülkenin daha kolay yönetilmesi için bu yöntem seçilmiştir. Satraplık olarak bölünen eyaletlerin başında ise Satrap adı verilen kişiler vardı. Satrap olarak görevlendirilen kişiler, bulunduğu bölgeden sorumlu sayılmaktaydı. Yani bir anlamda valilik görevini üstlenmiş oluyorlardı.

bağımsız olarak Komnenos Krallığını kurmuşlardır. Anadolu Selçukluları ile evlilik bağı oluşturarak ve vergi ödeyerek siyasi varlıklarını sürdürebilen Komnenos Krallığı, I. Manuel Komnenos zamanında (1238-1265) en parlak dönemini yaşamıştır. Gümüşhane'deki gümüş madenlerinin etkisiyle de ekonomik olarak güçlenen Manuel I'in sikkeleri üzerinde "en mutlu" unvanı yer almaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'in öncülüğündeki Osmanlı Kuvvetleri Bölgeyi kuşatarak, 1461 yılında Trabzon'u ele geçirmiş ve Komnenosların egemenliğine son vermiştir. Trabzon, Osmanlı Döneminde önce eyalet ve sancak olarak şehzade ve mutasarrıflar tarafından idare edilmiştir. İlk sancak beyi Hızır Bey'dir. 1470 yılında sancak beyliği küçük yaşta Şehzade Abdullah'a verilmiş; Abdullah, annesi Şirin Hatunla 1479 yılına kadar Trabzon'da yaşamıştır. Yavuz Sultan Selim de şehzadeligi sırasında (1491-1512) Trabzon'da Sancak Beyi olarak bulunmuş, sonradan Kanuni unvanı alacak olan oğlu Sultan Süleyman burada doğmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Ruslar Trabzon'a saldırır. Trabzonlulardan oluşan milisler, bu saldırı sırasında gerilla savaşı verirler. Ruslar 14 Nisan 1916 yılında Trabzon'a girer. 1917'de Rusya'da "Bolşevik Devrimi" olur. Bu Rusların Trabzon'dan çekilmesine de yol açar. Öte yandan, batıdan doğuya doğru kayan ve Karadağ'da toplanan Türk Çeteleri, Akçaabat'a inerek Yüzbaşı Kahraman Bey'in komutasında üç koldan Trabzon'a doğru yürürler ve 24 Şubat 1918 tarihinde Trabzon'a girer. (Trabzon Tarihi Geçmişi, 2024)

Trabzon şehri Doğu Karadeniz'in Anadolu'ya açılan kapısı olan Zigana geçidi sayesinde tarihin erken dönemlerinden bugüne özellikle de İpek Yolu'nun üzerinde önemli bir liman kenti olma özelliğini halen daha korumaktadır. Sanayi tesisleri açısından zayıf olan şehir, tarım, hayvancılık ve özellikle de son on yıl içerisinde oluşan turizm potansiyeli ile ciddi bir çekim merkezi olmayı sürdürmektedir. Trabzon şehrinde 18 ilçe ve 708 mahalle vardır. 1950 nüfus sayımında 46.089 kişi kent merkezinde ve 374.190 kişi kırdan olmak üzere 420.279 kişilik nüfusa sahipken, 2023 yılındaki TÜİK verilerine göre 379.183 kişi yoğun kent, 204.229 kişi orta-yoğun kent ve 234.611 kişi kırdan olmak üzere 818.023 kişilik nüfusu ile ülkenin büyükşehir statüsündeki bir şehridir. Ticaret Bakanlığı ve TÜİK verilerine göre son 5 yıldır şehirde oluşan ticaret verileri aşağıdadır.

Tablo 56: Trabzon Ticaret Verileri (2019 – 2023)

TİCARET (MİLYON \$)	TRABZON	
	İTHALAT	İHRACAT
2019	90.319	1.164.033
2020	98.371	1.057.607
2021	122.060	1.185.256
2022	222.631	1.090.239
2023	150.065	1.058.606

Tablo 57: Trabzon SEGE Sıralamaları

SEGE YIL	TRABZON
1969	35
1972	34
1985	32
1991	31
1996	34
2003	38
2011	31
2017	26

Trabzon şehri SEGE çalışmalarında 1969 yılı verilerine göre 67 şehir içerisinde, Türkiye gelişmişlik ortalama puanı olan 138 puanın altında 91 puan ile 35. sırada yer alırken, 2017 yılındaki sıralamada en üst endeks değer olan 1.04'ün altında 0,389 puan olarak, altı gelişmişlik grubuna ayrılan ülkede, üçüncü grupta yer alarak Türkiye'de bulunan 81 şehir içerisinde 26. sırada yer almıştır.

Trabzon'da 1977 yılından beri gerçekleşen seçimlerdeki tercihlerin dağılımını gösteren tablolar ve grafiklerle çalışmaya devam edilecektir.

Tablo 58: Trabzon Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)

TRABZON	MİKTAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	96.730	122.258	176.130	75.896	57.325	68.601
MERKEZ-SOL	95.188	64.838	83.199	60.929	77.656	104.350
İDEOLOJİK SAĞ	46.241	49.988	74.623	228.310	370.068	367.124
İDEOLOJİK SOL	-		1.312	5.686	7.898	7.759
BAĞIMSIZ	139	7.437	167	1.309	287	3.714
Genel Toplam	238.298	244.521	335.431	372.130	513.234	551.548

Tablo 59: Sağ Tarafta Konumlanan Siyasi Partiler (Trabzon - % oran)

TRABZON	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET PARTİSİ	39,02					0,34
ANAVATAN PARTİSİ		50,00	31,51	7,99		0,00
CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ	1,57					
DOĞRU YOL PARTİSİ			21,00	10,74		
GENÇ PARTİ				1,66		0,00
GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ						0,00
İYİ PARTİ					11,17	12,09
MERKEZ-SAĞ	40,59	50,00	52,51	20,40	11,17	12,44
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ				43,94	55,98	47,77
BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ				1,29		
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ				0,99		1,52
DEMOKRATİK PARTİ	3,10					
HÜR DAVA PARTİSİ					0,12	
LİBERAL DEMOKRAT PARTİ				0,28		
MİLLET PARTİSİ				0,22		0,11
MİLLİ SELAMET PARTİSİ	10,05					
MİLLİ YOL PARTİSİ						0,00
MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ		20,44				
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	6,26			8,39	13,53	10,84
REFAH PARTİSİ			22,25			
SAADET PARTİSİ				5,67	2,48	
YENİDEN REFAH PARTİSİ						4,49
YURT PARTİSİ				0,57		
ZAFER PARTİSİ						1,84
İDEOLOJİK SAĞ	19,40	20,44	22,25	61,35	72,11	66,56
Genel Toplam	60,00	70,44	74,76	81,75	83,27	79,00

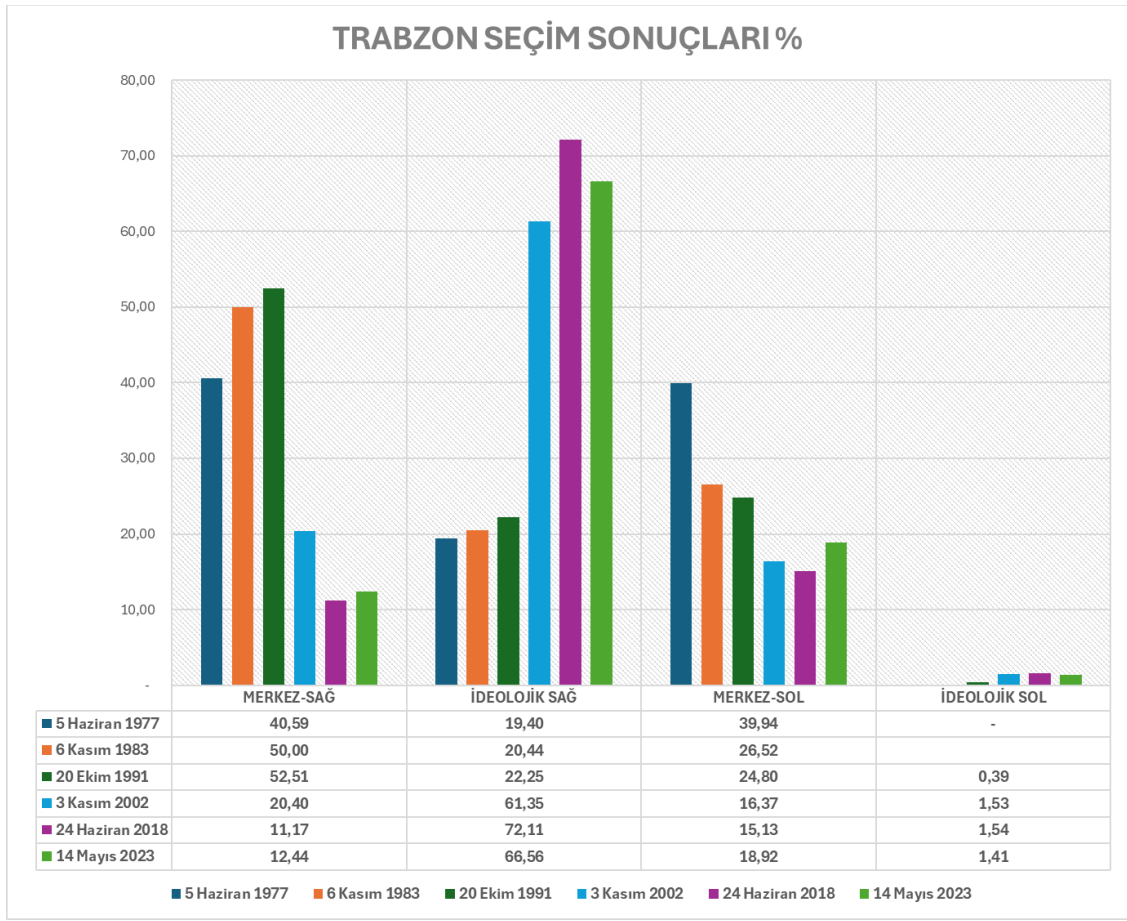
Tablo 60: Sol Tarafta Konumlanan Siyasi Partiler (Trabzon - % oran)

TRABZON	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
ADALET BİRLİK PARTİSİ						0,00
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	39,94			14,63	15,13	18,03
DEMOKRATİK SOL PARTİ			11,65	1,36		
HALKÇI PARTİ		26,52				
MEMLEKET PARTİSİ						0,86
SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ			13,15			
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ				0,38		
YENİLİK PARTİSİ						0,03
MERKEZ-SOL	39,94	26,52	24,80	16,37	15,13	18,92
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ				0,81		
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ						0,12
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ						0,07
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ					1,35	
İŞÇİ PARTİSİ				0,31		
ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ				0,28		
SOL PARTİ						0,06
SOSYALİST PARTİ			0,39			
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ						
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ						0,34
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ						0,03
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ				0,13		0,06
VATAN PARTİSİ					0,19	0,11
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ						0,62
İDEOLOJİK SOL			0,39	1,53	1,54	1,41
Genel Toplam	39,94	26,52	25,19	17,90	16,67	20,33

Tablo 61: Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı I

TRABZON	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	40,59	50,00	52,51	20,40	11,17	12,44
İDEOLOJİK SAĞ	19,40	20,44	22,25	61,35	72,11	66,56
SAĞ	60,00	70,44	74,76	81,75	83,27	79,00
MERKEZ-SOL	39,94	26,52	24,80	16,37	15,13	18,92
İDEOLOJİK SOL	-	-	0,39	1,53	1,54	1,41
SOL	39,94	26,52	25,19	17,90	16,67	20,33
BAĞIMSIZ	0,06	3,04	0,05	0,35	0,06	0,67
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

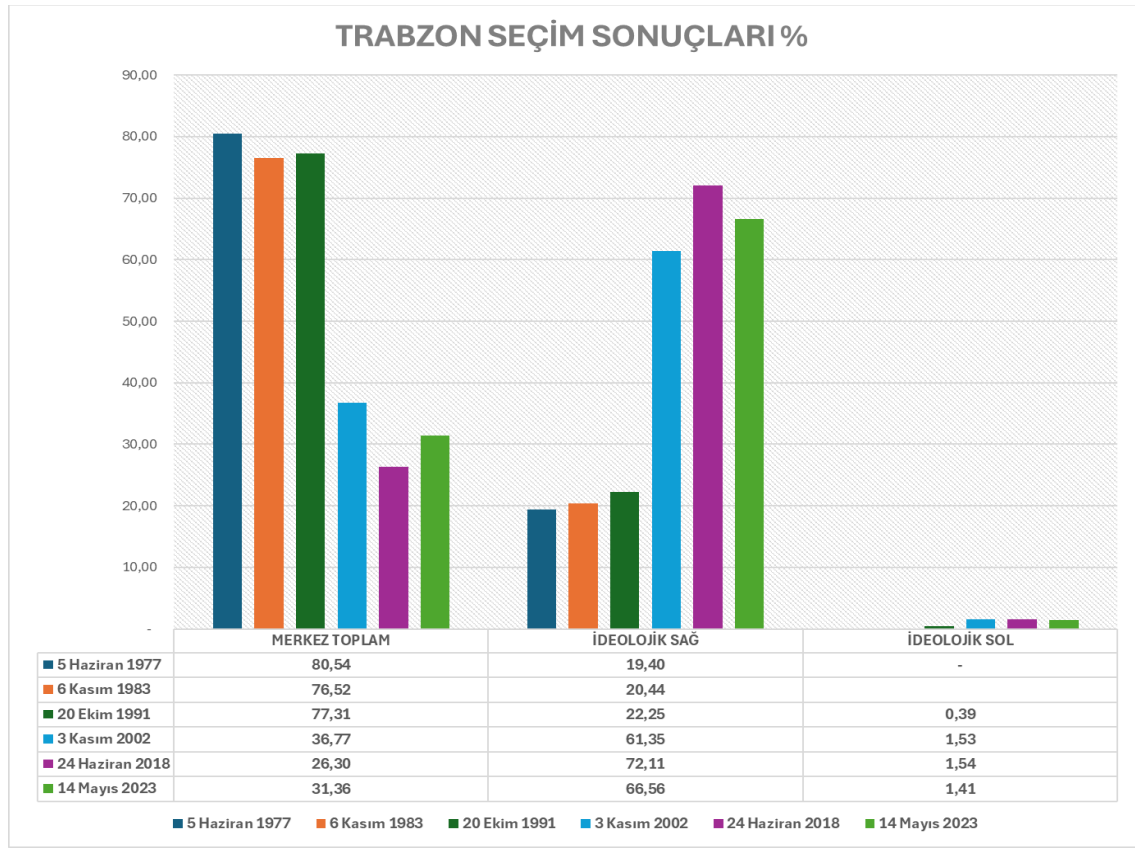
Grafik 8: Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı I

Tablo 62: Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı II

TRABZON	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	40,59	50,00	52,51	20,40	11,17	12,44
MERKEZ-SOL	39,94	26,52	24,80	16,37	15,13	18,92
MERKEZ TOPLAM	80,54	76,52	77,31	36,77	26,30	31,36
İDEOLOJİK SAĞ	19,40	20,44	22,25	61,35	72,11	66,56
İDEOLOJİK SOL	-		0,39	1,53	1,54	1,41
İDEOLOJİK TOPLAM	19,40	20,44	22,64	62,88	73,64	67,97
BAĞIMSIZ	0,06	3,04	0,05	0,35	0,06	0,67
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 9: Trabzon Siyasi Konumlar Dağılımı II

Trabzon şehri, her döneminde devlet kurumunun kutsandığı, milliyetçi ve muhafazakâr bir kitlenin bulunduğu bir şehir olarak görülmüştür. 1977 yılındaki seçimde de sağ konumdaki partiler % 60, sol partiler ise % 39,94 oranlarında oy almışlardır. 1983 yılı seçimleri incelendiğinde, Trabzon'da da 1980 darbesinin sol oylar üzerindeki etkileri

net olarak görülmektedir. 1977 seçiminde % 40 oy alan solun takipçisi partiler 1983'te % 26,52 oranına düşmüştür. Sağ partiler ise aynı seçimde oylarını % 70,44 oranına çıkarmışlardır. Bu artışı sürdüren sağ oylar 2018 yılındaki seçimde en yüksek oran olan % 83,27 oranına ulaşmış fakat 2023 yılındaki seçimde % 79 oranına düşmüştür. Sol partilerin oyları ise düzenli düşüşe devam etmişler 2018 yılında en düşük oran olan % 16,67 oranı sonrası 2023 yılındaki seçimde sol oylar % 20,33 olarak gerçekleşmiştir.

Şehirdeki sağ oylar içerisinde ideolojik sağ oylar ülkenin genelinde olduğu gibi 1983 yılındaki seçimden itibaren bütün sağ partiler gibi oylarını arttırmaya başlamışlardır. 1983 ve 1991 seçimlerinde sırasıyla % 20,44 ve % 22,25 oy oranları alan ideolojik sağ partiler asıl sıçramayı 2002 seçimleri ile yaparak % 61,35 oy oranına çıkmışlardır. 2018 seçiminde en yüksek oy oranları olan % 72,11 oranına çıkabilen ideolojik sağ partiler, 2023 seçiminde ise yeniden % 66,56 oranına düşmüşlerdir. Ancak bu düşüşe rağmen ülkeye gelen yurtdışı göçün miktarının ve hızının artmasına bir tepki olarak milliyetçi fikirlere vurgu yaparak oy almaya başlayan yeni ideolojik sağ partilerin pek çok şehirde olduğu gibi Trabzon'da da oylarını arttırdıkları dikkate değerdir. Ülke gelişirken genelde şehir dışına yüksek miktarda göç veren konumdadır. Şehir ile ilgili 2008 yılından bugüne olan göç verilerinin bulunduğu tablolar aşağıdadır.

Tablo 63: Trabzon Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)

TRABZON			
YIL	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2008	25.918	27.027	- 1.109
2009	36.868	26.474	10.394
2010	29.130	36.546	- 7.416
2011	24.858	38.446	- 13.588
2012	21.864	25.478	- 3.614
2013	25.115	29.988	- 4.873
2014	31.847	29.741	2.106
2015	27.314	32.454	- 5.140
2016	28.680	26.775	1.905
2017	29.703	29.192	511
2018	46.593	33.344	13.249
2019	29.603	37.502	- 7.899
2020	23.761	24.506	- 745
2021	29.914	29.442	472
2022	28.168	30.339	- 2.171
2023	2.955	3.133	- 178
Genel Toplam	442.291	460.387	- 18.096
	2008	2023	FARK
NÜFUS	748.982	824.352	75.370

Çalışmada incelenen diğer üç şehrin aksine Trabzon on beş yıllık göç hareketleri verisinde net göç veren bir şehirdir. Son on beş yılda şehre göçle gelen nüfusun 18.096 kişi fazlası şehir dışına göç etmiştir. Ancak şehir nüfusu yine de 75.370 kişi artmıştır.

Tablo 64: Trabzon Yurt İçi Göç Verilen İller (2008 - 2023)

TRABZON			
ŞEHİR	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
ANKARA	25.984	31.753	- 5.769
KOCAELİ	13.870	18.274	- 4.404
SAKARYA	6.752	10.504	- 3.752
BURSA	14.196	17.132	- 2.936
SAMSUN	23.348	25.307	- 1.959
İZMİR	9.325	10.923	- 1.598
İSTANBUL	118.762	120.303	- 1.541
ANTALYA	5.964	7.213	- 1.249
ESKİŞEHİR	2.086	3.006	- 920
TEKİRDAĞ	3.270	4.157	- 887
TOPLAM	223.557	248.572	- 25.015

Görüleceği gibi Trabzon'un en çok göç verdiği şehirler ülkenin sanayi açısından en gelişmiş şehirleridir. Bu şehirlere son on beş yıl içerisinde 25.015 kişilik nüfusunu kaybetmiştir. Sanayisi gelişmemiş bir şehirden Türkiye'nin sanayi açısından en gelişmiş şehirlerine göç verilmesi sürpriz değildir. Ancak bu tarz göçler uzun vadede şehrin yetişmiş insan gücünü de eksilttiği için Trabzon'un sosyoekonomik gelişimine ket vurmaktadır. Kentleşmenin en önemli itici gücünün şehrin nüfus yapısı olduğu unutulmamalıdır.

Tablo 65: Trabzon Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)

TRABZON										
DOĞUM ŞEHİRİ	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
GÜMÜŞHANE	9.025	9.029	8.945	9189	8.395	8.843	9.122	9135	9.232	8.365
RİZE	7.012	7.291	7.525	7700	7.809	8.187	8.156	8498	8.766	8.692
SAMSUN	5.566	5.748	6.118	6315	6.977	6.836	6.467	6853	6.914	7.234
GİRESUN	5.234	5.285	5.536	5745	5.638	5.649	5.602	5823	5.879	5.859
BAYBURT	3.400	3.384	3.271	3376	3.192	3.235	3.277	3325	3.343	3.186
ORDU	3.220	3.304	3.505	3633	3.682	3.826	3.467	3727	3.802	3.814
ERZURUM	3.219	3.257	3.359	3444	3.524	3.600	3.559	3697	3.737	3.878
ARTVİN	2.870	2.890	2.991	3061	2.910	2.968	2.853	2862	2.850	2.817
ZONGULDAK	2.342	2.304	2.350	2393	2.515	2.475	2.458	2555	2.530	2.568
ŞANLIURFA	2.139	2.167	2.258	2298	2.391	2.376	2.369	2741	2.535	2.630
ARA TOPLAM	44.027	44.659	45.858	47.154	47.033	47.995	47.330	49.216	49.588	49.043
TRABZON	659.608	659.560	662.406	663.328	677.508	674.926	681.309	676.942	675.977	677.863
TOPLAM	703.635	704.219	708.264	710.482	724.541	722.921	728.639	726.158	725.565	726.906
TOPLAM TRABZON NÜFUSU	766.782	768.417	779.379	786.326	807.903	808.974	811.901	816.684	818.023	824.352
%	91,76	91,65	90,88	90,35	89,68	89,36	89,74	88,92	88,70	88,18

Şehrin nüfusuna, doğum yerlerine göre bakıldığında, en çok nüfus aldığı ilk on Anadolu şehrinin, Şanlıurfa hariç tamamının bölge şehirleri olduğu görülmektedir. Bu şehirlerden göç eden kişilerin nüfusu, Trabzon'da doğanlarla beraber 2014 yılında şehir nüfusunun % 91,76'sını oluşturmuştur. 2023 yılında bu oran % 88,18 oranına inmiştir. Bu azalış kozmopolit yapının arttığına işaret etse de şehirlerin kentleşmesinde önemli bir nokta olan nüfus yapısının heterojen olması gerekliliği Trabzon şehri için henüz uzak bir hedefdir.

TÜİK verilerinde, 1975 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 719.008 kişilik nüfusa sahip olan Trabzon'un yaklaşık 50 yıl geçmiş olmasına rağmen 2023 yılı nüfusu 824.352 kişi olmuştur. Şehir nüfusu, geçen sürede sadece % 14,65 oranında artış gösterebilmiştir.

Tarım, balıkçılık ve ticaret dışında gelir kaynağı olmayan şehir, şehir dışına yetişmiş insan gücünü kaybetmesi sebebi ile nispeten homojen bir nüfus yapısına sahiptir. Böyle özelliklere sahip bir şehirde merkez partilerin oylarının düşük seviyede kalması kaçınılmaz sonuç olmaktadır. 1977 yılı seçimlerinde merkez partiler şehirdeki en yüksek oy oranları olan toplam % 80,54 oranında oy almışlardır. Bu tarihten itibaren merkez partiler şehirde sistemli olarak oy kaybetmişlerdir. 2018 seçimlerinde merkez partiler en düşük oy oranları olan % 26,30 oranına kadar düşmüşlerdir. 2023 yılı seçiminde ise merkez partiler % 31,36 oranına yükselmişlerdir. Fakat bu oran çoğunluk olmaktan çok uzaktır.

Trabzon şehrindeki seçim verileri incelendiğinde, seçim sonuçlarına göre çalışmanın hipotezi olan kentleşmenin artması ile şehirlerdeki seçmen tercihlerinin merkez partilerine doğru olacağı önermesi, Trabzon şehri için de doğru çıkmamıştır.

2.4.5. Van

Van Anadolu'nun en büyük kapalı havzası olan Van Gölü kıyısında toprakları verimli akarsuları bol iklim koşulları oldukça elverişli bir yerleşim merkezidir. Bu yüzden tarihin eski çağlarından beri birçok farklı medeniyetin hâkim olduğu bir yer olmuştur.

Arkeolojik araştırmalara göre Van ili yazılı tarih öncesi dönemleri M.Ö. 5000-3000 yılları Kalkolitik dönem başlarına kadar uzanmaktadır. M.Ö. 2000 yılında bu bölgede ilk olarak devlet kuranlar Hurriler'dir. Daha sonra Hurriler'in bölgedeki devamı olan yerli kavimler tarafından M.Ö. 900 yıllarında başkentleri Tuşba Urartu devleti kurulmuştur. Urartular M.Ö. 612 yılına kadar Van Bölgesinde güneyde yukarı Mezopotamya'ya kadar uzanan topraklarda hüküm sürmüşlerdir. M.Ö. IX.yüzyılda Kral Sarduri tarafından Van kalesi yaptırılmıştır. M.Ö. VII.yüzyıl başlarında Mezopotamya'dan Anadolu'ya akınlar düzenleyen Asurlular Van kalesini ele geçirince Urartular Tuşba yakınlarında Rusahinili (Toprakkale) şehrini kurarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Tarihi dönem içerisinde Van ve yöresi Romalılar ile Sasaniler arasında çatışma sebebi olmuştur. M.S. 395 yılına kadar Sasani sonra da Bizans egemenliğinde kalmıştır. Hz. Osman zamanında Bizans'ı bozguna uğratan Müslüman orduları 644 yılında Van ve yöresini ele geçirmiş bu hakimiyet Emevî ve Abbasi devletleri tarafından da sürdürülmüştür. Eskiden beri Van bölgesinde yaşayan Ermeni azınlığı kısa bir süre Van çevresinde bir krallık kurmuş ve İslam İmparatorluğu'na tabi olmuşlardır. Hıristiyan sanatının mühim bir eseri olan Akdamar Kilisesi aynı adı taşıyan ada üzerinde Kral Gagik tarafından 915-921 yılları arasında yaptırılmıştır. (T.C. Van Valiliği, 2024)

Selçuklu hükümdarı Alparslan 1065 senesinde Van bölgesini fethetti. Bizans İmparatoru Romanus Diogenes büyük bir ordu ile bu bölgeye geldi. 26 Ağustos 1071'de Van Gölü'nün kuzeyinde Malazgirt'te Bizans ordusu yenildi ve Bizans İmparatoru esir düştü. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra bu bölge Türklerin eline geçti ve Anadolu'nun kapısı açılarak, bütün Anadolu, Türkler'in anayurdu oldu.

Selçuklu Devleti ile Türkleşen Van ve civarı Osmanlı hâkimiyetine kadar çoğunluğu Türk olan çeşitli devlet ve beyliklerin eline geçti. Kanuni Sultan Süleyman Han'ın "İrakeyn (iki Irak) Seferi diye anılan İran Seferinde bütün Doğu Anadolu ve Irak

fethedildi ve 1534'te Van ve Doğu Anadolu çevresi kesin bir şekilde Osmanlı Devleti'nin toprağı oldu.

Tanzimattan sonra da eyalet merkezi olan Van'da birçok değerli ve tanınmış devlet adamı beylerbeyliği (valilik) yapmıştır. Birinci Cihan Harbinde 20 Mayıs 1915'te Ruslar Van'ı işgal ettiler. Rusların yardımıyla Van şehrine hâkim olan Ermeniler Ruslar çekildikten sonra burada yaşayan Müslüman ve Türklere çok zulüm yaptılar. Türkleri şehir dışına sürdüler. İşgalden sonra Türk ordusu 2 Nisan 1918'de Van'ı işgalden kurtardı. Ruslarla iş birliği yaparak silahlı baskın yapan Ermeniler bu bölgeden çıkarıldılar. Ruslar ve Ermeniler işgal esnasında Van'ı harabe hâline getirmişlerdir. (Coğrafya Dergisi, 2024)

Van isminin nereden geldiğı ve kaynağı konusu henüz tam olarak açıklığa kavuşmamış olmasına rağmen konuyla ilgili bazı önemli görüşler şöyledir:

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Büyük İskender'in, Van Kalesi'ndeki Vank adlı bir mabedin adını şehre verdiğini belirtmektedir. Başka bir rivayete göre, Van pek eski bir şehir olup, M.Ö. 1900'lerde Asur Melike'si Meshure Sah Meryem (Semiramis) adına izafeten Şahmerimekerd şeklinde adlandırılmıştır. Daha sonra Küyanyâ'nın son devrinde Van adındaki valinin şehri genişletip güzelleştirmesi nedeniyle bu idareciden itibaren şehir Van olarak anılmıştır.

Van adının kaynağı konusunda akla en yakın ve bilimsel görüş Urartuca Biane veya Viane'den çıkmış olduğudur. Tarihi kaynakların bütününde, Urartular kendilerine Bianili demişlerdir. Urartular'ın yükselme devrinde Biate adı altında birçok şehir ve insan topluluğı Van bölgesine toplanmıştır. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024)

Şehir coğrafi konumu sayesinde tarih boyunca doğudan Anadolu'ya açılan kapı vazifesi görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nde de önemini devam ettiren şehir Kapıköy sınır kapısı sayesinde İran ile ticaretin yönlendirildiğı en önemli merkezlerden biridir.

Van şehri, 13 ilçe ve 692 mahalleden oluşmaktadır. 1950 nüfus sayımı verilerine göre 26.155 kişi şehir merkezinde 119.789 kişi kırdaki Van'da 145.944 kişi yaşarken TÜİK verilerine göre 2023 yılında 512.907 kişi yoğun kent, 249.130 kişi orta-yoğun kent ve 366.712 kişi kır olmak üzere 1.128.749 kişilik nüfusa ulaşmıştır. Şehir bölgesel bir çekim merkezi olarak son yetmiş beş yılda nüfusunun yaklaşık sekiz kat

artmasına rağmen nüfus artışını destekleyen ekonomik artış yakalanamamıştır. Tarım, hayvancılık ve turizm sektörlerinin geliştiği şehrin son beş yıldaki ticari verileri aşağıdadır.

Tablo 66: Van Ticaret Verileri (2019 – 2023)

TİCARET (MİLYON \$)	VAN	
	İTHALAT	İHRACAT
YIL		
2019	163.016	49.591
2020	18.091	25.358
2021	21.814	25.337
2022	16.665	26.196
2023	26.775	24.197

Tablo 67: Van SEGE Sıralamaları

SEGE YIL	VAN
1969	63
1972	63
1985	60
1991	67
1996	67
2003	75
2011	75
2017	77

Van şehri SEGE çalışmalarında 1969 yılı verilerine göre 67 şehir içerisinde, Türkiye gelişmişlik ortalama puanı olan 138 puanın hemen altında 47 puan ile 63. sırada yer alırken, 2017 yılındaki sıralamada en üst endeks değer olan 1.04'ün altında negatif değer alan 42 şehir içerisinde yer almıştır. -1,452 endeks değeri alan şehir, altıncı gelişmişlik grubunda yer alarak Türkiye'de bulunan 81 şehir içerisinde 77. sırada yer almıştır. Çalışmanın bu kısmında Van şehrinde 1977 yılı seçiminden itibaren seçmen tercihlerinin değişimlerine bakılacaktır.

Tablo 68: Van Seçmen Tercihleri Değişimi (oy sayısı)

VAN	MİKTAR					
	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
KONUMLAR						
MERKEZ-SAĞ	31.719	38.758	101.098	33.776	6.720	727
MERKEZ-SOL	22.569	29.151	46.073	19.302	13.914	50.491
İDEOLOJİK SAĞ	28.483	54.161	43.098	91.538	192.893	197.480
İDEOLOJİK SOL	-		1.197	106.958	313.867	296.621
BAĞIMSIZ	33.677	-	69	5.901	314	2.565
Genel Toplam	116.448	122.070	191.535	257.475	527.708	547.884

Tablo 69: Sağ Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Van - % oran)

VAN	% ORANLAR					
	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
KONUMLAR						
ADALET PARTİSİ	15,41					0,01
ANAVATAN PARTİSİ		31,75	26,26	4,47		0,00
CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ	11,83					
DOĞRU YOL PARTİSİ			26,52	6,49		
GENÇ PARTİ				2,16		0,00
GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ						0,00
İYİ PARTİ					1,27	0,12
MERKEZ-SAĞ	27,24	31,75	52,78	13,12	1,27	0,13
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ				25,85	31,77	26,09
BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ				0,69		
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ				1,30		0,84
DEMOKRATİK PARTİ	1,20					
HÜR DAVA PARTİSİ					0,90	
LİBERAL DEMOKRAT PARTİ				0,18		
MİLLET PARTİSİ				0,29		0,05
MİLLİ SELAMET PARTİSİ	20,44					
MİLLİ YOL PARTİSİ						0,05
MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ		44,37				
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	2,82			3,21	3,08	5,10
REFAH PARTİSİ			22,50			
SAADET PARTİSİ				3,50	0,80	
YENİDEN REFAH PARTİSİ						3,13
YURT PARTİSİ				0,52		
ZAFER PARTİSİ						0,78
İDEOLOJİK SAĞ	24,46	44,37	22,50	35,55	36,55	36,04
Genel Toplam	51,70	76,12	75,28	48,67	37,83	36,18

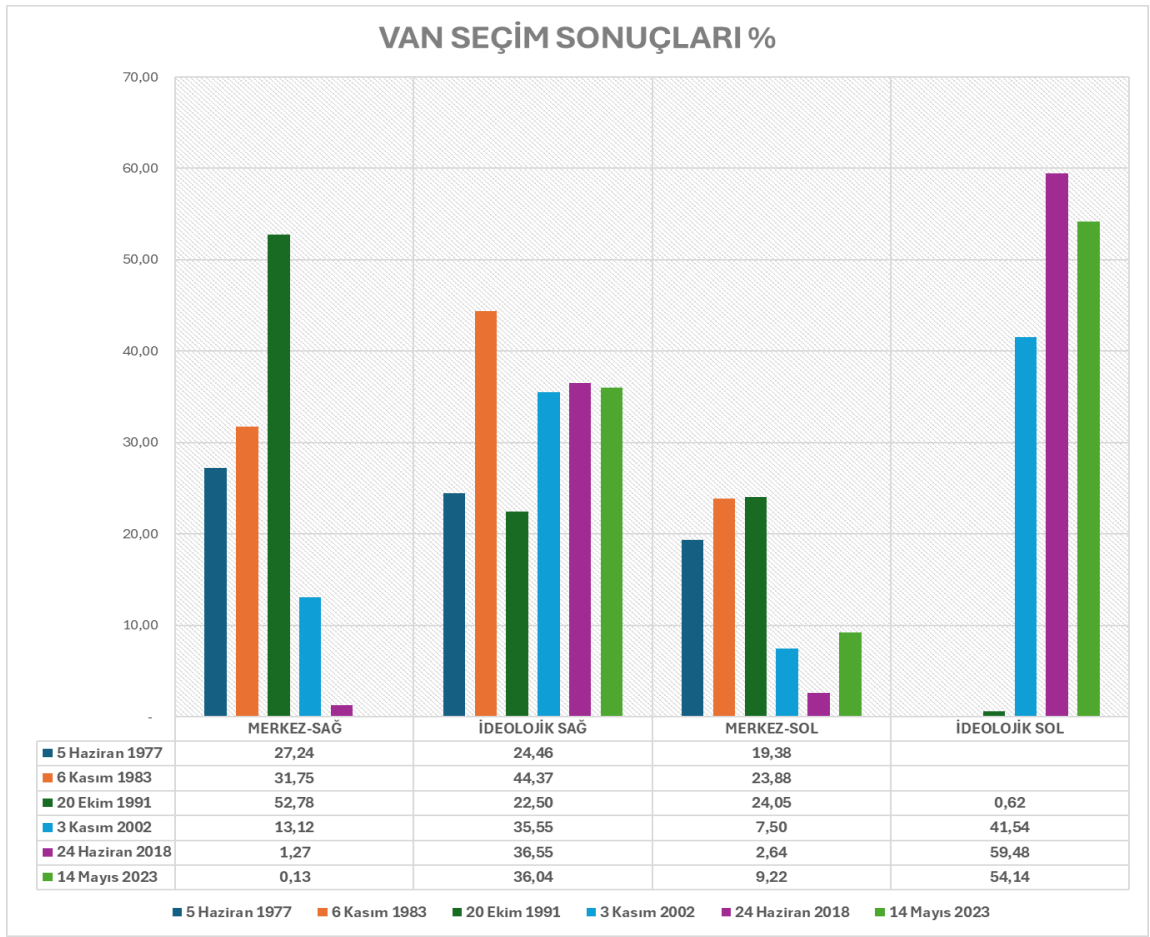
Tablo 70: Sol Tarafıta Konumlanan Siyasi Partiler (Van - % oran)

VAN	% ORANLAR					
	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
KONUMLAR						
ADALET BİRLİK PARTİSİ						0,00
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	19,38			5,15	2,64	8,72
DEMOKRATİK SOL PARTİ			1,76	1,45		
HALKÇI PARTİ		23,88				
MEMLEKET PARTİSİ						0,49
SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ			22,29			
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ				0,90		
YENİLİK PARTİSİ						0,00
MERKEZ-SOL	19,38	23,88	24,05	7,50	2,64	9,22
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ				40,88		
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ						0,16
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ						0,19
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ					59,32	
İŞÇİ PARTİSİ				0,30		
ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ				0,22		
SOL PARTİ						0,60
SOSYALİST PARTİ			0,62			
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ						
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ						0,10
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ						0,05
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ				0,14		0,14
VATAN PARTİSİ					0,16	0,10
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ						52,79
İDEOLOJİK SOL			0,62	41,54	59,48	54,14
Genel Toplam	19,38	23,88	24,68	49,04	62,11	63,36

Tablo 71: Van Siyasi Konumlar Dağılımı I

VAN	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	27,24	31,75	52,78	13,12	1,27	0,13
İDEOLOJİK SAĞ	24,46	44,37	22,50	35,55	36,55	36,04
SAĞ	51,70	76,12	75,28	48,67	37,83	36,18
MERKEZ-SOL	19,38	23,88	24,05	7,50	2,64	9,22
İDEOLOJİK SOL	-	-	0,62	41,54	59,48	54,14
SOL	19,38	23,88	24,68	49,04	62,11	63,36
BAĞIMSIZ	28,92	-	0,04	2,29	0,06	0,47
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

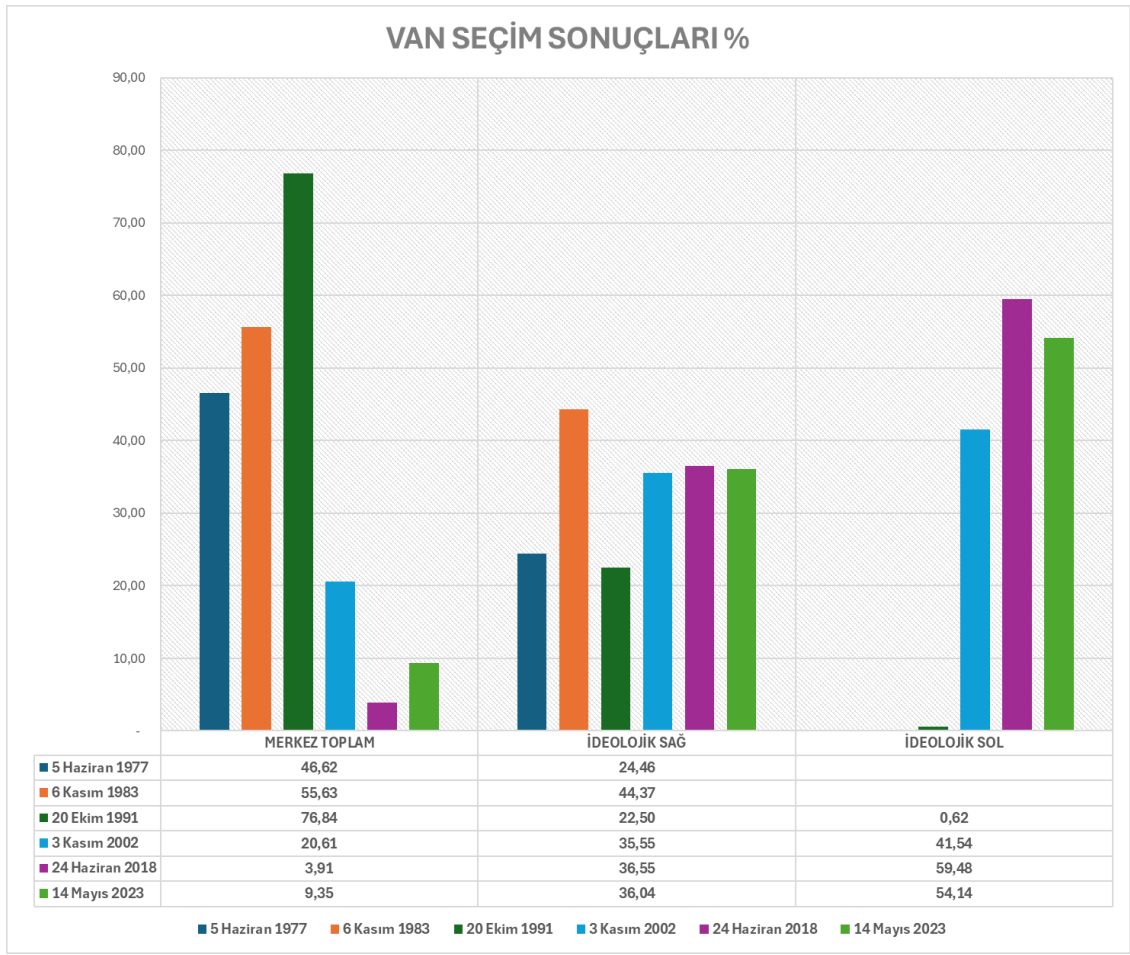
Grafik 10: Van Siyasi Konumlar Dağılımı I

Tablo 72: Van Siyasi Konumlar Dağılımı II

VAN	% ORANLAR					
KONUMLAR	5 Haziran 1977	6 Kasım 1983	20 Ekim 1991	3 Kasım 2002	24 Haziran 2018	14 Mayıs 2023
MERKEZ-SAĞ	27,24	31,75	52,78	13,12	1,27	0,13
MERKEZ-SOL	19,38	23,88	24,05	7,50	2,64	9,22
MERKEZ TOPLAM	46,62	55,63	76,84	20,61	3,91	9,35
İDEOLOJİK SAĞ	24,46	44,37	22,50	35,55	36,55	36,04
İDEOLOJİK SOL	-	-	0,62	41,54	59,48	54,14
İDEOLOJİK TOPLAM	24,46	44,37	23,13	77,09	96,03	90,18
BAĞIMSIZ	28,92	-	0,04	2,29	0,06	0,47
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 11: Van Siyasi Konumlar Dağılımı II

Van şehri, incelemesi yapılan şehirler arasında 1977 seçiminde, sağ ve sol oyların dağılım oranında fark gösteren tek şehirdir. Türkiye'deki şehirlerin genelinde sağ ve sol partilerin aldığı oyların dengesi sırasıyla 60-40 ile 70-30 oranları arasında değişiklik göstermektedir. 1977 seçiminde şehirde sağ partiler ve daha sonra Milli Selamet Partisi'ne katılan bağımsız adayın aldığı oyların toplanması ile sağ oyların toplamı % 81,62, sol oyların toplam oranına bakıldığında ise % 19,38 oranı görülmektedir.

1991 yılı seçimlerine kadar şehirde merkez-sağ partiler oy kazanarak % 52,78 oranına kadar ulaşmışlardır. Fakat bu gidişat 2002 yılı seçimlerinde ciddi bir değişime uğramıştır. Türkiye'de yaşayan Kürt halkının, haklarını savunmak için kurdukları iddiasındaki milliyetçi duygular üzerinden siyaset yapan ideolojik sol partiler 90'lı yıllarda başlayan oy kazanımlarına devam etmişlerdir. Bu sebeple de sağ-sol dengesi şehirde değişikliğe uğramıştır. 2002 yılı seçimlerindeki sonuçlara göre sağ partiler % 48,67, sol partiler ise % 49,04 oy alabilmişlerdir.

2002 yılı seçiminde ideolojik sağ partiler % 35,55, ideolojik sol partiler ise % 41,54 oy oranlarına ulaşmışlardır. 1991 yılında % 76,84 oranında oy almış olan merkez partiler ise 2002 yılı öncesinde beklenemeyecek % 20,61 gibi bir orana düşmüşlerdir.

XXI.yüzyılın başından itibaren Van şehrindeki seçmen tercihleri, ülkenin doğu bölgelerindeki terör olaylarının da etkisiyle bölgedeki diğer şehirlerle paralellik göstermektedir. Merkez konumdaki siyasi partilerin oy oranları düşerken, ideolojik sağ ve ideolojik sol partiler güç kazanmaktadır. 2015 yılı Kasım ayındaki seçimde, ideolojik sol partiler şehirdeki en yüksek oy oranları olan % 64,85 oranına ulaşmışlarken, merkez-sol partiler ancak % 1,86 oy alabilmişlerdir. 2023 yılındaki seçimde ise merkez-sol partiler uzun yıllar sonra artış göstererek % 9,22 oy oranına ulaşırlarken ideolojik sol partiler % 54,14 oranına gerilemişlerdir.

Şehir, hem bölge içinde bir çekim merkezi olması hem de doğu bölgelerinde terör sebebi ile gerçekleşen yurt içi göçler sebebi ile bölge içerisinden göç alan bir şehirdir. Ancak sanayi tesisleri konusunda gelişmiş bir şehir olmadığı için ülkenin sanayi merkezleri olan batı şehirlerine çok fazla göç vermektedir. Van şehrinin son elli yılda geçirdiği dönüşümü daha iyi anlamak için TÜİK tarafından tutulan ADNKS sistemi verileri ile oluşturulan tablolar aşağıdadır.

Tablo 73: Van Yurt İçi Göç Hareketleri (2008 - 2023)

VAN			
YIL	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2008	21.187	30.275	- 9.088
2009	22.866	27.175	- 4.309
2010	23.231	31.312	- 8.081
2011	23.415	72.273	- 48.858
2012	50.003	46.639	3.364
2013	32.118	38.507	- 6.389
2014	27.587	44.435	- 16.848
2015	30.492	48.061	- 17.569
2016	28.902	49.035	- 20.133
2017	31.971	48.269	- 16.298
2018	34.691	44.954	- 10.263
2019	34.372	39.575	- 5.203
2020	26.621	38.114	- 11.493
2021	30.318	58.185	- 27.867
2022	33.903	62.422	- 28.519
2023	2.800	3.497	- 697
Genel Toplam	454.477	682.728	- 228.251
	2008	2023	FARK
NÜFUS	1.004.369	1.127.612	123.243

Van şehrinin son on beş yıldaki göç hareketleri incelendiğinde şehirden 228.251 kişi başka yerlere göç etmiş olsalar da bu dönem içerisinde şehir nüfusu 123.243 kişi artmıştır. Şehrin göç verdiği ilk on şehir ile ilgili tablo aşağıda dikkatinize sunulmuştur.

Tablo 74: Van Göç Verilen İller (2008 - 2023)

VAN			
ŞEHİR	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
İSTANBUL	87.269	175.263	- 87.994
TEKİRDAĞ	6.664	24.569	- 17.905
ANKARA	28.143	45.604	- 17.461
BURSA	12.106	29.457	- 17.351
ANTALYA	16.409	32.619	- 16.210
KOCAELİ	8.347	23.949	- 15.602
İZMİR	16.913	27.508	- 10.595
MUĞLA	6.066	14.838	- 8.772
MERSİN	12.958	18.515	- 5.557
KONYA	7.813	12.970	- 5.157
TOPLAM	202.688	405.292	- 202.604
		TOPLAM GÖÇ	- 228.251
		%	88,76

Van şehrinin en çok göç verdiği ilk on şehir incelendiğinde, bu şehirlerin, yüksek düzeyde sanayi ve turizm geliri elde eden ve 2017 SEGE çalışmasında, gelişmişlik endeksi çalışmasının ilk on beş şehri arasındaki şehirler olduğu görülmektedir. Şehrin bu on şehre verdiği göç, son 15 yılda gerçekleşen bütün göç hareketlerinin % 88,76'sını oluşturmaktadır.

Van, bölgedeki şehirlerden göç alırken ülkenin gelişmiş bölgelerindeki şehirlere yüksek miktarda göç vermektedir. Bu sonucu doğrulamak için ADNKS verilerindeki doğum yerine göre nüfus verilerine bakılması aydınlatıcı olabilir.

Tablo 75: Van Doğum Yerine Göre Nüfus Dağılımı (2014 – 2023)

VAN										
DOĞUM ŞEHİRİ	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
HAKKARİ	25.293	27.599	31.444	32849	34.624	36.086	36.545	37472	38.375	38.735
AĞRI	13.058	13.177	13.265	13362	13.288	13.381	13.112	13058	13.084	13.001
BİTLİS	12.052	12.037	11.946	12081	12.104	12.243	12.151	11996	12.111	12.282
ŞIRNAK	7.863	8.390	8.938	9097	9.255	9.271	9.124	9139	9.228	9.161
SİİRT	6.993	6.952	6.945	6959	6.930	6.942	6.764	6750	6.755	6.738
MUŞ	3.854	3.904	3.877	4047	4.166	4.223	4.145	4255	4.377	4.508
DİYARBAKIR	3.397	3.416	3.347	3696	3.772	3.662	3.572	3941	4.173	4.318
ADANA	2.880	2.912	2.932	3104	3.343	3.187	3.276	3417	3.276	3.347
BATMAN	1.492	1.599	1.595	1720	1.792	1.841	1.799	1999	2.121	2.209
GAZİANTEP	1.483	1.569	1.458	1671	1.872	1.724	1.874	1904	1.925	2.043
ARA TOPLAM	78.365	81.555	85.747	88.586	91.146	92.560	92.362	93.931	95.425	96.342
VAN	934.428	940.743	942.212	942.929	953.886	965.878	977.145	964.805	951.963	945.339
TOPLAM	1.012.793	1.022.298	1.027.959	1.031.515	1.045.032	1.058.438	1.069.507	1.058.736	1.047.388	1.041.681
VAN ŞEHİR NÜFUSU	1.085.542	1.096.397	1.100.190	1.106.891	1.123.784	1.136.757	1.149.342	1.141.015	1.128.749	1.127.612
%	93,30	93,24	93,43	93,19	92,99	93,11	93,05	92,79	92,79	92,38

Van şehrinde yaşayan 2014-2023 yılları arasındaki nüfusa bakıldığında Van'da ve Türkiye'nin doğusundaki on şehirde doğarak, hayatını Van şehrinde devam ettiren vatandaşların nüfusu, 2023 yılı için bütün nüfusun % 92,38'ini oluşturmaktadır. Bu veri bize aynı bir önceki şehir olan Trabzon gibi nüfusun homojen yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durum da son yirmi yılda şehirde gerçekleşen seçmen tercihlerindeki durumu açıklamak için önemli bir detaydır.

Şehirdeki merkez oylar incelendiğinde 1977 yılında % 46,62 olan merkez partilerin oyları, 1991 yılına gelindiğinde hem merkez-sağ hem de merkez-sol oyların artması sonucu en yüksek oran olan % 76,84 oranına ulaşmıştır. Fakat 2002 seçimi ve sonrasında geçen 22 yıl merkez partiler için iç açıcı sonuçlar vermemiştir. 2018 seçiminde

% 3,91 oranına kadar düşen merkez partilerin oy oranları, 2023 yılında sadece merkez-sol partilerin oylarının artması sonucu % 9,35 oy oranına ulaşmıştır. Verilere göre 2023 yılında merkez-sağ partilerin şehirdeki oyları % 0,13 oranına kadar düşmüştür.

Gelinen noktada muhafazakarlığın yüksek olduğu bölgede, şehirdeki seçmenlerin parti tercihleri, ideolojik sağ partiler ile Kürt halkının haklarını koruduklarını iddia eden ideolojik sol partiler arasında bölüşülmüştür.

Van şehri ile ilgili seçim sonuçlarına bakıldığında, hipotezimizde belirtilen kentleşen nüfusun siyasi partilerden merkez konumda olanları tercih edeceği önermesi yanlış çıkmıştır. Şehir özellikle son yirmi yıl içerisinde merkez partilerden iyice uzaklaşarak, tercihlerini ideolojik sağ ve ideolojik sol partilere doğru kaydırmıştır.

3. BÖLÜM

KENTLEŞME ve SEÇMEN DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmada incelenen hipotez olan; “bir şehirde kentleşme oranı arttıkça seçmen tercihlerinin merkez siyasi partilere doğru yöneleceği” savı, Türkiye’de yapılan seçimlerin verileri incelendiğinde, büyükşehir statüsündeki şehirler arasından çalışma konusu olarak belirlenen beş şehrin tamamı için yanlış çıkmıştır. Belirlenmiş olan şehirlerin tamamında seçmen tercihleri, merkez siyasi partiler yerine ideolojik olarak sağ ve sol konumdaki partilere doğru bir eğilim göstermişlerdir.

Seçilen beş şehirde de çok partili milletvekilliği seçimlerinin başladığı 1946 yılından itibaren kentli nüfus oranı artış göstermiştir. Ülkede büyükşehir statüsü kazanan bu şehirlerde 1977 yılı seçim sonuçlarında, merkez partiler tarafında olduğu görülen seçmen tercihleri, geçen yıllarda yapılan bütün seçimlerde ideolojik sağ partilere doğru bir eğilim göstermiştir. 2023 yılı seçim verilerine göre incelenen bütün şehirlerde ideolojik sağ partiler oy oranlarını ciddi oranda arttırdıkları sadece Van şehrinde bölgenin siyasal durumuna özgü olarak ideolojik sağ partiler dışında bölgesel düzeyde güçlü olan, Kürt halkının haklarını koruduğu iddiasındaki, milliyetçi duygulara hitap eden ideolojik sol partilerin de oy oranlarını arttırdıkları görülmüştür.

İnceleme konusu olan bu beş büyükşehirde, seçmenlerin oy tercihlerindeki eğilim, ülkenin genelinde de görülmektedir. Seçimler incelendiğinde 1983 yılı seçimi itibariyle ideolojik sağ partilerin, 1995 yılı seçiminden itibaren ise bölgesel olarak güçlenen ideolojik sol partilerin oyları artış göstermektedir. Halbuki giriş kısmında örnek verilen gelişmiş ülkelerin iktidar partileri incelendiğinde sanayileşmenin dolayısıyla da kentleşmenin arttığı demokratik ülkelerde merkez-sol ve merkez-sağ partilerin oy oranları her zaman çoğunlukta kalmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, Türkiye’de 1977 yılından 2023 yılına kadar olan sürede, vatandaşların oy tercihlerinde görülen değişimlerin sebepleri açıklanmaya çalışılacaktır. İki bölümden oluşacak değerlendirmelerin birinci bölümünde, hipotezin Türkiye’deki şehirler için yanlış çıkmasının sebepleri, toplumları derinden etkileyebilecek olan siyasal ve toplumsal olaylar açısından incelenecektir. İkinci bölümde

ise ülkedeki şehirleşmenin geldiği nokta, önceki sayfalarda demokrasinin gelişimi safhalarında açıklanan ve hipotezin temellerini oluşturan teorik önkoşullar yani kentleşen toplumlarda gelişmeye ve demokratikleşmeye destek olan kentlileşme faktörü açısından anlaşılmaya çalışılacaktır.

Türkiye’de 1977 seçimlerinden bugüne kadar geçen süredeki toplumsal olaylara bakıldığında, Türk toplumunu derinden etkileyen, toplumun siyasal hayata bakışını dolayısıyla seçmen tercihlerini kökünden değiştiren en önemli olay 12 Eylül 1980 Askeri Darbesidir. Darbenin sebebi olarak ülkenin içinde bulunduğu kaos durumu gösterilse dahi ülkeyi darbe şartlarına getiren hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki siyasal durumlar hakkında bilgi aktarmak darbenin sebeplerini ve etkilerini anlamak açısından faydalı olacaktır. Darbeye giden yolda ülkeyi ve dış politikasını, derinden etkileyen olaylar 1878 yılından itibaren İngiltere’nin yönetimine geçmiş olan, Türk ve Rum toplumunun bir arada yaşadığı Kıbrıs adasında yaşanmıştır.

İngiltere kolonisi olan Kıbrıs adasında, II. Dünya Savaşı sonrasındaki ortamda iyice ortaya çıkan Rum ve Türk toplumları arasındaki sorunlar, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye’yi sık sık karşı karşıya getirmiştir. Adanın stratejik konumu ve adada yaşayan Türk nüfusu nedeniyle Türkiye için adanın hem yerel hem de uluslararası siyasette önceliği vardır. Devletler arasında süren çetin tartışmalar sonrasında 11 Şubat 1959 tarihli Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşması ile sağlanan imkanlar sayesinde 16 Ağustos 1960 tarihinde Türk ve Rum halklarının birlikte yönetecekleri, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın garantörlüğünde, bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması onaylanmıştır.

1961 yılında Türkiye’de yapılan seçimle göreve başlayan yeni hükümetin karşısına gelen ilk uluslararası sorun önceki iktidarlar gibi Kıbrıs adasındaki gelişmelerdir. Türkiye, İngiltere, ABD ve Yunanistan arasında karşılıklı tartışmalar ve restleşmeler ile geçen yıllara yeni antlaşmalar da çare olamamıştır. Bu sebeple de özellikle Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler gerilmiş ve bu gerilimlerin hem uluslararası ilişkilere hem de yurtiçi siyasete etkileri olmuştur. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi’nin yıllarca devam ettirdikleri saldırgan tutumun ABD ve İngiltere tarafından görmezden gelinmesi, BM kararlarının uygulanmaması sonucunda gerçekleşen olaylar, adadaki Türk halkının soykırımı uğraması riskini doğurmuştur.

Adadaki Türk toplumunun varlığının tehlike altında olduğunu gören Türkiye Cumhuriyeti, adadaki durumu düzeltmek amacı ile 20 Temmuz 1974 tarihinde “Kıbrıs Barış Harekâtı” ismini verdiği askeri bir harekât başlatmıştır. Adadaki stratejik hedeflerine ulaşan ve adadaki Türk varlığının güvenliğini sağlayan Türkiye, Başbakan Bülent Ecevit’in yaptığı açıklama ile 16 Ağustos 1974 tarihinde harekâtı sonlandırmıştır. (Açıkgöz, 2006)

Dünyanın içerisinde bulunduğu ekonomik durum sebebi ile Türkiye’nin Kıbrıs’ta yaptığı harekât beklenmeyen bir durumdu. 1973 Petrol Krizi olarak isimlendirilen küresel ekonomik kriz, petrole bağımlı bütün ekonomileri tehdit etmekteydi. Bu kriz, İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki sorunlar sebebi ile Arap ülkelerinin 15 Ekim 1973 tarihinde İsrail’e destek veren bütün ülkelere karşı petrol ambargosu kararı alması ile başlamıştı. Gelişmiş bütün sanayileri etkileyen bu ambargonun dünya ekonomilerine etkisi on yıllarca sürmüştür.

Böylesine bir ekonomik ortamda yapılan harekât sonrası BM, ABD, İngiltere ve Avrupa ülkeleri tarafından baskı altına alınan Türkiye’ye karşı yapılan en sert darbe ise ABD tarafından 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren uygulanan ambargo kararıdır. Bu kararlar hem siyasal kurumlar hem de Türk milleti bir bütün olarak, NATO’daki en büyük müttefiki tarafından dışlandığını hissetmiştir. Türkiye bu ambargoya karşılık olarak geri adım atmayarak 26 Temmuz 1975 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun aldığı kararla ülke topraklarındaki 21 adet ABD askeri üssünü kapatmıştır. Türkiye’nin bu net duruşu, ABD yönetiminin ambargo kararını tekrar görüşmek üzere Temsilciler Meclisi’ne yollamasına sebep olmuş hatta Kıbrıs’ta kullanılmamak kaydı ile bazı silahlar hemen gönderilmiş olsa da Türkiye’ye karşı uygulanan silah ambargosu 26 Eylül 1978 tarihine kadar üç yıldan fazla bir süre devam etmiştir.

Bu ambargonun sonlanmasında ve 1980 darbesi öncesindeki olayların, sebepleri ve sonuçları değerlendirilirken, ABD’nin küresel hedefleri içerisinde bulunan ülkelere olan Afganistan’ın 1978 yılında gerçekleşen Marksist darbeye, İran’ın da 1979 yılında gerçekleşen dini ayaklanma ile ABD’nin etki alanının dışına çıktıkları unutulmamalıdır. Bu stratejik kayıplarından sonra Türkiye’nin de kaybedilmesinin, ABD ve NATO’nun stratejik hedeflerinde meydana getirebileceği yıkımı göz önünde bulundurmamak, 1980 Askeri darbesine giden süreçleri anlamak için önemlidir.

1980 öncesindeki Türkiye'nin yurt içi siyaset sahnesi değerlendirilirken, ülkenin o dönemde yürürlükte olan mevcut anayasası kritik önemdedir. 1960 sonrasında hakkında farklı yönlerde fikirler ve tartışmalar olsa da kuvvetler ayrılığı ve kişisel özgürlükler açısından Türkiye'de demokrasiye en yakın anayasa olduğu düşünülen 1961 Anayasası sayesinde ülkedeki özgürlükçü ortam gelişmeye başlamıştır.

Bilim adamları ve siyasi parti temsilcilerinin katkıları ile hazırlanan, uygulamalarda kısıtlara sahip olsa dahi siyaset çerçevesini zorlamayan bir anayasa olarak 1961 Anayasası en çağdaş ve en demokratik anayasadır. (Küçükcan, 1997)

Siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artması ve sendikaların güçlenmesi sayesinde demokrasi gelişirken, ülkedeki sınıflı toplum kavramı ve siyasi partiler arasındaki ayrımla ilgili olarak sağ ve sol konumlanmalar, toplum tarafından daha anlaşılır hale geliyorlardı. 1970'li yıllar boyunca koalisyon hükümetleri ile yönetilen ülkede, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında uygulanan ambargolar ve 1973 küresel petrol krizi sebebi ile ekonomik durum da oldukça kötüydü. Uluslararası durumun kötülüğüne ve Türkiye'deki ekonomik sorunlara, ülkedeki siyaset kurumunun yaptığı hatalar da eklenince, 1980 darbesi öncesindeki dönemde demokrasinin gelişim süreci, toplumsal olarak zorluklara sahne olmuştur. Darbenin gerçekleştirilme sebepleri sayılırken ülke içerisindeki silahlı eylemler birinci sırada görülmektedir. Halbuki, Devlet-Millet birlikteliği ile oluşan ortamda tüm dünyayı karşısına alarak ve ambargolara göğüs gererek bir arada durmayı başarabilen bir milletin, Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra sadece üç yıl içerisinde birbirlerine karşı silahlı eylemler yapan kamplara ayrılması incelenmeye muhtaç bir durumdur.

Kıbrıs Barış Harekâtı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkenin stratejik olarak birlikte hareket etmeye karar verdiği NATO müttefiklerini ve Avrupa'nın liberal demokrasilerini sorgulamaya başlamasına sebep olmuştur. Türk Siyasi Tarihi hakkında yazılan onlarca makale ve kitapta, bilim insanları tarafından düzenlenen sempozyumlarda tartışılrsa da sebep-sonuç ilişkileri konusunda net bir sonuca varılamayan en muğlak dönem, Kıbrıs Barış Harekâtı ile 1980 Askeri Darbesi arasındaki dönemdir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'nun pek çok yerinde, emperyal devletlerin kışkırtmaları sonucu ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Monarşi yönetimi devam ederken sahip oldukları yetkilerini ve imtiyazlarını kaybeden aşiret reisleri ve tarikat

şeyhleri tarafından da kışkırtılan halk yeni oluşturulmaya çalışılan cumhuriyet düzenine karşı Anadolu'nun değişik yerlerinde silahlı kalkışmalarda bulunmuşlardır. Bu ayaklanmalar Türkiye Cumhuriyeti tarafından bastırılmış sonra da komşu ülkelerin özgürlüklerini elde etmeleriyle sömürgeci emperyal güçler bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar geçen dönemde ise Anadolu'da ırk, mezhep veya siyasi konularda tam bir sükûnet olmasa da sadece küçük çaplı anlaşmazlıklar görülmüştür.

Harekât sonrası Türkiye'nin öncelikleri ile ABD ve Avrupa ülkeleri arasında fikir ayrılıkları derinleşmiş ve karşılıklı restleşmeye kadar gitmiştir. Özellikle ülkedeki ABD askeri üslerinin kapatılmasını takip eden süreçte hemen hemen her toplumda olduğu gibi Türk halkında da mevcut olan ancak bireyler ve kurumlar arasındaki formel ve informal iletişim sayesinde negatif etkileri hafifletilebilen ırk, mezhep ve siyasal ayrımlara dayalı farklar daha çok görünür hale gelmişlerdir. Türk toplumunda kısa sürede daha görünür hale gelen bu farklılıklardan ve sağ-sol olarak tanımlanan ideolojilerden beslenen taraflar, örgütlenerek ülkenin her yerinde silahlı eylemlere başlayacak ortamı bulabilmişlerdir.

Bahse konu olan dönemde nasıl kuruldukları açıklanmaya muhtaç olan, silah, cephaneye ve eylem yapabilecek insan kaynağına ulaşabilen, onlarca silahlı örgüt ortaya çıkmıştır. Darbe öncesi dönemde, ülkeyi karıştırabilecek kadar büyük eylemlerde bulunma gücüne sahip olan silahlı ideolojik örgütlerden XXI.yüzyıla ulaşabilen örgüt yok denebilir. O dönemde ortaya çıkarak halen daha silahlı eylem gerçekleştirme gücüne sahip tek silahlı örgüt, Kürt halkının haklarını alma iddiasında olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut üniter yapısını yıkmak üzere kurulmuş olan PKK terör örgütüdür. Türkiye'nin son elli yıllık dönemine etkide bulunan PKK, geçen süreçteki varlığını uluslararası sistem içinde kurduğu ilişkilerle sağlamıştır.

27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde kurulan PKK'nın liderleri, bilinmeyen bir sebeple, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin hemen bir ay öncesinde Türkiye'yi terk ederek Suriye'ye geçiş yapmıştır. Örgütün ne sebeple bu şekilde hareket ettiği tam olarak bilinmemekle beraber lider kadrosunu koruyabilmesini sağlayan bu eylem incelendiğinde bazı gizli servislerin de bu işe dâhil olduğu iddia edilmektedir. (Demir, 2008)

Ülkede, 1977-1980 arasında çok yoğun silahlı şiddet hareketleri yaşanmıştır. Bu hareketler, 1950'li ve 1960'lı yıllarda üniversite öğrencilerinin ve işçilerin hakları için yaptıkları protesto eylemleri ile başlamıştır. Devam eden süreçte ABD ve NATO'yu protesto mitingleri ile devam etmiştir. 1977-1980 arası her gün onlarca kişinin öldükleri silahlı eylemlere dönüşmüşlerdir. Ülkenin her yerine yayılan bu eylemler, 1980 yılı 12 Eylülüne kadar devam etmiş ve 5000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı zamanda ülke siyasal olarak istikrarsızlığın içine düşmüş, ekonomik olarak da zayıflamıştır. (TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2012)

Darbe öncesi dönemde, ülkede gerçekleşen silahlı eylemlerin ve kaos ortamının sebepleri değerlendirilirken, hem uluslararası ekonomik ve siyasal durumun hem de NATO ve Doğu Bloğu arasındaki çekişmelerin Türkiye'ye olan etkileri göz ardı edilmemelidir. Yukarıda, darbe öncesi kaos ortamını etkileyen sebeplerden, Türkiye ile NATO ve Batı Bloğu arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesinin muhtemel etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Değerlendirme yapılırken, 1970-1980 yılları arasında ülkede hâkim olan belirsizlik durumu ortadayken, demokrasi yolunda acı tecrübeleri bulunan bir ülkede, devlet kurumları arasında olması gereken koordinasyonda görülen yetersizlikler ve siyasi parti liderlerinin birbirleriyle iş birliği yapma konusundaki isteksizlikleri göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Türk milletinin ve ülkedeki toplumsal kurumların bir kaos durumunda, ortamı yumuşatma konusunda, göstermeleri gereken toplumsal refleksleri gösteremedikleri gerçeği de analizin dışında bırakılmamalıdır. Aksi halde darbe sonrası için yapılacak değerlendirmeler eksik kalacaktır.

Genel siyasal tabloda, en büyük dört parti olan AP (Adalet Partisi), CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), MSP (Milli Selamet Partisi) ve MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) merkezli kutuplaşma, topluma da yayılarak keskin bir kamplaşmanın doğmasına yol açmıştır. Toplumun büyük çoğunluğunu derinden etkileyen siyasal partilerin genel başkanları olan Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş tarafından uzlaşma, karşılıklı diyalog ve hoşgörü yerine suçlama, inatlaşma, uzlaşmadan kaçınma şeklinde davranışlar sergilenmiştir. Böyle bir ortamda demokrasi kültürünün henüz yerleşmemiş olduğu toplumda oluşan reaksiyon kat kat daha fazla olmuş, gerginlik daha ileri düzeye taşınmıştır. (TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Rap., 2012)

Yapılması gereken iş birliği ve koordinasyondan yoksun siyaset kurumları içerisinde 1979 yılından itibaren artık askerlerin meşru hükümeti devirebileceği ifade edilmeye başlanmıştır. Siyasi ve toplumsal kurumların, görevlerini yetersiz yaptıkları ile alakalı olarak Yerleşen bu kanaat için en önemli örneklerden biri Ecevit'in İstanbul'da 6 Eylül 1980 günü Petrol-İş Sendikası Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada bulunabilir: *"Siyasi partiler, politikacılar sahada. Ama işçilerin de aralarında bulunduğu halk, tribünlerde. Sahada kavga, dövüş var. Bu bir gün çirkin bir oyuna dönüşür. Biri çıkar, 'oyun bitti' der ve düdük çalar, demokrasi de son bulur."*

Diğer yandan da darbe sonrasında yasaklanan siyasi parti liderlerinin, darbe öncesindeki durumu çözmek için askerlerin hükümetlere yeterli desteği vermedikleri konusunda çeşitli platformlarda şikayetleri olmuştur. Bu görüşe örnek olarak, siyasi liderlerin yaptıkları açıklamalardan TBMM Araştırma Komisyonu Raporu'na alınmış olan ifadeler alınabilir.

Demirel darbe ile ilgili olarak *"Sayın Evren şunun hesabını vermek zorundadır: 13 Eylül günü duran kan, 11 Eylül günü niye akıyordu? Hayır efendim verdiği cevaplar kurtaramaz kendisini. Kendileri daha iyi biliyor niye durmadığını o kanların. Kanlar akıyordu, çünkü Sayın Evren'in Çankaya'ya çıkması gerekiyordu. Bu ithamla karşı karşıyadır."* demiştir.

Ecevit ise aynı minvalde ifadeler kullandıktan sonra *"Ben, Orta Anadolu'nun o sırada Hilal diye anılan bazı illerini sağcı teröristlerin harekât merkezi durumuna getirmeleri ve fiili yönetimleri altına almaya başlamaları üzerine, ısrarla o illerde de sıkıyönetim istedim. Fakat Genelkurmay Başkanı Evren, (Elimizdeki kuvvetler daha çok ilde sıkıyönetime elvermez, buna gücümüz yetmez) gerekçesiyle benim bu isteklerime karşı çıktı... Fakat 1979'da benim birkaç Orta ve Doğu Anadolu ilinde de sıkıyönetim istememe karşı çıkan Evren, nasıl olduysa 12 Eylül 1980'den itibaren Silahlı Kuvvetlerin gücünün 67 ilde de sıkıyönetime yeteceği kanısına vardı."* beyanında bulunmuştur.

Eğer ordu, yönetimi ele geçirmek için gerekli koşulların oluşmasına yardımcı olmuşsa veya şiddet olaylarına teşvik sağlamışsa da bu iddiaların cevabını ortaya çıkarmak son derece zordur. Çünkü; bu iddialar doğruysa bile kesin deliller, darbenin tarafları tarafından titizlikle gizlenebilir delillerdir ve bulunanlar da hiçbir zaman kesinlik taşımayacaklardır.

Askerlerin müdahaleyi kolaylaştıracak koşulları hazırladığına veya kolaylaştırdığına ilişkin hem darbeyi yapanların arasından hem de üst düzey siyasetçiler tarafından dile getirilen birçok iddia bulunmaktadır. Bu yöndeki en güçlü delil ise sıkıyönetime rağmen durmayan terörün darbeyle birlikte durmuş olmasıdır. (Ertunç, 2005)

Darbeyi gerçekleştirenler veya destekleyenler, darbe sonrasında şiddet olaylarının, askeri yönetim döneminde de birdenbire önlenemediği, kademeli bir azalma ve kontrol altına alma süreci yaşandığı iddiasındadırlar. Darbe öncesindeki sıkıyönetimin,

olayları önleyememesinin nedeninin, alınan tedbirlerin sadece sıkıyönetim uygulanan belirli sayıdaki yerle sınırlı kalması, ülke genelinde topyekûn etkili bir mücadele ortaya konulamaması olduğunu belirtmektedirler. (TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Rap., 2012)

Kongar, darbe ile ilgili yazdığı kitabında; *“Suçlu sağda ve solda tetik çeken katillerle birlikte, dışarıdan Türkiye’ye silah sokanlar, çıkarları gereği ülkenin güçlenmesini istemeyenler, Anadolu’yu bölmek isteyenler, cinayet şebekelerine maddi ve manevi destek sağlayanlar, terör ve anarşiye yeterince başkaldırmayanlar, gerekli önlemleri almayan ve aldırmayanlardır diyebiliriz. Sözün kısası, suçlu tüm toplumdur. Ancak, tüm toplum da suçlunun ancak yarısıdır, çünkü öteki yarı dış dünyadadır. Türkiye’nin 12 Eylül 1980’de vardığı nokta herkesin az ya da çok ortak sorumluluk taşıdığı bir noktadır”* demektedir. (Kongar, 1987)

XXI.yüzyılda eldeki veriler, söyleşiler ve anılar incelenerek, darbe öncesi dönem değerlendirilirken, 1980 öncesinde ülkede gerçekleşen olayları ve varılan son nokta olan darbeyi açıklamak için sayın Kongar’ın belirttiği görüşler, darbenin taraflarını, sebeplerini ve gerçekleşenleri bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır.

1946’dan itibaren çok partili milletvekilliği seçimleriyle tanışan ve demokrasiyi henüz içine sindirememiş olan toplum otuz dört yıl içerisinde, askerin üçüncü kez demokrasiye müdahalesine tanıklık etmiştir. Tüm toplumun ortak hareket etmesi ile engellenebilecek olan kaos ortamı, siyasal yapının, ülke dışından da yapılan müdahaleler ile otoritesini kaybetmesi ile 12 Eylül 1980 sabahı saat 04.00’da dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in imzasını taşıyan bildirin radyoda okunması ile son bulmuştur.

Türk milleti için sosyoekonomik açıdan değerlendirilmesi gereken nokta, demokrasinin kesintiye uğradığı hem 1960 hem de 1980 darbelerinde, halkın ordunun müdahalesini bekleyen bir pozisyonda olmasıdır. Her iki olaydan önce de ekonomik sorunlar had safhaya ulaşmış, müdahaleler öncesinde ekonomik yapılandırma kararları alınmış ve yapılandırmalar müdahale sonrasında pozitif sonuçlar vermiştir. Ancak bu müdahalelerin negatif toplumsal etkileri bugün dahi sürmektedir.

Dünyanın her yerinde ve her döneminde, askeri mantık, karşılaştığı sorunları anlayabilmek ve çözüm oluşturabilmek için karşılaştığı sorunlara karşı dost-düşman, siyah-beyaz karşıtlığını temel alan bir bakış açısı geliştirmek zorundadır. Çünkü, savaş sahasında yaşam ile ölüm arasındaki incecik farkı, karar vermek için harcanacak süre oluşturmaktadır. Asker, savaşın genelinde hiçbir önemi olmayan önemsiz detaylar için fazladan zaman harcamaz. Oluşabilecek küçücük zaman kayıpları bile askerlerin ölümleri ile sonuçlanırlar. Halbuki toplumsal sorunlar, üzerlerinde uzun süren

incelemeler yapılması ve yapılacak hareketler için toplumda doğacak tepkilerin detaylıca düşünülerek uygulanması gereken sorunlardır.

1980 Askeri Darbesi, ülkede mevcut olan toplumsal fay hatlarındaki kırıkların daha da derinleşmelerine sebep olmuştur. Çünkü; Türk Silahlı Kuvvetleri de klasik bir asker mantığı ile toplumsal olayları çözmeye çalışmış, toplumda yer alan her fikir ve adalet arayışını kendi siyah-beyaz, dost-düşman kriterleri ile değerlendirerek, hareket etmiştir. Darbe sonrası dönemde çoğunluğu sol siyasi görüşten olmakla birlikte milliyetçi ve muhafazakâr sağ görüş içerisinde de dost olarak belirlenen çizginin dışında kalan her kurum ve her birey darbe yönetimi tarafından bir şekilde cezalandırılmıştır. Darbe sonrasındaki yönetimin, şiddet olaylarını sonlandırmak ve kendi iktidarını meşru göstermek amacı ile yaptıkları, ülkenin geleceğinde çözümü son derece güç sonuçlar doğurmuştur.

Tablo 76: 1980 Askeri Darbesinin Etkileri

Kişi Sayısı	Olay	Kişi Sayısı	Olay
1.683.000	Fişleme yapıldı	517	İdam kararı verildi
650.000	Gözaltına alındı	259	İdam dosyaları TBMM yollandı
383.000	Pasaport hakları ellerinden alındı	50	İdam kararı uygulandı
230.000	Yargılandı	300	Ülke çapındaki kuşku ölüm
98.404	Örgüt üyesi olma suçundan yargılandı	171	İşkenceden öldüğü belgelendi
71.000	TCK 141,142 ve 163 maddelerden yargılandı	144	Cezaevindeyken kuşku ölüm
30.000	İşten atıldı	95	Çatışmada öldü
30.000	Siyasi mülteci olarak yurtdışına kaçtı	73	Doğal ölüm raporu verildi
14.000	T.C. Vatandaşlığından çıkarıldı	43	İntihar ettikleri bildirildi
3.854	Öğretmenin işine son verildi	16	Kaçarken vurularak öldü
120	Akademisyenin işine son verildi	14	Açlık grevinde öldü
47	Hakimin işine son verildi	Adet	Olay
300	Gazeteci saldırıya uğradı	210.000	Dava açıldı
31	Gazeteci cezaevine girdi	23.677	Dernek faaliyeti sonlandırıldı
3	Gazeteci silahla öldürüldü	937	Film yasaklandı
Kişi Sayısı	Olay	400 gazeteci için 4.000 yıl ceza istendi	
5.721.074	Sendikali işçi sayısı (1980)	Ülkedeki büyük gazeteler 300 gün yayım yapamadı	
1.711.254	Sendikali işçi sayısı (1985)		

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu'nda da yer alan bu veriler, Halis Özdemir "Mamak Zindanlarında Bir Akıncı Tarihe Notlar" adlı kitabında, Aslan Değirmenci'nin kaleme aldığı "Tanıkları, Mağdurlarıyla Bir Zihniyet Kodlaması 12 Eylül" adlı kitapta,

Çetin Yetkin “Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri” adlı kitabında, Özgür-Der Genel Başkanı ve Haksöz Dergisi Yazarı Rıdvan Kaya ile Araştırmacı Yazar Müslüm Üzülmez’in kendileriyle yapılan görüşmelerde ve Cumhuriyet Gazetesi’nin 12 Eylül 2000 tarihli sayısında kullanılmıştır. (TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2012)

Yukarıdaki tabloda verilen olaylar ve kişi sayıları bugünden bakıldığında ülkede yaşayan sığınmacı ve göçmenlerle beraber nüfusu 100 milyona yaklaşan bir ülke için daha az anlam ifade edebilir. Olayların yaşandığı 1980 yılında, parlamenter demokrasi ile yönetilmek amacındaki bir ülke için ise kabul edilemez rakamlardır.

TÜİK verilerine göre 1980 yılı Türkiye nüfus verileri aşağıdadır.

1980 Türkiye Nüfusu	
Yaş	Nüfus
0-14	17.433.912
15-65	25.022.358
65+	2.280.687
TOPLAM	44.736.957

Bu veriler ışığında baktığımızda darbe sonrası dönemde ülkedeki 15-65 yaş arasındaki yetişkin nüfusun % 6,73’ü (1.683.000 kişi) fişlenmeye uğramış ve % 2,60’ı (650.000 kişi) gözaltı işlemine tabii tutulmuştur.

TÜİK verilerine göre, ülkede 1980 öncesi inşa edilmiş 3.179.806 konut bulunmaktadır. Bu veriye göre ülkedeki konutların % 53’ünde yani yaklaşık olarak her iki evden birinde yaşayan en az bir vatandaş fişlenmiş ve % 20’sinde yani her beş evden birinde yaşayan en az bir vatandaşa gözaltı işlemi uygulanmıştır.

Aynı karşılaştırmaları İstanbul nüfusunu baz alarak yapmak istersek, TÜİK verileri ile İstanbul’un 1980 nüfusu 4.741.890 kişidir. Bu verilere göre darbe sonrası ile ilgili karşılaştırma yaptığımızda, İstanbul’da yaşayan her 100 vatandaştan 36 tanesine fişleme işlemi yapılırken her 100 vatandaştan 14 tanesine ise gözaltı işlemi uygulanmıştır.

Demokrasiye, yukarıdaki istatistiklerle anlatılmaya çalışılan kadar büyük miktarlarda vatandaş etkileyecek bir müdahale yapıldığında, toplum korku ve savunma güdüsü ile kendi içine çekilir. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nde de belirtilen en temel ihtiyaçlardan olan fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarına yoğunlaşır. Bu ihtiyaçları

sağlamanın en kolay yolu ise bireylerin çevrelerindeki toplumla, muhafazakâr yönelimler olan bir kavim veya bir din üzerinden aidiyet kurarak bir arada yaşamaya yönlenebilmeleridir. Toplumlar, rasyonel kararlar yerine duygusal kararlar vermeye daha yatkın hale gelirler. 12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonrasında Türkiye’de de milliyetçi ve muhafazakâr söylemler artmış ve daha fazla görünür olmuşken rasyonalite ve özgürlükçü görüşler baskılanmıştır. Bu sebeple ülkede 1983 seçiminden itibaren vatandaşların seçim tercihleri ciddi oranda değişikliğe uğramaya başlamıştır.

Türk halkı öncelikle merkez-sol ve ideolojik sol partilerden uzaklaşmıştır. Oy oranları incelendiğinde devam eden yıllarda halkta gerçekleşen duygusal kopuşa merkez-sol liderlerin yaptığı hatalar da eklenince bu uzaklaşmanın kalıcı hale geldiği görülmektedir. Ülke çapında bakıldığında merkez-sol partiler halen daha 1977 yılındaki seçimde aldıkları oy oranlarına ulaşamamışlardır. Hem ekonomik hem de siyasal olarak karışık olan bu dönemde 5 Haziran 1977’de yapılan seçimde “Kıbrıs Fatih” unvanına sahip olan Bülent Ecevit genel başkanlığındaki merkez-sol partisi CHP % 41,4 oranında oy alarak ülkede birinci parti olmuştu. Bu oran CHP tarihinde 1957 yılında yapılan seçimdeki % 41,4 oran ile birlikte ülkenin milletvekilliği seçimleri tarihindeki en yüksek oy oranıdır.

1983 seçimiyle birlikte Türk milleti seçim tercihlerini özellikle merkez-sağ partilere yöneltmişlerdir. Bu partiler popüler ve birleştirici görünen liderler olan Turgut Özal ve Süleyman Demirel sayesinde, 1983–2002 yılları arasında oy oranlarını ciddi seviyelerde korumuşlardır. Ancak bu siyasetçilerin sahneden çekilmeleri sonrasında, halkın kendilerine gösterdiği teveccühü doğru kullanamayan, ülkenin temel ekonomik ve sosyal sorunları hakkında iş birliği içinde bir organizasyonel kültür geliştiremeyen merkez-sağ partiler de 2002 yılındaki seçimde cezalandırılmışlardır. Geçen yirmi iki yılda merkezde doğan boşluğu, ideolojik açıdan muhafazakâr ve milliyetçi olan ideolojik sağ partiler doldurmuşlardır.

YSK verilerine göre 14 Mayıs 2023 milletvekilliği seçiminde merkez-sol partiler ülke genelinde % 26,27 oranında oy alabilmişlerdir. Aynı tarihte merkez-sağ partilerin oy oranları ancak % 10,1 oranında olabilirken, ideolojik sağ partiler bütün ülkede % 49,75 oranında oy almışlardır. (Yüksek Seçim Kurulu, 2023)

Ülkede kavmiyet kültürünün gelişmesi, Türkiye'nin genelinde Türk milliyetçisi olduğunu iddia eden partilerin gelişmesini ve oy oranlarının artmasını sağlarken, ülkenin doğusunda ise Kürt milliyetçiliğinin kurumsallaşmasına sebep olmuştur. Sebepleri açıklanmaya çalışılan kaos döneminde, Kürtlerin haklarını koruma iddiasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısına karşı olan silahlı PKK terör örgütü kurulmuştur. Bu örgütün eylemlerinin sebep olduğu ortamda ülkenin doğusundaki şehirlerde PKK ile aynı isteklerin peşinde olduğunu söyleyen siyasi partiler ortaya çıkmışlardır. Daha önce merkez partilere ve muhafazakâr partilere oy veren bölge vatandaşları oy tercihlerini değiştirmişlerdir. Özellikle son otuz yıldaki seçimlerde, ideolojik sol çizgide bulunan Kürt partileri, hem doğudaki şehirlerin büyük bir kısmında hem de batıda göç alan sanayi ve turizm şehirlerinde, oylarını arttırmışlardır.

Daha önceki milletvekilliği seçimlerinde ülke genelinde % 13,12 oy oranına kadar çıkabilen, Kürt halkını odaklarına aldıklarını iddia eden ideolojik sol partiler, 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan milletvekilliği seçiminde doğudaki bazı şehirlerde oylarını % 50 oranının üzerine çıkarabilmişlerken, ülke genelinde ise % 8,82 oy almayı başarabilmişlerdir. (Yüksek Seçim Kurulu, 2023)

Çalışmanın hipotezini oluşturan, toplumların kentleşme oranları artarken seçmenlerin oy tercihlerinin merkez partilere doğru yönelmesi gerektiği önermesinin, Türkiye'de büyükşehir statüsündeki beş şehir için de yanlış çıkması ile ilgili olarak değerlendirmelerin ilk bölümünde, ülke içi siyasal ve toplumsal dinamikler açısından bakıldı. Türkiye'nin son elli yılındaki en büyük toplumsal olay olan 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin bu sonuca etkileri ve sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

Hipotezin oluşturulmasına sebep olan gelişmiş batı demokrasilerindeki seçmen tercihlerinin durumları ve XVIII.yüzyıldan itibaren kentli nüfusun artmaya başlamasıyla beraber toplumun geçirdiği sosyal, kültürel ve siyasal değişiklikler açısından karşılaştırmalar yapılarak, tezin değerlendirmeler kısmı tamamlanacaktır.

Bu çalışmanın ana merkezi ve tartışma konusu, kapitalist üretim süreçlerinin öncelikle Avrupa'da yerleşmeleri ve bu duruma paralel gelişen sanayi toplumunun, yaşam merkezleri olan modern kentlerdir. XVI.yüzyıl ile başlayan, sömürgecilik çağının getirdiği zenginliklerle hızlanan kapitalist üretim süreçlerinin, doğal sonucu gibi algılandıkları da sanayinin gelişimine, pozitif yöndeki toplumsal değişimler de eşlik

edemeselerdi, modern kentlerin doğmaları mümkün olmazdı. Temsili demokrasi, birey özgürlükleri, iş bölümü, iş kollarında uzmanlaşma gibi sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeler olmasaydı Avrupa'daki Orta Çağ kentleri, büyük nüfusların bir arada yaşamalarını sağlayan modern kentler haline gelemezlerdi.

Lefebvre'in 'Mekânın Üretimi' isimli eserinde vurguladığı gibi her toplum veya üretim tarzı bir mekân üretir, kendi mekânını üretir. Dolayısı ile kapitalizm de kendi yaşam mekânı olan modern kentleri üretmiştir. (Lefebvre, 2014)

Modern kent, XIX.yüzyıldan itibaren yerleşen yeni bir kavram olsa da çalışmanın başında açıklandığı gibi kentler, küçük veya büyük nüfus barındırmalarına bakılmaksızın tarım devriminden bugüne insanlığın yaşadıkları merkezlerdir. Tarım devrimi, insanların, aile kavramı dışındaki yabancı insanlarla bir arada yaşamak zorunda kaldıkları mekanlar olan, kentlerin ilk nüvelerini ortaya çıkarmıştır. Oluşmaya başlayan kent toplulukları, dönemin ekonomik özelliklerine göre evrimleşmiş ve bugünkü modern kent toplumuna giden yolu açmışlardır. Tarımın başladığı bölgelerde güvenlik ve yaşamsal ihtiyaçların daha kolay karşılanması ile ortaya çıkan "Doğu Şehri" başlangıç kabul edilirse, devlet denen politik gücün şehri bir arada tuttuğu doğu şehrini aynı özelliklere sahip "Antik Şehir" takip etmiştir. Demokrasinin ilk örneklerinin bulunduğu antik şehirleri, feodal güçlerin yönettiği ve ticaretin kurumsallaşmaya başlaması ile şehirde güç kazanan loncaların aktif oldukları "Orta Çağ Şehri" takip eder. Endüstri çağıyla beraber, ticaret imkanlarını büyüten sanayinin ve vahşi kapitalist süreçlerin, kurallarının işlediği "Sanayi Şehri" ortaya çıkmıştır. Avrupa'da sanayi gelişiminden önce tartışılmaya başlanan birey, bireyin hakları ve özgürlükler çevresinde gelişen toplum, demokratik yönetimi ve liberal ekonomi kurallarını desteklemiştir. Bu süreçler insanlığı bugünkü "Modern Şehir" kavramına getirmektedir.

Ekonomik ve teknolojik olarak toplumlar ne kadar gelişirse gelişsin yaşam mekanları olan kentler ancak bütün olarak toplum değiştiğinde değişebilirler. Şehirler, toplumların sosyal, kültürel özelliklerinin ve yönetilmeyi tercih ettikleri yönetim şeklinin yansımalarıdır. Sanayi çağıyla beraber kentleşmenin artmaya başlamasının toplumda değişimler gerçekleştirmesi dikkat çekmeye başlamıştır. Toplumda daha evvel olmayan sınıflar, hareketler ve beklenmedik tepkiler ortaya çıkmaktaydı. Toplum kentlileşiyordu

ve bu değişimlerin tanımlanmaya ihtiyacı vardı. Bu konulardaki kavramlar ve sosyologların görüşleri hakkında çalışmanın birinci bölümünde açıklamalar yapılmıőtı.

Yukarıdaki açıklamalardan ve çalışmanın ilk bölümündeki, kentlerin ve demokrasinin gelişim süreçlerinin anlatıldığı kısımlarda da görülebileceği gibi ileri toplumların kentlileşmesi sürecinde geliştirmeyi başarabildikleri en önemli başlıkların; sorunlar karşısında rasyonel yaklaşım, bireysel özgürlükler, bireysel haklar, örgütlenme gücü, işlerde uzmanlaşmanın verimliliği, iş bölümü oluşturabilme gücü ve belirlenen hedeflere varmak için organize hareket etme yetenekleri sayılabilir. Modern kent, bütün bu değerlerin yanında, yazılı olan yasalar ve kuralların merkezde yer aldığı, rasyonel ilişkiler üzerine kurulu olan kapitalist üretim süreçleri ve onun ekonomik modeli olan liberalizmin kurallarına göre inşa edilmeleri gereken yaşam mekânlarıdır.

Bu özellikleri besleyen, önemli detaylardan biri ise çalışmanın geçmiş sayfalarında açıklanan, Avrupa'da mezhep savaşları sonrası imzalanan Westphalia Anlaşması (1648) ile hem devlet kurumunun hem de dini hoşgörünün kıtanın geneline yerleşebilmesidir. Çünkü; yukarıdaki toplumsal gelişimlerin, toplumdaki bütün bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine saygı duydukları, değişik fikirlere karşı hoşgörölü oldukları, bu statükonun da seküler yasalarla korunduğu ortamlarda sağlanabildiği, gelişmiş ülkelerdeki örneklerle ispatlanmış bir gerçektir.

Sonraki sayfalarda, Avrupa'daki ve gelişmiş diğer ülkelerdeki kentleşme ve kentlileşme standartları açısından Türk milletinin standartları ve kentlerinin durumu kıyaslanmaya çalışılmıştır.

Sanayi çağındaki değişimde Avrupa'yı takip etmekte geç kalan Türkler dolayısı ile kentleşme ve kentlileşme konularında da göstermeleri gereken aşamayı yapamamışlardır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de aydınlanma ile başlayan, sanayi çağındaki büyük dönüşüm ile desteklenen sanayi kenti ve piyasayı merkeze alan ekonomik yapı oluşamamıştır. Bu sebeple de modern kentlerin oluşumu çok geç kalmıştır. Avrupa ve Amerika'da XIX.yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan modern kentlerin inşa edilmeleri, ülkede ancak cumhuriyet rejimi ile başlayabilmiştir.

Kentlere fiziki oluşumlar açısından bakıldığında ülkede sanayi gelişimini takip eden bir kentleşme olmadıği için yeni kentler ülkedeki yöneticilerin isteklerine göre şekillenmişlerdir. Ülkenin başkenti olan Ankara şehri cumhuriyetin ilk yıllarında, yabancı mimarlara çizdirilen planlarla inşa edilen, devlet binaları ve geniş yollarıyla, dönemine göre planlı bir şehir olarak görülebilir. Ancak türünün tek örneği olarak tarif edilmesi yanlış olmaz.

Lefebvre, “Şehir Hakkı” isimli eserinde, Avrupa’daki şehir planları hakkında üç çeşit şehircilik tanımlar,

- Mimarların, mühendislerin ve entelektüellerin şehirciliği,
- Kamu sektörü şehirciliği,
- Müteahhitlerin şehirciliği.

Gelişmiş ülkelerdeki şehir planlarına bakıldığında, insan ihtiyaçlarının en önde olduğu, sivil toplum kurumlarının söz sahibi oldukları, şehrin tarihi, kültürel durumunu göz önüne alan ve yukarıdaki üç şehircilik yönteminin de belli oranlarda kullanıldıkları fiziki alanlar görülür. Türkiye’de ise 1940’lardan 2024’e kadar hemen hemen bütün şehirlerde uygulanan şehircilik türü, sadece rant yaratmayı amaçlayan, şehirlerin tarihinin, coğrafi özelliklerinin ve kültürel gelişimlerinin tamamen göz ardı edildiği, müteahhitlerin şehirciliğidir. Bu kadar ranta dayalı yapılan şehir planlamaları sonucunda Anadolu’nun her yerinde, nüfus olarak büyümüş, coğrafi alan olarak kentleşmesini nispeten tamamlayabilmiş ancak toplumun kentleşmesine ve kültürel olarak gelişebilmesine yarar sağlayamayacak bina toplulukları olan şehirler ortaya çıkmıştır.

“Şehir, toplumun alana yansımasıdır” varsayımı açısından Türk şehirlerine ve topluma bakarsak, insan faktörünün ve ihtiyaçlarının düşünüldüğü şehir planlarına sahip olamayan, ranta teslim edilmiş mekanlar görülmektedir. Toplumdaki bireylerin yok farz edildikleri hem kültürel hem de fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanamadığı fiziksel mekanlar, toplumda kabilecilik, hemşericilik kısaca cemaat özelliklerinin artmasına sebep olmaktadır. Cemiyet özelliklerinin ön plana çıkmasının engellendiği, ranta dayalı üretilen kısır döngü içinde ne ülkedeki şehirlerin altyapıları ve maddi şartları ne de toplumun gelişimi yeterli ölçüde sağlanamamaktadır.

Hem şehirlerinin, toplumun kentlileşmesini sağlayabilecek maddi imkanlara sahip olamamaları hem de 1980 yılı öncesi ve sonrasında ülkede yaşanan büyük siyasal ve toplumsal olayların, topluma negatif etkileri sebebiyle toplum, rasyonaliteden ayrılarak daha çok duygusal tepkiler vermeye yönelmiştir. Seçmenlerin tercihlerini etkileyen sebepler yıllar geçtikçe değişikliklere uğrasalar da özellikle darbe sonrası yerleşen duygusal seçmen tercihleri devamlılıklarını korumaktadırlar. Fakat, toplumlar, demokrasi ve kentlileşme standartlarına uymak için duygusal değil rasyonel hareket etmek zorundadırlar. Rasyonel çözümler üretebilme yeteneğini ise ancak hoşgörü geliştirerek birlikte yaşamayı öğrenebilen, halkının büyük çoğunluğu cemiyet olmayı isteyen bireylerden oluşan toplumlar başarabilirler. Türkiye’deki toplumun çoğunluğu ise cemaat özellikleri göstermekte ve oy tercihlerini yaparken, feodal ve hemşeri ilişkilerine göre karar vermektedirler.

Çalışma süresince üzerinde sürekli bahsedilen ancak çalışmanın ana konusu olmadığı için üzerinde çok fazla durulmayan bir konu daha vardır. Toplumun içinde dini farklılıklara gösterilen hoşgörü ve toplum üyelerinin farklı fikirlerine olan saygı. Toplumdaki demokrasinin seviyesini belirleyen, ortak mekanların sorunsuz bir şekilde kullanımını garanti altına alan, toplumun farklı bütün renklerine rağmen bir arada kalmasını sağlayan bu hoşgörü ve saygıdır. Yazılı yasalar ve kurallar ile desteklenecek bu özellik, özgürlükçü demokrasinin hem sosyal hem de ekonomik olarak sağlıklı işlemlerini sağlar. Serbest pazarın işlemesi, iş bölümü yapabilme, birlikte çalışma, organizasyon oluşturarak verimliliği artırma gibi liberal ekonominin temel taşları olan konular, hoşgörünün desteklenmesi ile toplumun refahını arttırarak katma değerini toplumun geneline yayılmasını sağlarlar.

Türk toplumu ise sekülerizm, hoşgörü ve manevi saygı konusunda net bir ittifak sağlayamayan bir toplumdur. Seküler yasaların gerekliliği konusu çoğunluk tarafından desteklense de halen daha konu üzerinde tartışmaktan vazgeçmeyen ciddi bir kitlenin olduğu bir gerçektir. Bu sebeple ülkede hem demokrasi hem de demokrasinin sonucu olan modern kent toplumunun gelişebilme şansı azalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, çekilen acı tecrübelerle öğrenilen hoşgörünün, ülkede yetersiz olması, toplumdaki iş birliği yöntemlerini kısıtlamakta bu da sağlıklı demokrasilerde, rasyonel tercih olması gereken oy tercihlerini duygusal tercihler haline getirmektedir. Bu durum, modern kentlerde, merkez partilerde toplanması gereken oyların, cemaat kültürünün sebep olduğu duygusal

tercihler sebebiyle siyasal yelpazenin ideolojik olarak sağ ve sol uçlarına yönelmesinin en önemli sebebi olabilir.

Türkiye gibi çeşitli medeniyetlerin ve dinlerin hüküm sürdüğü bir coğrafyada, gelişmiş ve kentlileşebilmiş bir toplumun ilk adımı, toplumda hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünün hâkim olduğu seküler bir yapının ve yasaların kabul edilmesidir. Eğer Anadolu’da bütün dini görüşlere, geleneksel değerlere eşit uzaklıkta ve seküler yasalara saygılı bir devlet şekli veya iktidar partisi olmazsa, toplumsal barışın sağlanması, sosyal gelişimin sürdürülmesi ve dünya ile rekabet edecek bir ekonomik gelişimin olması mümkün olamayacaktır.

Çalışmanın değerlendirmeler bölümünde öncelikle hipotezin yanlış çıkmasının sebepleri, yurtiçinde gerçekleşen ekonomik ve toplumsal değişkenlerle anlaşılmaya çalışılmıştır. İki kısma ayrılan değerlendirmelerin birinci bölümünde 1977 – 2023 yılları arasında yapılan genel seçimlerin şehirler bazındaki verileri temel alınmış, bahsedilen dönemde ülkede gerçekleşen en önemli toplumsal olay olarak görülen ve ciddi toplumsal kırılmalara sebep olduğu düşünülen 1980 Askeri Darbesi’nin etkileri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmelerin ikinci kısmında ise, kentleşme ve seçmenlerin oy verme davranışları arasındaki ilişkiler, Avrupa demokrasileri ile Türkiye’deki demokrasinin gelişim düzeyleri ve kentlerin sahip oldukları maddi şartlar arasında, karşılaştırmalar yapılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde, çalışmada kurulan hipotez hakkında, eldeki seçim verileri ışığında, gelişmiş ülkelerdeki toplumsal, siyasal olaylar ve sosyolojik gelişim süreçleri ile Türkiye’deki süreç kıyaslanarak, ülkenin devam eden demokratikleşme serüveni ile ilgili bir çıkarım yapılması amaçlanmıştır.

SONUÇ

Çalışmanın sonuç kısmında, çalışmanın hipotezi olan “kentleşmenin arttığı şehirlerde seçmenlerin oy verme tercihleri, merkez partilere doğru olacaktır” önermesi üzerine, elde edilen veriler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Avrupa’nın gelişmiş demokrasilerindeki toplumların ve şehirlerin gelişim süreçleri ile Türkiye’deki toplumsal gelişimin mevcut hali karşılaştırılmıştır. Böylece kentleşme ve demokratikleşme açısından Türkiye’nin önünde yer alan ülkelerdeki tarihsel süreçlerden örnek alınması ve uygulanması gereken detayların anlaşılması amaçlanmıştır.

Çalışmadaki seçim verilerinin kontrolleri sonucunda hipotez, Türkiye’de seçilen beş büyükşehir için de yanlış çıkmıştır. Ülkede hem sosyoekonomik verilerin ve kentleşmenin arttığı büyükşehirlerdeki seçmenler hem de ülkenin genelindeki seçmenler, 1983 yılından beri gerçekleşen seçimlerde, oy tercihlerini ideolojik sağ partilere doğru arttırmışlardır. Ülkenin doğusunda ise seçmen tercihleri, ideolojik sağ partiler yanında, bölgesel olarak Kürt halkının haklarını koruma iddiasında olan ve kavim kültürünü merkeze alan ideolojik sol partilerin de oy oranlarını arttıracak şekilde olmuştur.

Giriş bölümünde, Avrupa’nın büyük ekonomilerine sahip demokrasilerindeki seçmen davranışları ile ilgili verilen tablolara bakıldığında Türkiye’deki siyasi partilerin oy dağılımı, ülkedeki demokrasinin gelişim seviyesi açısından negatif olarak değerlendirilebilir. Avrupa’da özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında merkez partilere doğru yönelen seçmen tercihleri karşısında Türkiye’deki mevcut seçmen tercihleri nihai amaç olan özgürlükçü demokrasi için bir sapma dönemi olarak görülebilir. Fakat ülkedeki oy tercihleri konusunda nihai sonucun bu olduğunu düşünmek doğru değildir. Demokrasinin çalıştığı ve demokratik seçimlerin özgürce yapıldığı bir toplumda, bilimsel verilerin, bireysel iradenin, eşitlik, özgürlük ve birlikte yaşama kültürünün baskın olduğu varsayılır. Böyle bir toplumda, seçmenlerin oy verirken rasyonel seçimler yapacakları düşünülür. Fakat demokrasi pratiğinin en iyi şekilde işlediği ülkelerde dahi seçmenler oy verirken zaman zaman duygusal faktörlerin etkisinde kalarak karar vermektedirler. Yapılacak olan değerlendirmelerde bu faktör de göz önünde bulundurulmalıdır. İncelenen dönemdeki Türk seçmenler oy verme tercihlerinde, daha çok duygularını kullanarak karar vermiş olsalar da Anadolu, binlerce yıldır dünyayı etkileyecek kadar büyük olayların

yaşandığı stratejik konumu ve Türk toplumunun sahip olduğu tarihi tecrübelerin etkileriyle oy verme davranışları konusunda, farklı tepkiler vermeye açık bir coğrafyadır.

Günümüzde özgürlükçü bir demokrasiye, gelişmiş kentlere ve ekonomik güce sahip olan ülkelerin iktidar partilerinin merkezde konumlanan partiler olduğu bir gerçektir. Ülke meclislerindeki bu siyasi dağılımlar, farklı kavimlerden ve dinlerden oluşan heterojen toplumların barış ve hoşgörü içerisinde yaşamalarını sağlayan özgürlükçü yasaların uygulanabildikleri böylece de ülkelerin insan kaynaklarını en verimli şekilde kullanabilecekleri ortamların oluşmasını sağlarlar.

Avrupa toplumlarının demokratik toplumlar olabilme süreçleri, sanayi devrimi etkisi ile ivme kazanmıştır. Sanayi devriminin ve diğer toplumsal gelişimlerin temelinde ise kıtanın hızla kabuk değiştirmesini sağlayan Aydınlanma dönemi bulunmaktadır. Aydınlanma çağı “akıl” temelli başlamıştır. Aklın kullanımı ile başlayan dönem, rasyonel düşünme metotlarını geliştirmiş, bireyin kendine özgürlüğü, özgür irade, eşitlik, özel mülkiyet edinebilme gibi kavramlar yardımıyla bireysel hakların gelişimlerini desteklemiştir. Yeni sınıfların ortaya çıktığı kapitalist üretim teknikleri ve sermaye biriktirme süreci ise sanayi devriminin kıtada ve dünyada kök salmasına yol açmıştır.

Sanayi devrimi ve devamındaki gelişmelere bakıldığında temsili demokrasiye varan inşa süreçlerinde toplumların gelişiminde birbirlerini takip eden ve destekleyen dört temel safha görülmektedir. Bu safhalarla ilgili temel bilgiler, çalışmanın giriş ve birinci bölümünde açıklanmıştır. Birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan bu süreçler; Sanayileşme, Kentleşme, Kentlileşme ve Demokratikleşmedir

Orta Çağ'da Kilise'nin ve yerel prenslerin baskıcı yönetimleri altında ezilen toplumlar, aklın ve rasyonalitenin galip geldiği yeni çağ ile beraber önce Westphalia Antlaşması ile Katolik Kilisesi'ni yönetim kurumlarının dışına çıkardılar. Din prangasından kurtulan, hoşgörünün şekillendirdiği toplumlar, sanayi devrimi ile zenginleşmeye ve kentlerinin nüfuslarını hızla arttırmaya başladılar. Kapitalist üretim süreçlerinin desteklediği **sanayileşme** safhasını sürdüren toplumlar, maddi olarak zenginleşirken yaşam alanları olan sanayi kentlerinin fiziki şartlarını geliştirerek **kentleşme** safhasını hızla tamamlıyorlardı. Kentler, gelişen dünyada hem ekonomik faaliyetlerin hem de insan nüfuslarının arttığı, kapitalist süreçlerin merkezinde yer alan yaşam yerleriydiler. Kapitalist kentler, yeni üretim ve tüketim süreçlerinin vazgeçilmez

temel dinamiklerini barındırıyorlardı. Kentli topluluklar, maddi ve fiziki şartlar açısından zenginleşirken özgürlükçü düşüncelerin, hoşgörünün gücünün, birlikte yaşamının ve diğer bireylerle iş birliğinin kendileri için değerlerinin farkına çok erken dönemlerde varmışlardır.

Sanayileşmenin ve kentleşmenin başarılı olabilmesinin yolu, teknolojik olarak gelişen ülkelerin toplum yapılarının ve yönetim şekillerinin değişime ayak uydurabilmelerinden geçiyordu. Sanayinin ihtiyacı olan, organizasyon içinde bir amaç için çalışabilme, uzmanlaşma, toplumsal iş bölümü ve örgütlenebilmenin faydalarını öğrenen toplum bireyleri, demokrasiyi geliştirebilmek için de heterojen bir toplumda birlikte yaşayabilmenin, farklı din ve kültürlere sahip olanlara karşı hoşgörünün ve temsilcileri tarafından belirlenen yazılı yasaların varlığının önemini öğreniyorlardı. Toplumlar, eski dönemlerde sahip oldukları özellikleri değiştirmek zorunda kalıyorlar ve **kentlileşiyorlardı**. Kentlileşme safhasını geçen toplumlar ise demokrasi yönetimlerinde elde ettikleri güçlerinden vazgeçmemek için toplum içindeki farklılıklarını değil benzerliklerini öne çıkartarak **demokratikleşme** serüvenlerine devam ediyorlardı.

Demokratikleşen toplumlar, demokratik yönetimler içerisinde bugün için en gelişmiş yöntem olan temsili demokrasiye ulaşmışlardır. Temsili demokrasilerde halk egemenliği, siyasi partiler ve halkın seçtiği temsilcilerle oluşturdukları meclislerde hayat bulur. Ülkelerde temsili demokrasilerin gelişebilmesi için kentleşmenin artması en önemli destek noktalarından biridir. Siyasi olarak merkezde konumlanan partiler de parti programlarının temellerine, vatandaşların bireysel özgürlüklerini yerleştirirler. Bu sebeple de seçmenler, özgürlükçü demokrasi kurumlarının ve devlet mekanizmalarının gelişmesini desteklemek amacıyla politik olarak daha merkezde konumlanan siyasi partilere bağlı temsilcilerin çoğunlukta olduğu meclisler seçmeye başlamışlardır.

Merkez sağ veya merkez sol pozisyonda konumlanan partiler hem sermayenin hem de toplumların yaşamak istedikleri barış ortamını sağlayacak, pragmatist ve müzakereye açık görüşleri temsil ettikleri için önemlidirler. İdeolojilerin aşırı ve tavizsiz görüşlerini yumuşatarak programlarına alan, sorunlara daha pragmatist bakabilen ve karşıt görüşlerle her zaman müzakereye açık olan merkez partiler, demokrasi dışındaki yönetim şekillerini referans alan ideolojileri destekleyen, kavmiyetçi, muhafazakâr ve dini referansları önceleyen sağ veya sol partiler yerine daha çok tercih edilmektedirler.

Son iki asırda ekonomik, teknolojik ve demokratik olarak gelişen toplumların seçim tarihlerine bakıldığında, seçmen tercihleriyle iktidara gelebilen siyasi partilerin daha çok merkez partiler oldukları görülmektedir.

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde yaşayan heterojen toplumlar için ayrıştırıcı programlara sahip ideolojik sağ veya ideolojik sol partilerin halk desteği ile iktidara gelebildikleri en önemli dönem I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasındaki yıllardır. Demokratik toplumlar, merkez partilerin ve birleştirici görüşlerin, güçlerinin azaldığı bu dönemlerde, teknolojik ve toplumsal gelişimlerini sağlayan hoşgörü, empati, toplumsal iş bölümü yapabilmek, toplumsal farklılıklara saygı gibi özelliklerin değerlerini unutmuşlardır. Toplumlar bu değerleri unutmalarının karşılığında hem yıllarca savaşıyorlar on milyonlarca vatandaşlarını kaybetmişler hem de teknolojik ve toplumsal gelişim için harcamaları gereken trilyonlarca dolarlık maddi imkânı dünyadaki silah şirketlerinin gelişmesi için harcamak zorunda kalmışlardır.

Kendi yönetimlerinde söz sahibi olabilmek ve devlet kurumuna verdikleri vergilerin nerelere harcandığını şeffaf bir şekilde denetlemek isteyen her toplum, çalışma içerisinde de sık sık vurgulanan bu safhalardan geçerek modern demokrasiye ulaşabilmişlerdir. Avrupa demokrasilerinde, temsili demokrasinin gelişme gösterdiği son iki asırda toplumlar, parti programlarında birlikte yaşama, iş birliği, hoşgörü ve hukuk devleti ilkelerine yer veren, siyasi konumları açısından merkez siyasi partileri tercih eden toplumlar haline gelmişlerdir.

Türk toplumunun, merkez partiler yerine ideolojik sağ ve ideolojik sol partilere oy verme davranışlarına bakıldığında sorulması gereken soru; Türk toplumunun, bu safhalardan hangilerinde yeterli seviyeye ulaşamadığıdır.

Toplumların gelişim hikayelerinde, sanayileşme ve kentleşme birbirlerine sıkı sıkıya bağlı iki değişkendirler. Sanayi tesislerinin arttığı ve kapitalist üretim süreçlerinin işlediği her toplumda, üretim tesislerinin, hammaddelerin, işgücünün ve tüketicilerin birbirlerine olabildiğince yakın olmaları istenir. Bu sebeple de kentleşme safhası sanayileşmeyi takip eder. Ancak Cumhuriyet öncesi Türk ekonomi tarihine bakıldığında, Avrupa'da XVIII.yüzyılın ilk yarısında başlayan fabrikalaşma Osmanlı Devleti'nde ancak XIX.yüzyılın son çeyreğinde sadece başkent ve Marmara Denizi çevresinde başlayabilmiştir. Dolayısıyla Anadolu toprakları birkaç tane liman şehri hariç

sanayileşme sürecine Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar yani XX.yüzyılın ilk çeyreğine kadar başlayamamıştır.

Orta Çağ'daki feodalite sayesinde yerelliğin çok güçlü olduğu Avrupa'da kent yönetimlerindeki yerel kurumlar XVII.yüzyıldan itibaren hızla gelişmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti ise Avrupa ülkeleri demokrasi yolunda iken halen daha bireysel özgürlüklerin olmadığı teokratik bir monarşi yönetimi idi. Ülkedeki bireysel haklar ve özgürlüklerde iyileşmeler ancak Tanzimat Fermanı (1839) sonrası başlayabilmiştir. Bu özgürlüklerin büyük çoğunluğu da sadece gayrimüslim vatandaşlar için geçerliydi. Devletin bireylere hizmet etme fonksiyonu ile modern manada karşılaşan Osmanlı, öncelikle liman şehirlerinde olmak üzere modern yerel hizmet birimleri oluşturulmasına başlamıştır.

Tanzimat yöneticileri, merkezi yönetimin görevlerini yerel bazda yerine getirmek için yeni yönetim kurumlarına ihtiyaç duymuşlardır. Türkiye'deki ilk modern belediye kurumu, 1854 yılının yaz aylarında İstanbul Şehremaneti kurulması ile göreve başlamıştır. Başına da bir Şehremini atanmıştır. (Keleş, Erbay, & Görmez, Türkiye'de ve Avrupa'da Yerel Temsil ve Katılım, 2020)

Türk toplumu, demokrasi yolculuğunun başlangıcı açısından hem yukarıdaki kısa anlatımdan hem de Türkiye'de kentleşme süreçleri bölümündeki açıklamalardan anlaşılabilceği üzere sanayileşme konusunda yaklaşık 150 yıl, kapitalist kent oluşumlarında yani kentleşmenin başlangıcında ise yaklaşık 200 yıl, Avrupa toplumlarının arkasından gelmektedir. Türk toplumu, gelişmiş ülkelerle aradaki bu farkı kapatmak için diğer toplumlardan daha hızlı gelişmek zorunda kalmıştır. Bu iki safhada, gelişmiş ülkeler ile Türkiye'yi karşılaştırmak, karşılaştırma verileri nicel olduğu için daha kolaydır.

Sanayileşme açısından bakıldığında IMF raporlarına göre Türkiye, 2023 yılında kişi başı yıllık gelirden 12.849 \$ ile dünyada ancak 72. sırada yer alabilmektedir. (Euronews, 2024)

TÜİK verilerine göre ise 2023 yılı sonunda kişi başı yıllık gelir 13.110 \$ olabilmektedir.

Uluslararası araştırma şirketi Euromonitor International'ın dünya şehirleri arasından turizm performansı; turizm altyapısı, turizm politikası ve çekicilik; sağlık, güvenlik ve sürdürülebilirlik gibi kriterleri baz alarak oluşturduğu ilk 100 şehir listesinde ise 2023 yılında sadece 3 Türk şehri bulunmaktadır. Bunlar; İstanbul, Antalya, Muğla'dır. (Sözcü, 2023)

Günümüzde teknolojik bir altyapı gerektiren 'Akıllı kentler' hakkında, Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) tarafından yapılan, şehirlerin karşılaştırmalı bir listesi her yıl yenilenmektedir. Kentlerde, iletişim teknolojileri altyapılarının kullanılma durumuna göre oluşturulan IMD Smart City Index 2023 raporuna göre dünyada akıllı kentler sıralamasında, ilk 140 şehirde sadece 2 Türk şehri bulunmaktadır. Bunlar: 90. sıradaki Ankara ve 107. Sıradaki İstanbul'dur. (IMD, 2024)

Türk toplumu, sanayi tesislerinin hem ülke topraklarına eşit dağılımı konusunda hem de sanayileşme açısından ülkenin göstermesi gereken gelişim hızı konusunda kötü bir sınav vermiştir. Görev alan hükümetler makro planlarının birinci maddesi olarak belirleseler de bölgesel gelişmişlik farklılıklarını sona erdirememişlerdir. Oluşan bölgesel sosyoekonomik farklılıklar, Cumhuriyet sonrasında nispeten azaltılmış olsa da halen daha demokratik bir toplum oluşturabilmek için yeterli değildir. Bu durum ülkedeki seçmenlerin oy verme davranışlarında da bölgesel farklılıklara yol açmıştır.

Kentleşme konusunda ise özellikle dünyada neoliberal dönemin başladığı 80'ler sonrasında tamamen arazi rantına dayalı şehir planlarının uygulandığı, kültürel ve yerel önceliklerin göz ardı edildiği, insan faktörünün yok farz edildiği, çirkin, ruhsuz betonarme binalar toplulukları oluşturulmuştur. Geçen dönemde, Anadolu coğrafyasında oluşturulan bu bina toplulukları, yeşil alan oranları, engelli vatandaşlara sağlanan yaşam kaliteleri, yerel yönetimlerin güçlendirilmeleri ... vb. açılarından modern kent standartlarına yakın bile değillerdir.

Sanayileşme veya turizm faktörü ile ekonomik açıdan iyi duruma gelen Türk şehirlerinin dahi büyük kısmı bu dağınık büyümenin etkilerinden kurtulamamışlardır. Geçen yüzyılda iç göç ile nüfusları orantısız büyüyen, hızlı ve dengesiz büyümek zorunda kalan büyükşehirlerde bile bir kentin sahip olması gereken maddi şartların çoğu karşılanabilse de demokratikleşmeye giden yolda yeterli gelişimi gösteremeyen toplum, kentlileşmemiştir. Ülkede, sanayileşme trenini kaçırdığı gibi kentlileşme trenini de

kaçıran bir toplum görülmektedir. Sanayi üretiminin gelişimi, planlamacı ve organizasyoncu rasyonellikle desteklenir. Rasyonel hareket etme, planlama, iş bölümü, örgütlenme, birey hak ve özgürlükleri gibi kavramlara uzak olan Türk toplumu, bir arada yaşamanın ve hoşgörünün önemini de anlayamamıştır. Şehirlerin nüfusları artarken, cemiyet özelliklerini geliştirmesi beklenirken Türk toplumunda, uzun asırlar boyunca baskın olmuş olan aşiret ve hemşericilik kültürünün sonucu olan cemaat özellikleri, varlıklarını sürdürmek bir yana baskın halde bulunmaktadır.

Demokrasi yolunda ilerleyen toplumlarda yeni sınıfların ve onların istekleri önemli hale gelirler. Demokrasinin ve sanayinin paralel olarak gelişmesinin formülü; yasalara ve etik kurallara uyan, karşılıklı saygı ve hoşgörü geliştirebilen, empati duygusuna sahip, barış içinde yaşayabilen toplumlardır. Geçen sürede, toplumlarda uzun ve zorlu yollarla sürekli yenilenerek, gelişen ve yerleşen demokrasi kültürü için Türk toplumu yeterli süreyi bulamamıştır. Tebaa olmak kültüründen Cumhuriyet'in vatandaşlığına geçmeye çalışılı daha yüzyıl olan bireyler, 1946 yılında çok partili genel seçim olgusu ile karşılaşmışlardır. Günümüze kadar geçen yetmiş sekiz yıl gibi kısa bir sürede bile çok partili genel seçim olgusu üç kez kesintiye uğramıştır. Demokrasiye yapılan bu müdahalelerden sonra ülkeye kalan ise rasyonel tercihler gösterebilecek demokratik tepkileri gelişmemiş, birey hakları ve karşılıklı saygı gibi sağlıklı bir demokrasi için önemli özellikleri gelişmemiş, örgütlenemeyi ve hakları için mücadele etmesi gerektiğini öğrenememiş, kentlileşmeyi de demokratikleşmeyi de yeterli seviyeye ulaştıramamış bir toplumdur.

İşte bu çalışma, bir toplumun demokratikleşebilmesinin en önemli ayaklarından biri olan ve toplumun oy verme davranışlarını etkileyebileceği düşünülen kentleşme ve kentlileşmenin Türkiye'deki mevcut durumu üzerine yapılmıştır. Demokratikleşmeye, toplumların ayrıştırıcı değil birleştirici yönlerinin baskın hale gelebilmesi ve empati duygusunun gelişerek kentleşmeyi ve kentlileşmeyi desteklemesi ile ulaşılabileceği, çalışmanın değişik yerlerinde vurgulanmıştır. Son elli yılda Türk toplumunun oy verme tercihlerinin, toplumun birleştirici değil ayrıştırıcı özelliklerine vurgu yapan ideolojik partilere doğru gelişmiş olduğu çalışmadaki verilerle desteklenmiştir. Toplumun özellikle son 50 yıl içerisinde oy verme tercihinde bulunurken, merkez-sağ ve merkez-sol partilerin oy oranlarındaki dengenin bozulmasındaki en önemli sebebin 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi olduğu düşünülmüştür. Bu darbenin, toplumdaki oy verme davranışlarını kökten

değiştirerek önce sağ ve sol partilerin oy oranı dengesinin bozulması sonra da ideolojik partilere olan yönelimi başlattığı yönündeki değerlendirmeler çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Medeniyetlerin gelişimi içerisinde, toplumlarda gerçekleşen tüm köklü değişimleri etkileyen en önemli faktörün ise ‘zaman’ olduğu asla unutulmamalıdır. Toplumlar, demokratik bir toplum olma süreçlerinde, yaptıkları hatalardan ders çıkararak gelişimlerine devam ederler ve demokratikleşmeyi başarırlar. Avrupa toplumları için Kilise’nin nihai yenilgisi olan Westphalia Antlaşması (1648) ile demokratik yönetimlerin önemini en kötü dersle öğrendikleri II. Dünya Savaşı sonu (1945) arasında yaklaşık üç asırlık bir süre olduğu unutulmamalıdır. Türk toplumu, kendisine rakip olarak belirlediği, medeni ve demokratik ülkeler seviyesine ulaşma hedefi için önce Osmanlı’nın son döneminde ama özellikle Cumhuriyet ile birlikte gelişime başladığında bütün Avrupa ülkelerinden yaklaşık 150 yıllık bir dezavantajı vardı. Cumhuriyet sayesinde tebaadan vatandaşa dönüşme sürecinde olan Türk toplumu, geçen sürede medeni toplumlarla aradaki farkı kapatmaya çalışsa da halen daha tam demokratik seviyeye ulaşılması için gereken ciddi bir fark olduğu net bir gerçektir. Ancak, Türk toplumunun en azından yarısının demokrasi hedefinden sapmadan, gelişmeye devam ettiği unutulmamalıdır.

Türk toplumu, bütün eksik yönlerine rağmen darbeden sonra geçen kırk dört yılda, demokrasi yolculuğunu sancılı da olsa devam ettirmektedir. Herhangi bir ülkedeki toplumsal sorunlar, anlaşılması gereken çok fazla sayıda detay ve veri barındırırlar. Eğer toplumdaki bu sorunlar, çözülmek isteniyorsa öncelikle her detay incelenmeli, bilgi sahibi olunmalı ve rasyonel yöntemler takip edilerek sorun için oluşturulan çözümler uygulanmalıdır. Uygulanan yöntemlerin sonuçları ise karşılaştırılmalı şekilde takip edilmeli ve gerekiyorsa aynı süreçler takip edilerek yeni bir çözüm bulunmalıdır. Bu gelişim sürerken esnek olmaya ve hatalardan ders çıkararak yeni çözümler bulmanın, uzun vadede her şeyi çözebileceği hatırlanmalıdır. Nihai çözüme ulaşılması için vazgeçilemeyecek en önemli detay bu sebeple sabırdır. Her toplumun, gelişimini tamamlayabilmek için bireylerin düşündüklerinden daha fazla zamana ve diğer toplumlardan daha farklı olan özellikleri sebebi ile kendilerine has çözümlere ihtiyaçları vardır. Umulur ki Türk toplumu, kendi tarihi ve kültürel yapısına uygun olan bir demokratikleşme yöntemi bularak hedefi olan uluslararası normları karşılayabilen bir demokrasiye sahip medeni ülkeler seviyesine, bu yüzyıl içerisinde ulaşabilir.

KAYNAKÇA

(tarih yok).

Açıkgoz, S. (2006). *Kıbrıs Barış Harekatı (20 Temmuz 1974)*. Tekirdağ: Trakya Üniversitesi.

Alabaş, F. İ. (2022). *Temsili Demokrasi Krizine Bir Yanıt Olarak Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları*. Konya: Konya Selçuk Üniversitesi.

Birleşmiş Milletler (UN). (2014). *Dünya Kentleşme Beklentileri Raporu 2014*. Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı. New York: United Nations. 2022 tarihinde <https://www.un.org/en/development/desa/publications/2014-revision-world-urbanization-prospects.html> adresinden alındı

Castells, M. (1979). *The Urban Question: A Marxist Approach*. Cambridge: MIT Press.

Coğrafya Dergisi. (2024, 01 11). *Coğrafya Dergisi*. Van Tarihi: <https://www.cografya.gen.tr/tr/van/tarihce.html> adresinden alındı

Coğrafya Dünyası. (2023, 11 14). Sakarya Tarihi: <https://www.cografya.gen.tr/tr/sakarya/tarihce.html> adresinden alındı

Çeçen, A. (1984, 03 1). Demokrasi ve İnsan Hakları. *İnsan Hakları Yılığ*, 1(5-6), s. 67-97.

Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (B. Çığman, E. Topçugil, K. Emiroğlu, & S. Kaya, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.

Demir, K. C. (2008, Eylül 01). Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(19), s. 57-88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539888> adresinden alındı

Dernek, K. O., & Tırış, G. (2020). Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek; Ekolojik Yurttaşlık Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 745-772.

Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat*. BURSA: Ekin Kitabevi.

Dumont, L. (2000). Bireycilik üzerine denemeler: Doğuş. XIII. yüzyıldan başlayarak siyaset kategorisi ve devlet. C. B. Akal içinde, *Devlet Kuramı* (s. 146). Ankara: Dost Kitabevi.

Durkheim, E. (2014). *Toplumsal İşbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınları.

Dursun, D. (2012). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Beta Yayınevi.

Duverger, M. (1993). *Siyasal Partiler*. (E. Özbudun, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.

Elmas, G. (2004). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye'de Bölgesel Politikalar. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 15(50), 115-136.

Ergil, D. (2015, 02 19). İdeoloji Üzerine Düşünceler. *Ankara Üni. SBF Dergisi*, 38(1), s. 69-95.

Ertunç, A. C. (2005). *Cumhuriyetin Tarihi Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Euronews. (2024, 4 24). euronews.com: <https://tr.euronews.com/2024/04/24/kisi-basina-milligelir-dunya-ortalamasindan-1500-dolar-ustte-olan-turkiye-500-dolar-geriy> adresinden alındı

- G-7 Country. (2024, 8 20). Country Economy: <https://countryeconomy.com/countries/groups/g7> adresinden alındı
- Gezgin, Y. D. (1988). Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 0(22), 183-201.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9527/119110> adresinden alındı
- Gülsün, İ. (1974). *Sayılarla Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Sorunlarına Ait İstatistikler*. Ankara: Çalışma Bakanlığı.
- Gündüz, A. Y. (1990). Türkiye'de Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Politikalar. *Banka ve Yorumlar Dergisi*, 27(6), 41-42.
- Güven, A. (2016). Kent, Kentleşme ve Kentsel Yönetim İhtiyacı. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 4(1), 21-30.
- Harari, Y. N. (2016). *Hayvanlardan Tanrılara: SAPIENS 'İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi'*. (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2019). *Leviathan*. (H. Ünal, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Huberman, L. (2021). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- IMD. (2024). *Smart City Index*. Lozan: International Institute for Management Development.
<https://imd.cld.bz/Smart-City-Index-20233/16/> adresinden alındı
- Işık, Ş. (2005, 6 1). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), s. 57-71. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56792> adresinden alındı
- Kabakçı, E. (2019). *Sosyolojiyi Kurmak "Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim"*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Kaplan, H. (2019). *Türkiye'de Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesi ve Teşvik*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya, E. (2017). *Kentleşme ve Kentleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2019). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R., & Mengi, A. (2021). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R., Erbay, Y., & Görmez, K. (2020). *Türkiye'de ve Avrupa'da Yerel Temsil ve Katılım*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kılıç, Y. (2015, Ocak 1). Hobbes, Locke VE Rousseau'da “Doğa Durumu” Düşüncesi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*(2), s. 97-117.
- Kongar, E. (1987). *12 Eylül ve Sonrası* (3. baskı b.). İstanbul: Say Yayınları.
- Küçükcan, B. (1997). *1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2022). *Şehir Hakkı II*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Locke, J. (2020). *Yönetim Üzerine İki İnceleme*. (Ö. Saruhanlıoğlu, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Mairet, G. (2000). Padovalı Marsilius'dan Louis XIV'e laik devletin doğuşu. C. B. Akal içinde, *Devlet Kuramı* (s. 215-244). Ankara: Dost Kitabevi.
- Maurice Duverger, & Özbudun, E. (1962, Mayıs 1). Partiler ve Siyasi Rejimler. *Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), s. 95-171. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/638111> adresinden alındı
- Mevzuat Bilgi Sistemi*. (2023, 05 03). 442 sayılı Köy kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3> adresinden alındı
- Mounk, Y. (2021). *Demokrasinin Halkla İmtihani, Liberal Demokrasinin Krizi, Otoriter Populizmin Yükselişi*. (İ. Özekmekçi, Çev.) İstanbul: H2O Kitap.
- Osmanlı Döneminde Siyasi Partiler. (2017, 04 01). *Şehir ve İrfan*(4), 34-45. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1871859> adresinden alındı
- Özaydın, Ö. (2020, 05 22). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*. İktisat Tarihi Ders Notları: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/yyavuz/131676/02-TARIM%20DEVRE%20BİRİM%20VE%20SONU%20C3%87LARI.pdf> adresinden alındı
- Özdemir, E. (2018, Aralık 6). Modernizm, Kentleşme ve Türkiye. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz(4), s. 79-96. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/624447> adresinden alındı
- Park, R. E., & Burgess, E. W. (2020). *Şehir, Kent Ortamında İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*. (P. K. Kayalığıl, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal Eylemin Yapısı 1- 2*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Pirenne, H. (2019). *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması* (15 b.). (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2020). *Toplum Sözleşmesi*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: Say Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2021). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.) İstanbul: Say Yayıncılık.
- Salihpaşaoğlu, Y., & Boyacı, Ö. T. (2020, Nisan 30). BİR MODERN DEVLET VE EGEMENLİK MİTİ: WESTPHALIA BARIŞI. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi*

Dergisi, 15(1), s. 191-224. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1122267> adresinden alındı

Sander, O. (2016). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sorokin, P. (1974). *Çağdaş Sosyoloji Teorileri* (Cilt 2). (M. R. Öymen, Çev.) İstanbul: Yeni Zamanlar Sahaf.

Sözcü. (2023, 12 12). <https://www.sozcu.com.tr/dunyanin-en-iyi-sehirleri-belli-oldu-turkiyeden-o-sehirler-de-listede-p8146?ysclid=m0vhxxciad837134710> adresinden alındı

Strauss, L. (2000). Tabii Hak ve Tarih. C. B. Akal içinde, *Devlet Kuramı* (s. 269-321). Ankara: Dost Kitabevi.

T.C Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Göç, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu-Kalkinma-Plani-Goc-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf> adresinden alındı

T.C. Antalya Valiliği. (2024, 01 9). *Antalya Tarihçesi*. T.C. Antalya Tarihçesi: <http://www.antalya.gov.tr/tarih---nufus-yapisi> adresinden alındı

T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2009). *Kentleşme Şurası, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu 9*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023, 11 20). *Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. Tarihçe: <https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-54965/tarihce.html> adresinden alındı

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024, 02 12). *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://van.ktb.gov.tr/TR-52093/genel-bilgiler.html> adresinden alındı

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023, 10 5). *SEGE Çalışmaları*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: <https://sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege> adresinden alındı

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara: T.C. STRATEJİ ve BÜTÇE BAŞKANLIĞI. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf adresinden alındı

T.C. Van Valiliği. (2024, 01 12). *T.C. Van Valiliği*. Tarihçe: <http://www.van.gov.tr/tarihce> adresinden alındı

TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Rap. (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi*. Ankara: TBMM. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/f3eea041-f2d8-4951-a81b-7b8d21f0c255/content> adresinden alındı

TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi*. Ankara: TBMM. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/83cc978e-c784-4a94-bf27-8e08c2e22a9d/content> adresinden alındı

- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*. İstanbul: TARİH VAKFI YURT YAYINLARI.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topukçu, A. (2011). *Kuramsal ve hukuksal açıdan doğrudan demokrasi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.) İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Trabzon Tarihçesi*. (2024, 01 4). Sümela Manastırı: <https://www.sumela.gov.tr/trabzon-tarihcesi/trabzon-tarihcesi> adresinden alındı
- Trabzon Tarihi Geçmişi*. (2024, 01 10). T.C. Trabzon Valiliği: <http://www.trabzon.gov.tr/tarihce-cografya> adresinden alındı
- TÜİK. (2023). *Kent- Kırsal Nüfus İstatistikleri 2022*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755> adresinden alındı
- TÜİK. (2023, Mart 20). *TÜİK İstatistik Veri Portalı*: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=n%C3%BCfus> adresinden alındı
- Türkdoğan, O. (2011, 9 13). Kimlik-Göç-Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(36), s. 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9516/118892> adresinden alındı
- TÜSİAD. (1999). *Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*. İstanbul: TÜSİAD. <https://www.tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1851-turkiyenin-firsat-penceresi-demografik-donusum-ve-izdusumleri> adresinden alındı
- Uslu, A. (2021). *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Uygun, O. (2013). *Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Weber, M. (2018). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2018). *Şehir-Modern Kentin Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Yarın Yayınları.
- Yalçınkaya, A., & Ağaogulları, M. A. (2013). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yaylı, H., & Küçük, A. B. (2011, 12 1). Sosyal Bölünme - Kent Dokusu İlişkisinin İlkel Örneği Olarak Roma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), s. 121-138. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuibfd/issue/28320/300950> adresinden alındı
- Yüksek Seçim Kurulu. (2023). *YURT İÇİ, YURT DIŞI VE GÜMRÜK SANDIKLARI DAHİL MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMİ SONUCU*. Ankara: YSK. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023/KesinSecimSonuclari/ULKE_GENELI_TOPLAMI_MM24.pdf adresinden alındı